IBRAHIM MULAOMEROVIĆ

PISMA IZ AUSTRIJE

BIBLIOTEKA »KOLUMNA«
Knjiga 1.

IZDAVAČ:
Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj

RECENZENTI:
Amir Brka
Ivica Budulica

KORICE:
Nerma Šehić

OSTALI TEKSTOVI NA:
www.cyberbulevar.com

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821 . 163 . 4 (497 . 6) - 32

Mulaomerović, Ibrahim
Pisma iz Austrije / Ibrahim Mulaomerović. -
Tešanj : Centar za kulturu i obrazovanje, 2002. -
194 str. ; 21 cm. - (Biblioteka Kolumna ; knj.
1)

ISBN 9958 - 792 - 32 - X
COBISS/BiH - ID 11239430

DTP: SM*art* Computer Design Studio - Tešanj
Štampa: Grafik-komerc Jelah
Tiraž: 500

Ibrahim
Mulaomerović

PISMA IZ AUSTRIJE

2002.

Nekakva me nostalgija vuče
da odem od kuće

Amir Brka

Čitajući jedan izvještaj neke humanitarne organizacije o nestalim osobama u bosanskom ratu, naišao sam i na ime Haris B. Kako, molim? Nestao? Šalite se? Vrlo neukusna šala.

Ja mogu prihvatiti da je moj prijatelj zalutao, ali da je nestao - nema govora! Znam da je Haris jedanput, kao strastveni planinar, hodajući po šumama Bjelašnice, uletio u neku magluštinu, pa je za trenutak izgubio put, onda je fino sjeo na neki panj, otvorio ruksak, izvadio pršut i pljosku one "mehke", pa pričekao da se magla raziđe. Poslije nije bilo problema.

Sada je, izgleda, u pitanju zabuna sa tim spiskom, on da nestane - ne mogu i neću da vjerujem. On je samo ušao u neku maglu i čeka da se raziđe.

A kad se vrati, sigurno će ga interesirati šta se u međuvremenu dešavalo. Zato ću pisati pisma o ponečemu, neću mu ih slati, jer ne znam na kojoj je sada adresi, čuvaću pisma, pa neka čita kad se vrati iz magle.

Ili smo to mi u magli?

Da li lavovi izumiru?

U ono doba, kada smo pod blagoslovom Zakona o udruženom radu zarađivali svoj kruh nasušni, u firmi pored one u kojoj sam "udružio rad" radio je jedan službenik za koga sam bio ubijeđen da je došao pravo iz Čehovljeva vremena, izašao iz njegovih priča, otresao leđa od bibliotekarske prašine i pravo u tu firmu. Ćelav, sa obaveznim crnim platnom ispod laktova, cvikeri na nosu i ona ubistvena, hladna administrativnost za koga su ljudi bili samo brojke. A da ne bude baš sve crno bijela tehnika, znao je ponekad, kad ga prevarimo, da cugne po neku, da bude i raja, ali se obavezno moralo paziti da ne naiđe žena mu, koja je također radila u toj firmi. Živio je svoj ćatinski život usporenog ritma u društvenom stanu i sve bi bilo potaman da mu nešto nije zagorčavalo zivot. Njemu, sekretaru organa samoupravljanje, njegov direktor Sektora za opšte, pravne i kadrovske poslove tako je lagano pio krv na slamku, da kad vidiš odraslog čovjeka da od muke i zaplače, mora ti ga biti žao makar da je takav kakav je. A taj direktorčić sektora je tako sadistički uživao u maltretiranju svojih službenika, da smo svi jedva čekali da istekne četverogodišnji mandat direktorčića Azraila, da dođe drugi, normalniji, ne bi li onaj hudnjak dušom dahnuo.

E, onda dolazi nešto što daje aromu ovoj priči. Pred istek svog mandata, direktor sektora raspisuje konkurs za mjesto na kome je vladao, uslovi ti i ti, sve po zakonu, a u zakonu piše i to da će prispjele molbe i zahtjeve razmatrati konkursna komisija sa predsjednikom na čelu. Pa i nije neka priča, reći će neki nestrpljivi čitalac, ali ono što je nas sve oborilo s nogu bilo je to da je direktorčić za predsjednika komisije postavio našeg hudnjaka kome je pio krv. Mi, naivni, pomislismo: eto prilike da onaj jadnik sam odluči kako će mu biti ljepše i lakše na poslu, da konačno sam izabere čovjeka koji mu neće piti krv. Ali, dešava se nešto što ni stari, dobri Čehov ne bi mogao smisliti, naš ćato je u novoj ulozi bio toliko revnosan da se opet izabere onaj krvopija, da smo svi ostali bez teksta, čak je zahtjev jednog kandidata koji bi mogao biti lahko izabran, zadržao u ladici jedan dan, kako bi bio proveden u protokol sa zakašnjenjem i naravno odbijen. Konkurs je legalno prošao i, zna se, Jovo nanovo, sve po starom, slamka je i dalje radila, s tim što sam u par prilika vidio kako junak ove priče umjesto "Badela" trza Apaurin i navraća kod lokalnog neuropsihijatra.

Često sam razmišljao o tome šta je to u tom čovjeku, što ga je nagovorilo da reagira tako kako je bilo, bilo mi ga je žao, ali sam mu ipak dao za pravo da uradi to što je mislio da je za njega najbolje. Ustvari, on je već znao koja su pravila igre sa onim Azrailom i on to prihvata, jer se bojao neizvjesnosti, postoji možda šansa da novi direktor može biti i gori, stari ga ne može iznenaditi.

Ono što uvijek poštujem, to je demokratsko pravo čovjeka na izbor, ako između ovce i lava izabereš da budeš ovca - bujrum, imao si šansu da biraš.

Nedavno sam čitao o jednom samoubistvu u Austriji.

Čovjek na funkciji, bankar, koji je za godinu dana zarađivao kao neki ljudi za čitav život, trebao je izgubiti funkciju, ali bi opet imao lijepe prihode, uzeo fino pištolj i - tras među oči čarne. "Kad je budala, trebalo mu je i pomoći da se ubije", reče jedan moj poznanik.

Šta sad to ima veze sa onom prvom pričom? Naravno, ono čovjekovo pravo na izbor, pravo da može da bira kvalitet svog života, da bude ovca sa manje ili više sijena ili lav.

A izbori su u trendu, što bi rekla Ševala. Šteta što Anton Pavlovič nije živ, a i da je živ čini mi se da bi mu se pero zbunilo šta se sve radi. Ne bi mu sigurno bilo jasno da jedan narod, svoga vođu koji ga zavadi sa svim drugim narodima, standard zaledi ispod nule, slobodu misli pretvori u mislenu imenicu, vođu koji tom narodu ne pije krv na slamku nego u potocima, opet, drugi, pa i treći put ako treba, izabere za svog vođu.

Ustvari, stvar je vrlo jednostavna, moramo poštovati svačije pravo da bude ovca, ako je to, ili lav ako je lav, a ako se neki zamoreni lav i upuca, ta sorta ipak ne može izumrijeti.

Eto, još malo pa će i kod nas opet izbori. Oni do nas, kad su već odlučili da budu ono što su, sve sami sekretari organa daljinskog upravljanja, neka to i budu, a pred nama je šansa, pa kako bude. Sam pao, sam se ubio.

Lahko je Avdagi, on sve zna

Ima već duže vrijeme kako nešto nisam u dobrim odnosima sa Rusima, a sve su prilike da se i Zapad uzaludno trudi oko njih, bar što se mene tiče.

Sve je počelo poodavno, kada mi je u dobojskoj gimnaziji muzičko obrazovanje predavao Igor Meljnicki. Bilo je to vrijeme kongresa i omladinskih radnih akcija, koračnica i one: "U tunelu, u sred mraka..."

A onda ti na čas dođe jedan fini, tihi, uglađeni gospodin, uvijek oprane kose i čiste košulje sa kravatom, izvadi iz futrole obložene plišom violinu za koju se pričalo da vrijedi čitavo bogatstvo, i počne da svira Vivaldija. Naravno, poslije su neki roditelji postavili oštre, principijelne primjedbe na tu njegovu djelatnost ukazujući pri tom i na primjer kako se našla i manja grupa nas dripaca koji smo izostajali sa omladinskih sastanaka da bi krišom pod prozorom dotičnog stranca sa violinom slušali kako on to radi za svoju dušu, a šta bi se i inače moglo dobro naučiti od čovjeka koji je bio dijete ruskog aristokrate, te je kao takav ideološki protivnik protjeran iz revolucionarne države kakva je Rusija, pitali su se, je li, oni.

I žena mu je, Klaudija Meljnicki, nešto predavala na školi, ali je u slobodno vrijeme okupljala djevojčice i vjež-

bala ih balet, skupa su šile one prelijepe kostime, da bi se održala i premijera "Labudovog jezera". Ni manje, ni više. Vivaldi, pa još i Čajkovski.

Ja se baš ne mogu pohvaliti da sam se rodio i odrastao sa nekom prevelikom muzičkom tradicijom, ali sam sebe poslije uhvatio u tome da sam zbog njih dvoje zavolio i onu muziku koji oni vole. Lahko je meni sad ponekad slušati tu muziku i prisjećati se svog starog profesora, ali u onaj vakat to nije bilo baš podobno, začas ti prilijepe etiketu da si snob i da si pod uticajem trulog zapada, a to što je Čajkovski iz ruskih predjela objašnjeno je "dijalektički" da izuzeci potvrđuju pravilo.

Sve naše dileme oko karaktera i statusa to dvoje ljudi izbjeglica iz daleke Rusije, riješio je naš podvornik u školi, Avdaga, kad reče: "Džaba mu violina i to što je aristokrata, kad je muhadžir".

Tad sam se prvi put naljutio na Ruse, zbog njih dvoje i njihove hude sudbine, a prekipjelo mi onda kad na Pale dođe onaj Rus što rekoše da je čak i pjesnik, pa uz ražanj i prepečenicu opali nekoliko rafala po Sarajevu. Što se njih tiče meni je bilo previše, kad pucaš, a ne moraš, još je veći haram.

Sjetio sam se nedavno opet svog profesora Meljnickog iako ovaj put nema ništa veze sa muzikom. U Innsbruck-u, glavnom gradu austrijskog Tirola, bi otvorena izložba slika jednog našeg čovjeka, u zdanju koje je kulturni centar Tirola a zove se Congresshaus. Okupile su se zvanice, Austrijanci i naši, osjećao se dašak Bosne, baš je bilo lijepo. Među posjetiocima je bila i jedna vremešna i bremešna dama za koju ne znam da li je aristokratkinja, možda i jeste, ali da je snob vidjelo joj se na nosu, a koja me u neko doba

upita: "A je li autor izbjeglica iz Bosne?" Na moj potvrdan odgovor njen komentar je bio: "Vrlo egzotično". Fino, dođe ti to kao žirafa ili nilski konj. Gledao sam tu odnjegovanu i pomalo uvehlu damu i sa zadovoljstvom konstatovao kako i oni imaju svoje Avdage, ne moraš biti podvornik da bi bio Avdaga.

A u tom istom Innsbrucku bio je izbjeglica i Osman iz Zvornika, podsjećao me na mog oca, edevsuz ponekad, a drag. Volio sam sjesti naveče sa njim, jedino je on znao šta je pravi akšamluk. "Vidi onih budala", govorio je, "grilaju, nabacili mesine, oblokaće se i sutra nisu ni za šta". A njegova Šemsa, tiha, dobroćudna i draga, zna napamet šta Osman voli - malo, samo da nije na prazno grlo, pa bi tako odsjeli do neko doba uz finu priču. Imao je Osman u Zvorniku kuću, a napravio je nešto i pored Drine, na periferiji, za akšamluke i prijatelje. Otkako je otišao u penziju kući bi dolazio kad zajeseni, pa Šemsi nije bilo druge nego malo kod kuće, malo pored Drine i Osmana.

Kad je spašavajući glavu morao ostaviti i kuću i Drinu i akšamluke, sve je izdržao junački. Pustio je suzu samo kad se opraštao sa Lajkom, kerušom, koja je do tada čuvala i njega i komšiluk. Od onoga zla ga ništa nije moglo sačuvati, pa ni Lajka. Postao je muhadžir.

"Lahko je mladima", govorio mi je, "oni se naviknu, dok sad-sad, ali ja bez Bosne nikako, moram ja nazad". I otišao je, viđao sam ga nekoliko puta u Sarajevu, preporođen, dobio je i rješenje za stan, on i Šemsa mu k'o mladenci, opet se rodili.

Skoro čujem, od potomaka mu, da se neko u Sarajevu predomislio u vezi Osmanovog rješenja za stan, pa mu složili policiju za vrat da ga istjeraju.

Pa se sad nešto pitam: ako ga istjeraju šta li će moj dobri Osman sa sobom i Šemsom mu. U Zvornik, kraj Drine, ne može, ne daju mu oni anamo, nisam siguran ni da bi Lajku našao, nazad u Innsbruck ne bi ni za živu glavu, kud će? Pomoći mu mogu samo Bog i država. Belaj je što država odumire po Marksu, a i Bog nam u zadnje vrijeme nije nešto baš naklonjen, čak neki ugursuzi tvrde da ga i nema, pa se ti sad uzdaj.

Helem, možeš ti biti aristokrata, možeš biti čovjek od talenta ili znanja, možeš voljeti svoju zemlju, ali ako si muhadžir - džaba ti. Što 'no rek'o Avdaga. A biti muhadžir u bijelom svijetu ili u svojoj zemlji, opet ti dođe na isto. Što 'no rek'o Osman.

Dnevnik iz 2010.

Ja, otkako me ovaj rat ošamutio, teško zaspim. Nisam, na sreću, od onih koji više nemaju miran san, ali najljepše zaspim uz radio i "Malu noćnu muziku". Tako bî i neko veče. Odjednom me nešto prenu, čujem neku poznatu melodiju sa radija, pa ne mogu da vjerujem. Je li to, nije li, kad - jest. "Od Vardara pa do Triglava". Ali riječi su neke druge, fino se čuje hor pjeva: "Od Cazina do Nevesinja". Ne daj Bože, pomislim, ako i sa ovom mi Domovinom bude kao i sa onom o kojoj se ovako pjevalo. Jeste tekst drugi, ali melodija je melodija.

Uto se oglasi i spiker: "Dragi slušaoci, danas je 11. februar 2010. godine. Slušate Dnevnik Radio Sarajeva."

Ja se fino ukočih. Je li to kod mene hibernacija, zaledi me, pa ja prespavao deset godina ili me sve ovo udarilo u glavu pa sam već u fazi halucinacija. Ali, glas voditelja je neumoljiv: "Predstavnici Republike Srpske, Republike Herceg-Bosne i Republike Bosne su ipak usaglasili stavove da je potrebno i dalje insistirati na implementaciji Dejtonskog dogovora, što je još jedan dokaz da u Sjedinjenim bosansko-hercegovačkim državama, Republikanci, koji su na vlasti, vode ovu zemlju u svijetlu budućnost, dok Demokrati, koji su u opoziciji, moraju malo pričekati. Da je

našim Republikancima stalo do Dejtona, da se trude, pokazuje nekoliko primjera. Iz Banja Luke je, preko Sarajeva do Čapljine krenuo "Voz bratstva - jedinstva". To će postati tradicionalna manifestacija prijateljstva naša tri naroda, a boga mi i ostalih, pa i šire. Drugi svijetli primjer.

Predstavnici tri bratska grada, Pala, Zenice i Širokog Brijega, ozbiljno su razgovarali o problemu povratka izbjeglica. Jednoglasno je usvojen prijedlog da se odobri povratak svim Hrvatima na prostore Herceg-Bosne, Srbima na Pale, ali i u Banja Luku, a Bošnjaci mogu komotno dolinom rijeke Bosne sve do Doboja.

Imamo vijest o još jednom sastanku prijateljskih i bratskih gradova. Naime, delegacije Čikaga, Palerma i Mostara, na svom redovnom godišnjem sastanku, čudom su se čudili otkud neosnovane glasine da je u tim gradovima postojala, a da, ne daj Bože, i sada djeluje - mafija.

Policijski izvještaji jasno govore da su sve eksplozije, pucnjave i ubistva posljedica depresivnih stanja ranjenih i ubijenih, što je, sa sigurnošću se pretpostavlja, rezultat djelovanja unutrašnjih neprijatelja iz redova opozicije. Sastanku su prisustvovali i predstavnici gradova Sarajeva i Banja Luke, ali samo u ulozi posmatrača."

Ja slušam, ne trepćem, uto voditelj nastavlja: "Članovi Akademije nauka Bosanske Krajine sastali su se juče u Cazinu, u Grčkoj ulici broj sedam, na temu "Velika Kladuša i Velika Krajina". Jednodušno je zaključeno da Velika Kladuša ima pravo na sve teritorije gdje su pojedeni i ostavljene kosti svih pilića i purana proizvedenih u bivšem "Agrokomercu". A kako i koke i purani imaju krila, mogu letjeti u nebo, što im, naravno, donosi sve atribute nebeskog jata i pravo Velike Kladuše da bude "Najveća Kladuša".

A sad dragi slušaoci, vijesti iz Skupštine. Predstavnik Kluba poslanika opozicije dao je Skupštini prijedlog da se osnuje Ministarstvo za mornaricu BiH. Na pitanje vladajućih stranaka čemu to Ministarstvo kad BiH nema mornaricu, predlagač je odgovorio da je to realan prijedlog, jer kad već postoji Ministarstvo za kulturu kome se odvajaju sredstva koliko i za mornaricu, zašto onda ne bi bilo i ovo Ministarstvo. Prijedlog je ostao na usaglašavanju za narednih deset godina.

Da se, osim o zaštiti čovjekove okoline, vodi briga i o zaštiti ljudskih prava kod nas, dragi slušaoci vi to i sami znate. Eto, na primjer, juče je novoizabrani predsjednik Helsinškog odbora za zaštitu ljudskih prava u BiH gospodin Džemaludin Latić uputio oštar prosvjed Vladi BiH, zato što je jedan naš građanin koji, zamislite, još živi u mješovitom braku, ostao bez posla. U prosvjedu Vladi, gospodin Latić ukazuje da će Vlada ovakvim potezima odvesti naše društvo u srednje stoljeće, a gospodinova je želja da mi idemo ne unazad, nego samo naprijed - na istok.

Međutim, da naša Vlada ima i dobrih poteza govori podatak da su obezbijeđena sredstva sarajevskom "Centrotransu" za nabavku 20 novih autobusa kako bi se uvelo još deset novih linija za vezu sa Evropom. Naime, kao grom iz vedra neba odjeknula je vijest da se grupi djece koju je vodio Ivan Kordić, ukazao Sidranov duh kako lebdi nad Miljackom.

Iako je stav zvaničnog Udruženja književnika BiH da ono ne priznaje nikakva ukazanja i pričinjavanja, nego samo zvaničnu vlast, naše mudre vođe imaju namjeru od ovog ukazanja napraviti turističku atrakciju. "Ja sam za to, neka lova na ovu foru kaplje malo i na ovu stranu", rekao nam je jedan slušalac.

A sada vijesti iz kulture. Možemo javiti radosnu vijest da su u pripremi čak četiri nova filma. Snimaće se film "Kozara" o stradanjima na toj legendarnoj planini u režiji Dušana Tadića, zatim "Neretva" o skokovima sa Starog mosta, u režiji i produkciji generala Praljka. Treći je film "Vikić brani Sarajevo". Snimanje ovog filma će malo pričekati, jer je nastao problem oko toga što mnogi "glumci" koje možemo često vidjeti na televiziji i po novinama kada se govori o stranačkim aktivnostima tvrde da su baš oni glavom i bradom bili Dragan Vikić kad je Sarajevu bilo najteže, pa je normalno da oni sad budu glavni glumci. Četvrti film "Na Drini ćuprija" o već tradicionalnim događajima koji se tamo ciklusno ponavljaju, trebali bi režirati gosti iz susjedne nam države sa one strane ćuprije. Ime režisera neće predstavljati problem, jer ih tamo ima mnogo sa tim iskustvom.

Iz sporta možemo javiti također prijatnu novost. Selektor naše nogometne reprezentacije Stjepan Kljujić je poslije serije neuspješnih igara konačno pred susret sa Holandijom za prvaka Evrope našao pravo rješenje. Od sada će, pa nadalje i ubuduće, boje naše zemlje braniti ekipa u sastavu: Marić, Fazlagić, Vujović, Baždarević, Šljivo, Pašić, Sušić, Musemić, Osim i Šećerbegović, javio je Dario Kordić, stalni dopisnik novinske agencije H-B iz Haga.

Na kraju, dragi slušaoci, trebala bi biti vremenska prognoza. Međutim, to vam nismo u mogućnosti javiti, jer to, kakva nas vremena čekaju, ne zna ni dragi Bog. Laku noć."

Ja, još uvijek zbunjen, očekujem bar finu muziku poslije vijesti, kad ono gruhnu zvonjava. Da nisu pustili onu vekericu SDP-a od izbora prije deset godina, pomislim ja. A zvono, dere li, dere.

Ja skočih i pogledah oko sebe. Hvala Bogu, ja sam to sve samo sanjao, to me vekerica probudila na posao. Ne trpi kapitalista da mu kasniš.

Svi moji predsjednici

Ne bih bio predsjednik, nema tih para ni privilegija. Nema tu sabura, sve sama obaveza na obavezu, strane delegacije, protokol, pa još kad nešto svečano potpišeš, ponude te viskijem ili šampanjcem da se kucneš, a ti bi šerbe. Onda, one mjere bezbjednosti koje prate važne osobe. Sjećam se ono, bilvaktile, kad je jedan važan funkcioner pravio dernek za svoju raju u jednoj lovačkoj kući, nisi mogao prismrditi na kilometar. Nigdje živa zeca ni medvjeda, samo pusta šuma i gorile. Čuvaju važnu osobu i ne daju prići. Tako, nedavno u jednom boljem sarajevskom restoranu ručala jedna važna osoba iz vlasti sa svojim gostima, a ja trebao baš tamo. Kad ono - ne može. Nema ti blizu važne osobe, ko si ti i šta si ti, obični glasač na izborima, tvoje je da zaokružuješ zna se za koga, ako nisi izdajnik. Nije tvoje da smetaš važnim osobama i brojiš zalogaje. I šta te briga od čijih je to para.

Pa da vam kažem, tako i treba. Ne trebaju kojekakvi jebivjetri da smetaju ljudima koji se brinu o svima nama. Oni moraju biti izolirani jer im je previše državničkih briga i obaveza, ja bih čak predložio i da im se plaća poseban dodatak za odvojen život od naroda. To su pravi državnici, a ne kad sam ono poodavno putovao vozom od Beča do Insbruka, pa tražeći vagon-restoran koji ide najbrže, u jednom

kupeu vidim sjedi Bruno Krajski, tadašnji kancelar Austrije sa svojim saradnicima. Čuuuuuuj! Kancelar, a nigdje gorile ili bar specijalni avion. Kakav je to kancelar kad putuje vozom kao i ja? Tad sam se uvjerio koliko je Zapad truhla tvorevina.

Eh, na sreću, mi smo nešto drugo. Nemamo kancelara, ni predsjednika, nego trojicu. I nećeš ni jednog moći vidjeti u vozu ni kad željeznica od prave proradi, niti moći prići ni jednom, nije red, a red se mora znati. A ja, kakav sam, da mi je koju riječ sa njima razmijeniti, pa kako nema šanse za to, najbolje bi bilo kad bih im se obratio pismom, pa ako ga i ne pošaljem, biće mi lakše na duši.

Pismo Aliji Izetbegoviću

Predsjedniče,

Znam da imate razumijevanja za običnog čovjeka iz naroda, pa Vam se i ja moram požaliti. Imam problema sa vidom. Znam da mačići, kad se omace, progledaju kroz nekoliko dana, a novokomponovane demokrate progledaju u svojoj četrdesetoj ili pedesetoj, pa otkriju svoje korijene, naciju i vjeru. Oni koji su progledali u osamnaestoj, njima svaka čast. Ja, da oprostite, nikako da progledam i to mi jako teško pada. Da progledam, pa konačno vidim kako je najvažnije kome pripadam i kako mi je ime, a ne da živim u mraku pa i dalje da mislim kako je važno da li je čovjek samo pošten, vrijedan, sposoban i talentiran kao što je to na dekadentnom Zapadu. A mogao bih onda lijepo da vidim i šta su stranke za koje smo glasali ostvarile od svojih pred-

izbornih obećanja, što ovako slijep nikako ne mogu ni da razaznam, a mogao bih, dobri moj Predsjedniče, vidjeti i ono što me najviše boli. Mogao bih vidjeti sebe kako sjedim u svojoj kući i na svom šiltetu, na kome sad sjedi meni nepoznat čovjek. Tačno je i to, da ako ne mogu biti u svojoj kući mogu biti u svojoj zemlji, ali biti muhadžir u svojoj zemlji, poteško je kao i u bijelom svijetu.

Ali, nije to sve, Predsjedniče. Pored toga što ispadoh slijepac, imam još jedan belaj. Imam, gluho bilo, miješani brak. I to dvostruko. Prvo, ona žensko, a ja, zamislite, muško i zna se - od početka antagonizmi između različitih polova, stalna borba kao u rovu - prsa u prsa. Međutim, moram priznati, kako vrijeme prolazi i prolazi, sve više uviđam da od te borbe, kao takve, nema puno fajde. Žensko je zanovjetli stvor božiji, treba znati oko nje, taman pomisliš lahko ću ja, ovako silan sa njom i vidiš sebe kao pobjednika, a ona se samo podsmijehne i u sebi pomisli: "Ja, vidi budale". Zato sad sve rješavam finom pričom, sjednemo skupa uz kafu i sve mi potaman. Kakva borba, kakve budalaštine. Tako je i sa ovom našom mučenicom Bosnom, pomisliše oni silnici da mogu sa njom ono na snagu i prsa u prsa, kad, eto, i oni sad moraju uz kahvu na razgovor.

To je prvo, a drugo, ona Hrvatica, a u mene ime drugačije nego njihova imena što su, pa, opet problemi.

Na primjer, pošto nam je djeci, po logici stvari, sada maternji jezik hrvatski, pored engleskog i njemačkog koje su naučili, sad moraju učiti još jedan strani jezik, ovaj moj, bošnjački. Belaj, pa to ti je. A moram priznati i jednu svoju grešku. Pao sam pod uticaj nacije kojoj ne pripadam, pa sam u strašnoj dilemi - je li bolja imotska lôza, ili ova naša šljîva. Eto još jednog lijepog razloga da progledam.

U nadi da će nam naša vlast obezbijediti svijetlu budućnost i otvoriti oči, Vama moje poštovanje.

Pismo Anti Jelaviću,

Druže poručniče, zdravo, na mjestu voljno,

Možda će Te, vrli Predsjedniče, iznenaditi ovakvo obraćanje, ali u ono doba, pred rat, Ti si bio poručnik one vojske, a ja sam imao puno veći čin od Tvog, doduše u rezervi, ali čin je čin. Po PS-u si bio dužan da me prvi pozdraviš, zakletvu smo položili istom Vrhovnom komandantu. Eto, ja sam imao viši čin, a bio sam naivniji. Mislio sam da ću sebe, familiju i komšije trebati braniti od stranih neprijatelja sa truhlog zapada, a Ti dogura do generalskog čina u borbi sa prvim komšijama i onim "drugim". Po svemu, taj generalski čin je bio bliži mom činu nego Tvom poručničkom, ali bih ja prvo morao objasniti svojoj djeci razloge zbog kojih bih se trebao boriti protiv njihove majke i naroda kojem pripada, a kome i Ti pripadaš, pa mi je tu, da oprostiš, zapelo. Lahko bih ja ubijedio, djeca k'o djeca, al' sa mnom je išlo teško. Onaj nas Vrhovni, što mu obojica položismo zakletvu, učio da su susjed i komšija svetinja, kud ćes na njih, pa Ti ja tako ostadoh bez generalskog čina. A Ti si, mudro i pametno, na vrijeme položio još jednu zakletvu, ovaj put Vrhovniku, i dogurao visoko. Svaka čast. Sad, pretpostavljam, imaš puno briga. Sigurno te najviše brine pitanje kome bi sad trebao položiti zakletvu. Nije to lahko - imati briga, zato Ti i predlažem da se vratiš u

pozadinske skladištare, pa si riješio sve probleme i bit ćeš rahat. A i Bosna.

Moje štovanje.

Pismo Živku Radišiću

Eh, sa ovim pismom imam nekih dilema. Problem je u naslovu. Da napišem "dragi" ili "poštovani", ne ide, nije red lagati čovjeka. Da napišem "gospodine"' - ne ide ni to. On sigurno jeste gospodin u odnosu na svog prethodnika Krajišnika, što i nije teško, ali zna Živko šta piše u najnovijoj enciklopediji za riječ "gospodin" (Vidi istu pod slovom "B" - Bogićević Bogić, pod slovom "K" - Kljujić Stjepan i pod slovom "F" - Filipović Muhamed).

A ionako ne znam šta bih mu pisao osim onoga: HOĆU SVOJOJ KUĆI I DA ME NIKO NE DIRA.

Čudna neka sorta

Čudna smo mi sorta, ne možeš nam ugoditi da si 'tica (i da imaš krila). Primjera je koliko hoćeš. Kad nam ono nedavno (a već je osam godina) neke naše komšije, ili susjedi, rekoše da ne možemo živjeti zajedno, nađoh se u ovom bijelom svijetu (čuj, bijelom!) i u nekoj tuđoj državi. A imao sam i ja svoju državu, nije da nisam imao (sad će rodoljubi pitati - a što je nisi branio). Ta moja država imala je mjesto i u Ujedinjenim narodima, i zastavu, i svoje diplomatsko-konzularne predstavnike diljem svijeta (nisam rekao bijelog). Što jest, jest, bilo mi je drago da i ja imam diplomate koji me predstavljaju pred strancima, da imamo nekoga ko će reći tim istim strancima da iz Bosne ne dolaze samo oni koji kopaju kanale (da ne bi bilo frke - onima što kopaju kanale, moje poštovanje), nego da tu ima i neke tradicije i neke pameti i neke duše. Pa sam, je li, te naše koji su nas predstavljali i za koje sam mislio da su reprezentativni uzorci iz naših krajeva, s nestrpljenjem očekivao kada bi dotična gospoda odlučila da krenu iz metropola i obiđu dijelove svoga naroda po nešto manjim mjestima.

Tako, jedanput, dođoše njih dvojica (puno kasnije sam skontao da su dolazili uglavnom pred izbore), dvorana puna, ljudi s pažnjom slušaju svoje izabranike koji su pričali o nekim temama koje bi mogle interesirati naše lju-

de, a koje su, naravno, upućivale na to da niko nije toliki rodoljub da ne bi mogao biti još veći.

Ono što je mene dovelo u nedoumicu bila je jadikovka jednog od gospode o ugroženosti naše, bosanske, djece ovdje u Austriji.

Naime, ispostavilo se da nisu samo Bosanci merhametli, nego da taj spoj duše, srca i karaktera imaju i neki Austrijanci, pa je dosta njih primilo bosanske familije sebi u kuću dok ne prođe ratni belaj.

Šta je sad tu sporno? - možda će neko da se pita. Pa sporno je to, po tom gospodinu, našem diplomatskom izabraniku, što postoji ogromna opasnost da domaćini, to jest Austrijanci, negativno utiču na formiranje ličnosti bosanske djece, pa su ta ista naša djeca sada u opasnosti da poprime austrijske manire, a zaborave svoje bosanske korijene i identitet.

Eto ti ga - na! Istina je, imaju Austrijanci svog Handkea, a evo sad i Hajdera, ali imao sam sreću da upoznam normalne, prave Austrijance koji su za Bosnu uradili daleko više od nekih bogatijih a od kojih se više očekivalo (Ko je spomenuo neke Arape?).

Što se tiče naše bosanske djece, koju sam ovdje upoznao, od svojih domaćina, Austrijanaca, mogli su da nauče neke običaje, kao što su, recimo, da se treba pozdraviti kada se sretneš s nekim, da kada nešto tražiš kažeš - "molim", a kada to dobiješ kažeš - "hvala", da u tramvaju treba starima i bolesnima ustupiti mjesto, da poznavanje tuđeg, stranog jezika nije znak gubljenja svog identiteta, nego svojevrsno bogatstvo, i još mnogo drugih navika i običaja sa kojima ogromna većina tog mlađahnog naraštaja, koji se hudom sudbinom ovdje našao, nije baš najbolje stajala.

A djeca, k'o djeca, začas nauče tuđi jezik, upijaju ga kao spužva, a ako počnu da zaboravljaju svoj maternji, onda zasigurno ne može za to biti kriv Austrijanac, nego babo i majka, koji bi po nekoj Božijoj pravdi i obavezi trebali brinuti da im djeca, koja odrastaju uz njih, ne zaborave svoj jezik i svoje korijene. Sve to ne stigoh da kažem onome sa diplomatskim pasošem, puno se oko njega okupilo onih rodoljuba što lete u prvi saf, a koji su ga i izabrali da to bude.

A baš nešto razmišljam i o ovim izborima. Bilo je, bar do sad, da su za sve belaje uvijek krivi drugi, a izbori imaju nemilosrdnu ulogu da izabereš kako ćeš živjeti. Po prvim rezultatima mi se čini da je nekima došlo iz guzice u glavu, da ne može više ono - "ne talasaj", pa ljudi hoće promjene, neće da žive od mahanja zastavama, držanja ruke na srcu dok se svira himna, hoće da rade, da žive u budućnosti a ne u mitovima. Rekoh, nekima, a nekima bogami i nije (ono što je došlo zna se odakle u glavu).

Za njih je još uvijek ona - moj tor, moja sigurnost (ovce k'o ovce).

Sretnem nedavno dobrog ahbaba Fikreta, Fiću, bivšeg prognanika koji sad ima radnu dozvolu i sve papire za Austriju, pa ga upitah, a šta bih drugo ovih dana, je li glasao za promjene.

"Jok ja", odgovori "nisam nikako glasao".

"Što nisi, crni Fićo, ionako kasnimo u Evropu", ja ga, kao, naružih.

"Vidiš, burazeru", nastavi on, "tamo gdje mi je kuća, odakle sam protjeran, tamo su sada 'oni', koji tvrde da je to njihovo i ne daju mi nazad u svoju kuću. Da sam glasao za promjene, recimo za SDP, pa SDP preuzme vlast, eto i mom kraju prosperiteta.

"Kud ćeš bolji motiv za glasanje od toga da ti tvoj zavičaj postane mala Švajcarska?"

"Eh, u tome i jeste stvar", nastavi Fićo. "Ako ja doprinesem tome da moj kraj konačno probehara i u njemu nastane rahatluk, onda će i 'oni', koji su me otjerali i napatili moći da uživaju u tom rahatluku. Baš nešto nemam želju još i da ih nagradim, neka još neko vrijeme osjete šta je patnja."

Znam da Fićo od svega pravi sprdnju, ali da li je glasao, to stvarno ni sad ne znam. Rekoh li ja da smo čudna sorta.

Sarajevo, ljubavi moja

Bio sam u Sarajevu. Putovanje autobusom od Insbrucka može biti i interesantno zbog predjela kroz koje se prolazi (upoznaj Domovinu da bi je više volio), vozači ljubazni, u odijelima sa kravatom, autobus komforan, sve po evropskim standardima, ali i pod cijenu da budem stari cinik, ne mogu a da ne kažem da mi je put pokvarila - muzika. U želji da udovolje svima, vozači su puštali kasete sa muzikom raznih žanrova, ali se najduži dio puta mogla čuti novokomponovana ekavica vjerovatno iz okoline Šapca. Dobro, oko ekavice bi se mogli i dogovoriti, ako ništa ono zbog multietničnosti u koju se svi zaklinju, ali oko tekstova i muzike tih pjesama - nikako.

Kada dolazi u Sarajevo, autobus staje na željezničkoj stanici. Kad već vozovi i vlakovi ne dolaze na željezničku stanicu ili kolodvor, neka to čine bar autobusi. Zbog uroka. Što reče jedan saputnik: "Tito sa omladinom sagradi prugu Šamac - Sarajevo za godinu, a ovi nisu u stanju kraj čitave pruge da puste bar jedan voz".

Po dolasku u Sarajevo poslije godinu dana, prvo što mi je palo u oči su nove tramvajske karte koje se u tramvaju poništavaju u novim aparatima. Hoćemo u Evropu, pa to ti je. Kupim na kiosku kartu koja za jednu vožnju košta jednu konvertibilnu marku i pravac centar grada da vidim majku

i sestru. Na jednoj od stanica ulaze dvojica ljudi srednjih godina, pokazuju iskaznice - kontrolori. Karte molim na pregled. Ja ruku u džep, nema karte, u drugi džep, nema karte, u novčanik, nema je ni tamo. Oho. Čudan osjećaj nelagode. U to prilazi jedan od ove dvojice i vrlo ljubaznim tonom kaže: "Gospodine, molim vas vašu kartu". Ja opet ruku u jedan od džepova, nema je kao za inat, pa šta ću, velim: "Ne mogu da je nađem". "Ništa za to", veli kontrolor, "ja ću pregledati dalje, pa dok se vratim, vi ćete naći kartu".

Ja pomalo zbunjen, ostali putnici gledaju u mene, vidim, dvije se "gospođe" došaptavaju, sigurno kažu: "Vidi ovoga, glumi gospodina, a šverca se, sram ga bilo".

Kontrolor produži, ja osjećam lagani znoj, ali svejedno, karte nema pa nema. U to se i kontrolor vrati.

"Nema je", rekoh predajući se i bivam spreman platiti kaznu. "Da niste kartu stavili u džep od jakne?", upita kontrolor sasvim smireno. Ja ga pogledah, digoh jaknu sa torbe, ruku u džep, kad - karta u džepu. "Znao sam ja, gospodine, da ćete naći kartu, hvala vam", reče kontrolor i ode prema vozaču. One dvije "gospođe" bile su jako razočarane.

U tom momentu Sarajevo je vodilo sa jedan prema nula na putu u Evropu zahvaljujući tramvajskom kontroloru koji nije kabadahija, nego čovjek koji svoju dužnost obavlja civilizirano i uljudno. Bio sam ponosan na grad koji volim.

A da se upozna pravo lice bilo kog grada, treba vremena. I različitih situacija - naravno. Tako sam jedan dan boravka odredio za "administrativne potrebe". Bilo je potrebno da ovjerim jednu punomoć, pitam, gdje je to, kažu, tu i tu, ja odem tu i tu, kad ono, otegao se podugačak red. Fino sta-

nem u red i čekam. Ljudi koji se prvi puta vide u tom čekanju odmah uspostavljaju blisku komunikaciju kao da se znaju godinama, atmosfera koje sam se već odvikao. Svi stoje, čekaju na red, niko ne želi preko reda. U neko doba se u tom hodniku gdje smo stajali i čekali, pojaviše dvojica ljudi. Elegantno obučeni, jedan od njih čak tako dobro kao da je upravo izašao iz Armanija, sa obaveznim mobitelom u ruci. Kružili su nešto oko reda ništa ne pitajući, dok onaj manje elegantan nije krenuo na vrata. "Gospodine, nemojte preko reda, svi čekamo" - reče mu jedna žena. "Ja sam advokat, a klijent mi je unutra" - odgovori ovaj, mrtav hladan i uđe. Kad je izašao samo reče onom elegantnom sa mobitelom: "U redu je" - i odoše. U redu za čekanje tajac, dok jedan ne reče: "Eto ti, ministar, a ne zna šta je osnovni red". Tako saznadoh da je onaj s mobitelom neki ministar. "Pa ako je ministar, mogao je poslati svoju sekretaricu da stane u red i svršava poslove za njega" - na to će drugi. "A što sekretaricu", javi se jedna žena, "i sekretarica treba da radi svoj posao za koji je plaćena, neka pošalje ženu da stane u red".

Sarajevo više nije vodilo jedan prema nula.

Izjednačenje, jedan - jedan, autogolom.

Ameri i okupatori raznih vrsta

Bilo je to poodavno, prije ovoga rata. Bio sam pozvan na jednu svadbu u Austriji. Među zvanicama nekoliko "naših", ostalo sve Austrijanci. Bilo je veselo, pa kao što je, je li, i red, upoznah jednog od njih koji je bio moje profesije, svaka ptica svome jatu leti. Fin neki Austrijanac, pa smo uz neku brlju iz okoline Glazgova razvezli priču o svemu. Njega je, naravno, najviše interesiralo kako prolazi kod nas čovjek koji radi posao a kojim se bavimo nas dvojica. Ja ne bih bio ja kad ne bih branio ono što je naše. Doduše, nisam mu spomenuo da sam zbog svog ružnog običaja da kažem šta mislim imao neugodnosti tipa "pazi, horoz koji prerano kukuriče, obično završi u loncu". Ja, srećom, ne završih u loncu, ali ni na funkciji u komitetu, nije bilo šanse za to, a ni želje. Srećom, cenzor koji je pazio šta ću reći ili napisati, nije želio da se u njegovom "ataru" desi neki apolitičan slučaj, zbog njegove ambicije da ode u republički vrh, što mu je i uspjelo, pa su sva moja "kukurijekanja" ostala na nivou našeg "okruženja". Taj isti cenzor, kad je malo "olabavilo" počeo je naprasno objašnjavati kako se u prošlom sistemu gušila sloboda misli i demokracija, pa smo povodom toga opet imali sukob u lokalnim novinama, nisam mu previše osporavao tu njegovu tvrdnju, nego pravo na transformaciju iz uloge dželata u ulogu žrtve.

Kao što sam sebi dao za pravo da ružim "svoje", pa i sebe za ono što ne valja kod nas, tako sam bio spreman da se dokačim sa svakim strancem koji bi pokušao da kaže da kod nas nešto ne valja. Što ti je biti rodoljub!

Tako ti ja ovom Austrijancu nahvalih svoju Domovinu, život u njoj, i ljude naravno, pa kao usput ga ubodoh kako njih u kapitalizmu eksploatiraju.

"Pa, koliko ti mjesečno zarađuješ u toj tvojoj domovini?" - u neko doba me ovaj upita.

Ja mu rekoh.

"Eh, vidiš", nastavi on, "mene moj gazda, za isti posao koji i ti radiš, eksploatira sa sedam puta većom plaćom" Poslije smo, a šta bi drugo, nastavili o sportu.

Fino me čovjek uvali u belaj da razmišljam i na neki drugi način. Nisam neki preveliki materijalista, živio sam tada relativno pristojno i bio ubijeđen da mi je dobro, pogotovo što su po mom kriteriju vrijednosti bile daleko važnije neke druge stvari nego što su regali, vikendice ili auto. Kada sam jednom prilikom posjetio tog Austrijanca, on se samo smješkao. Nije me oborio s nogu onom kućerinom, ni najnovijin automobilom, pa ni bazenom pred kućom, nego onim što je za mene bilo vrijedno. Imao je biblioteku od nekoliko hiljada knjiga, i naravno, sve druge šanse za bogatstvo duha. A radili smo isti posao.

Što li se to ja sad prisjećam tog davnog detalja? Zbog toga što sam opet u Austriji, rat me donio na "privremeni život", čitam na internetu rasprave među našim Bošnjacima (Bosanski kongres), o ulozi Alije Izetbegovića i Amerikanaca u kreiranju sudbine naše Bosne. Ne bih puno o Aliji, svi o njemu sve znaju, ja osobno mislim (nisam upoznao čovjeka) da je to vjerovatno u duši jedan fini dedo, ali

nije za ovoga posla koji sad radi, mene su najviše privukla razmišljanja o Amerima koji su u ovoj raspravi stavljeni u ulogu mrskih okupatora drage nam Domovine.

Po meni, okupatora ima raznih vrsta. Eto, Turci su bili klasičan primjer, došli na tuđu zemlju, pobili ko se branio, neke preveli na svoju vjeru, pa uzimali harač. Zato su i došli. Ali napraviše i podosta kaldrme, koliko se sjećam Sarajevo je za njihova vakta bilo među prvim evropskim gradovima koje je imalo i nešto što bi se moglo nazvati kanalizacijom, dosta se čarsija i gradova napravilo, a tako i džamija, pa boga mi i crkava. Doduše ne u Bosni, ali pod Turcima se ne porušiše ni Dečani, ni Studenica, ni Gračanica, ni Pećka patrijaršija, a eto, bili su okupatori. (Šta li to bi sa onoliko džamija i crkava u Bosni što ih srušiše oni što ne daju reći da su okupatori?).

Ili, recimo, Austro-Ugarska. Jesu odvozili drvo i rudu, ali napraviše i puteva i pruga, a kad pogledam Sarajevo, pored Baščaršije, najljepše je ono što su napravili Austrijanci.

Sad opet imamo okupatora. I to mrskog. Amerikanci. Samo, pitam se (uz dužno poštovanje onima koji su branili svoje domove) šta li bi to bilo sa muslimanima u Bosni da ne poletješe američki avioni? Bili bi svi tamo gdje sam ja, ili bilo gdje na zemlji, ili pod zemljom (kako je obećao jedan sa govornice a koji ne da reći da je okupator).

Da ne bi bilo nesporazuma, ne navijam ja za okupatore ni jedne vrste, bio bih najsretniji kad bi u mojoj Domovini Bosni bio normalan život, demokratski, gdje bi tolerancija bila osnovno pravilo, gdje bi vladao normalan red i zakon, ali nisam ni za to da hoćemo bilo kakvu svoju vlast, pa makar jeli i korijenje (naravno, samo narod). Živjeli smo četr-

deset i pet godina bez stranog okupatora, pa ispade da nije valjalo, evo desetak zadnjih godina imamo vlast koju smo sami birali (sva tri naroda u BiH), pa teško mogu da skontam da su baš Ameri krivi što ne možemo da se dogovorimo između sebe.

Gdje je problem? Možda u mišljenju da su uvijek krivi samo oni drugi, a mi smo najbolji i najpametniji. Zato će biti tako kako je, sve dok ne odrastemo, a do tada, zna se - tutor.

Ne mislim ja da je država Bosna i Hercegovina opstala u svojim granicama samo zato što nas Ameri vole, oni su racionalan narod, ljubav je za njih samo stvar osobne intime, nego zato što imaju svoj interes (da ne trzam sad teške riječi kao što su globalna strategija, geopolitika, ili ne daj bože - sukob civilizacija), pa ako nam već treba tutor, a kakvi smo, treba nam dok, rekoh, ne odrastemo, onda mi je draže da su oni nego, recimo, Rusi. Doduše, Rusi imaju Dostojevskog i Čajkovskog, ali nisu loši ni Saul Bellow, ni Sinclair Lewis. A, pravo da vam kažem, Jack Daniels mi daleko više prija od bilo koje vrste votke.

A zašto ona priča s početka o Austrijancu? Pa zbog toga što bi neke stvari mogle izgledati i drugačije nego što su sada, da Gavrilo Princip nije uradio ono što je uradio (To ovdje zovu terorizam, a nas su učili da je to junaštvo, mislim to - da ubiješ čovjeka iz zasjede a ne u ravnopravnoj borbi). Baš me uveseljava pomisao na mogućnost da je Austrija tada ostala u Bosni (naravno, kao okupator), vjerovatno bih ja sada imao svoju biblioteku od nekoliko hiljada knjiga, i kuću u kojoj bih mirno živio. Ono sa bazenom nije ni bitno, Bosna je prelijepa za kupanje, dok je ne zagade otpadom.

Ljudskim najviše.

P. S. Iako mi je ono nešto knjiga što sam imao ostalo u Bosni (čuo sam da su pobacane i odnesene), nađe se i ovdje podosta toga za pročitati. Tako, na primjer, Odön von Horvath je davno napisao: "...Koncept domovine falsificiran nacionalizmima mi je stran... Moja zemlja, to je duh."

A stari vuk Vladimir Nabokov je rekao: "Nikad neću poželjeti da zamijenim slobodu izgnanstva za gnusnu parodiju domovine."

To vjerovatno nema veze sa ovim o čemu sam ja razmišljao. A možda i ima.

Mora da su partizani krivi

Frau Josefine je postarija Austrijanka, a kako su joj i unučad otišla svako svojim putem, beskrajno se obraduje kada može bilo s kim razgovarati. Kako se vrlo često srećemo, počesto budem baš ja ta žrtva, ali moram priznati da me njena jednostavnost, ali i neupućenost u mnoge stvari znaju relaksirati.

Tako me jedanput, usred neke priče, upita: "A jeste li Vi partizan?"

Ja bez teksta. Pokušah da skontam kako da joj objasnim da je i najmlađi partizan Boško Buha bio od mene nedostižno stariji, tako da nisam imao ni biološku šansu da to budem, a ona i ne čekajući da odgovorim nastavi:

"Znala sam ja da to Vi niste, znate, partizani su bili svinje." ?!!!

"A zašto su partizani bili svinje, frau Josefine?", upitah ja.

"Znate", nastavi ona, "partizani su u Drugom svjetskom ratu ubijali Austrijance, ja to jako dobro znam."

"Otkud partizani u Austriji, gospođo Josefine?", ja se, kao, čudim.

"Ne, ne, nisu partizani bili u Austriji, oni su Austrijance ubijali u Bosni", fino ona meni objasni.

"A, gospođo Josefine, šta će Austrijanci u Bosni u to vrijeme?", sad ja opet neupućen i radoznao.

"Išli su u rat, njima je to naređeno, i oni su izvršavali svoju obavezu", pouči mene fina gospođa.

"A je li njima, gospođo, kada su kretali u rat neko rekao da se u ratu, između ostalog, i gine?"

"Da, znali su oni to, ali nije u redu da ih ubijaju, jer njihove žene i djeca su ostali ovdje i čekali su da se vrate."

"Da, da, draga gospođo, to stvarno nema smisla što su ubijani u tamo nekoj Bosni, šta je to trebalo partizanima", ipak sam morao prekinuti tu temu, jer mislim da Frau Josefine ima pravo na svoje mišljenje, a ja baš nemam više nerava da ikome objašnjavam da nisu uvijek, i samo, drugi krivi.

Eto, ne može ta Bosna da me mimoiđe ni slučajno. I tu se pitanje krivice prebacuje kao vruć krompir uz melodiju: "Nisam ja kriv, majke mi".

Od pamtivijeka historiju pišu pobjednici, a kako nas strefi ona najlošija varijanta da poslije one silne krvi nema pravog pobjednika, biće potrebno da prođe podosta vremena, što bi rekli majstori - "vremenska distanca", pa da svima bude sve jasno. Stoga me previše i ne čudi što je jednu od najobjektivnijih knjiga u zadnje vrijeme o Bosni napisao Britanac - Noel Malkolm.

Doduše, i prije te knjige se znalo ko je to krenuo golorukim tenkovima, haubicama, pamovima i patovima, da bih ja sada, umjesto kod svoje kuće, bio, kako to jedanput već rekoh, na privremenom životu u Austriji. Još bi moglo ispasti po teoriji golorukih da sam ja kriv i što sam protjeran.

A Austrijanci, onakvi kakve ih je Bog dao, stvarno nisu krivi što se meni dešava to da se vrlo rijetko nasmijem od

srca. Ili je to što nema više one raje koja je od svega pravila vic i sprdačinu, rasuli se po Kanadama i Australijama, (šta li mi sad rade Ale Muminagić i Fiki - Brato Junuzović?) ili je ovo neki guravi i preozbiljni period.

Čitam nedavno intervju sa Amorom Mašovićem, predsjednikom Komisije za nestale osobe, u kome on priča da je odveo svoje dijete u jamu gdje su pobijeni i bačeni Bošnjaci iz istočne Bosne.

"O ovome ćeš u novim školskim knjigama učiti šta je ovo bilo. Kako tamo bude pisalo, tako ćeš i odgovarati nastavniku, a ovdje sam te doveo da vidiš šta je stvarno bilo", rekao je djetetu.

Pa i nije ti poslije toga do nekog smijeha ili vica, a vrijeme i krhi ljudski vijek idu dalje, valja nam živjeti. Sa oprostom i zaboravom, ili bez njih ? Ili kao frau Josefine.

Je li zapelo kod Boga ili kod ljudi?

Religija i ja smo, hvala na pitanju, u jako dobrim odnosima. Traje to još od mog djetinjstva kada sam gledao kako se moja nana (po majci) priprema za susrete bliske vrste sa Bogom. Bila je to ceremonija koja je hranila moju znatiželju; umivanje, pranje vrata, ruku, nogu, (moraš čiste duše i čista tijela pred Boga, to je sasvim O.K.), odvijanje postekije, što je naziv za čisto ovčije krzno na kome se klanjalo, i onda - znalo se. Mir, ni jedne, nana uči. Ta riječ - uči - značila je da se uspostavlja komunikacija sa samim Bogom. Ona je to obavljala u miru, bez svjedoka, jedini sam ja, kao najstariji unuk mjezimac, imao privilegiju da ponekad prisustvujem tim seansama. I da šutim.

Posmatrao sam njene izborane ruke koje su bile nezamislivo nježne, kako u određenim trenucima prelaze preko lica, dok je izgovarala neke za mene nerazumljive riječi. Fascinacija.

Onda bi poslije toga, nas dvoje sami (moja zloupotreba obiteljskog položaja), iz fildžana pili kahvu koja je stalno bila vruća zahvaljujući drvenom uglju sa bakrene mangale.Ta emotivna veza nane i unuka, s obzirom na moj tadašnji uzrast, nije imala šansu da ima i neku razumnu boju u odnosu na vjeru, tako da je nana u džamiju odlazila sama.

Pred sam moj polazak u školu ipak me uhvatila na jeftin fazon. Bilo je to pred Bajram, a kad je Bajram, ne trebam ni spominjati, baklava, kakvu čini mi se, više nikada nisam jeo. Rekla mi je da će mi dati petobanku ako odem s njom u džamiju.

Pa da, kao što ste i očekivali, sav moj tadašnji moralni, etički i filozofski dignitet pretvorio se u maglu pred tom cifrom, za te pare si tada mogao uzeti pola kile bombona i pride dva lizala.

I odem ja s nanom. Džamija puna (a čujem skoro da je u socijalizmu vjera bila zabranjena). Kako uđoh, ja pravo prema hodži, u prvi saf, najbolje se vidi i čuje, računao sam. Nana me samo uhvati za ruku, "Za mnom", veli, "tamo je za muškarce, a mi ćemo gdje je mjesto za žene i djecu".

"Eto ti ga na. Zar pred Bogom nisu svi isti?", bilo je moje prvo heretičko pitanje. Izgleda da su svi isti, samo su neki istiji - bio je odgovor. U idealiziranu predstavu o jednakosti pred Bogom uvukao se nekakav crv sumnje, samo nisam bio siguran je li tome razlog bio Bog sam, ili oni koji mu se mole. Uglavnom, došlo je do onoga: "Nano, ni za stoju".

Da nije problem u Bogu, uvjerio sam se i u ovoj mojoj dobro kasnoj mladosti. Naime, dok je trajao rat u Bosni, u izbjeglištvu se nekako preživljavalo. Bilo mi je sasvim normalno da i ja, a i svi iz obitelji, sve što zaradimo odvojimo dio za stan i hranu, a ostalo, naravno, u Bosnu, rodbini i prijateljima. Do te zarade se išlo ili tramvajem, ili biciklom, ili pješke. Moglo se kupiti i auto, ali valja u Bosnu poslati.

U to isto vrijeme, dok nije stao rat, i dok mi nismo mogli kupiti auto, mladi hodža, također u izbjeglištvu (obavljao je

svoj posao redovno, ima i ovdje muslimana) promijenio je tri automobila.

"Pa, ko je sad ovdje od nas dvojice vjernik?", pitao se mali heretik u meni. Vidim, opet nije do Boga.

A rekoh fino maloprije da sam sa religijom u jako dobrim odnosima. I to ne samo sa jednom.

Sjećam se, nedjeljom u mom gradu, u Bosni, kada se začuju zvona sa katoličke crkve, za mene je to bio poseban doživljaj, a da ne spominjem orgulje i Johana Sebastijana zvanog Bach. Kada je bila ponoćka nije se znalo ko je ko. Hepening.

Što se tiče Pravoslavlja, bio sam, a da me niko nije vodio za ruku, u Pećkoj patrijaršiji, manastirima Gračanica, Studenica, Visoki Dečani. Nije to bilo samo zbog toga što sam morao crtati osnove i presjeke tih manastira za ispit "Istorija arhitekture" kod prof. dr. Husrefa Redžića, razlog je bio jednostavan - vizuelni i estetski doživljaj.

A bio sam i u jednoj našoj, bosanskoj pravoslavnoj crkvi. Kada je mom dobrom poznaniku Srbinu umrla punica, ušao sam u crkvu da prisustvujem pogrebnoj ceremoniji, iz čistog poštovanja. Moj poznanik je ostao napolju. Nije zgodno da on ulazi u crkvu, radio je u Komitetu. (U ratu je bio kapetan onih što su porušili dvije džamije u našem gradu). Ni ovaj puta nije bilo do Boga.

E, pa sad, ne bi bilo baš fino od mene da samo hvalim Boga, da mu se kao iz daleka dodvoravam potiho pjevušeći onu "Odlazi društvo a i ja čekam na red", sve računajući kako valja izaći pred Njega i polagati nekakve račune, a istovremeno nakiljam vjernike i uzimam njihove samo loše primjere. Ima i tu svijetlih tačaka.

Eto, čitam nedavno kako se jedan visoki dužnosnik (je li se to sad tako kaže?) Islamske vjerske zajednice žalio što im se prigovara kako grade samo nove džamije, a ne grade se nove tvornice da ljudi rade.

"Nove džamije nam finansiraju arapske zemlje, a neka nam međunarodna zajednica sa Zapada izgradi tvornice kako bi se privreda pokrenula", rekao je dotični gospodin.

Genijalac. Takvi nam trebaju, za njega bih s pika glasao na bilo kojim izborima.To je pravi put u svijetlu budućnost, Arapi nam izgrade džamije, Zapad tvornice, puteve, kompletnu urbanu infrastrukturu, a šta bi falilo efendiji da nagovori i one iz nesvrstanih zemalja da nam pošalju i radnu snagu koja bi i radila umjesto nas. Jebo ti, da oprostiš, i Švicarsku i Švedsku, kako bi bilo nama, rahatluku nigdje kraja nema.

A znao sam često razmišljati o tome - gdje je zapelo između Boga i mene, kada je, kako rekoh, kod njega sve O.K.

Skontao sam - do mene je! (Ko reče - znao sam?)

U samom mom startu, vjerovatno je problem bio jezik. Nisam nikada uspio saznati šta na meni nepoznatom jeziku izgovara moja nana i šta hodža govori kad moli nad nečijim mezarom. Katolici su to mudro uradili, gdje god su došli ideja je tumačena domaćim jezikom. Da ljudi s pika skontaju.

A mene, zbunjenog neznanjem tog jezika, uhvatili su neki mangupi koji su izdavali knjige ili naših ljudi, ili su prevodili strance, a koji su pisali o temama koje su na dnevnom redu: religija - rađanje, život, smrt, moral...

Čitajući Camus-a, Kierkegard-a, Voltaire-a, Schelling-a i poneke druge, skontam da zemlja nije ploča, da ne stoji na

stubovima, da nema vještica zbog čega su neke žene i spaljivane i toga još oho-ho.

I pored svega toga - ne dam na religiju. UVIJEK ĆU BRANITI PRAVO LJUDI DA VJERUJU U NEKU IDEJU, DA IMAJU NEKU NADU.

Sad, što se u ime religija dešavaju zločini, opet nije do Boga, što se ruše džamije i crkve "onih drugih" to sigurno nije po Njegovoj volji.

Iako sam nevjernik, kad bih došao u kontakt sa Svevišnjim, siguran sam da bi On prihvatio jedan moj prijedlog.

Trebao bi sazvati glavešine muslimana, katolika i pravoslavaca iz Bosne i narediti im: "Vi muslimani, pogledajte ako ste srušili šta crkava, prvo to popravite, sagradite opet šta je srušeno, pa onda gradite džamije. Vi katolici, šta ste srušili džamija i pravoslavnih crkava, prvo to obnovite i napravite, pa onda dižite svoje crkve i križeve, a vi pravoslavci, prvo obnovite i izgradite sve džamije koje ste srušili, a i katoličke crkve, pa onda imate pravo graditi svoje nove".

Mislim da bi to bilo po Njegovoj volji. A i meni ne bi bilo mrsko. Tada bih, možda, i ja bio vjernik.

Lijevo, desno

Pao mi grah na put, te ja opet bio u Bosni. Prvo u Sarajevu gdje su mi majka i sestra. Sestra je bila u Sarajevu cijelo vrijeme dok su veseli momci sa okolnih brda uz pečenicu i prepečenicu počesto potezali konopce, poslije čega bi neko od onih koji su bili u gradu - poginuo. I tako dvanaest hiljada puta. Majka je došla kod nje kad se već manje ginulo, i to u transporteru UNPROFOR-a. A došla je iz rodnog mi grada koji se nalazi na području koje je Dejtonski sporazum nazvao Republikom srpskom.

Prije rata sam tražeći podatke za neki tekst, u Arhivu tog moga grada, slučajno našao podatak da je u tom istom mom gradu 1912. godine, što će reći pred Prvi svjetski rat, prema popisu stanovništva, bilo tačno dvanaest srpskih porodica. Sada je to, naravno, srpska opština.

Bio sam i u toj opštini koja se nekada zvala Moj Rodni Grad.

Dobro, hajde da ne pretjeram sa cinizmom, možda je bolje da kažem svoj "umjetnički dojam" o ponečemu što mi je palo u oko. Možda detalj sa nazivima ulica.

A nazivi su novi kao što i priliči svakoj novoj vlasti, po sistemu da svijet počinje sa mnom i mojom vlašću.

Kada u Sarajevu sjedneš u taksi, prvo moraš ošajcovati da li je taksista od onih novokomponiranih ili je stari, pred-

ratni vuk. Ako je stari, puno ćeš mu pomoći ako kažeš stari naziv ulice u koju želiš doći.

Što se Sarajeva tiče, sasvim je u redu što su ulice dobili Mula Mustafa Bašeskija, Musa Ćazim Ćatić, Safvet-beg Bašagić i još poneki koji su ostavili dublji trag u historiji Bosne, ali ima podosta onih čiji značaj ne prelazi tarabe Baščaršije. Pa ako Sarajevo želi da bude glavni grad jedne države (za koju ja navijam) onda bi i imena ponekog levata trebalo izbaciti.

I pored sve moje skepse, ne mogu biti baš toliki namćor a da ne primijetim da se glavna ulica u Sarajevu još uvijek zove Titova. (Za podsjećanje najmlađoj generaciji - Tito je bio jedan elegantni tip koji je volio dobar viski, kubanske cigare, zgodne ženske, vojskovođa koji se borio protiv fašista, pa je zbog toga bio din-dušmanin ustašama i četnicima, državnik na čiju su sahranu došli svi koji su nešto značili na ovom svijetu, kompletan politički jet-set).

U priličnoj blizini Begove džamije nalazi se i ulica Sime Milutinovića Sarajlije, u kojoj, na broju l, veoma aktivno radi Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" i redovno izdaje časopis za kulturu i umjetnost "Bosanska vila" koji je pokrenut još 1880. godine.

I u opštini koja se zvala Moj Rodni Grad su promjene bogato rodile, ali sam potajno očekivao da naziv moje ulice neće biti promijenjen. E, sad se sigurno pitate na čemu se zasniva taj moj optimizam.

Evo na čemu: Prije rata, u socijalizmu, u eri bratstva i jedinstva, bilo je u modi bratimljenje gradova. Tako se moj grad sprijateljio sa slovenačkim Celjem i srpskim gradom koji se i sad zove Ćuprija. Jedna od ulica u centru grada je dobila naziv Celjska, a ulica u kojoj sam ja stanovao po-

stala je Ćuprijska. Pa, ko velim, u srpskoj opštini neće dirati ime srpskog grada, a da se i ja lakše snalazim.

E, pa da je bilo tako, ja sad ne bih ni pisao ovaj tekst, jer kad stanete pred zgradu u kojoj sam ja stanovao (ako stanete ikad) umjesto latiničnog natpisa "Ćuprijska ulica", fino ćirilicom piše "Ulica đenerala Draže".

To je sad ta ulica u koju ja, po aneksu sedam, treba da se vratim pod motom "Svi na svoje".

Samo, sad se pita stari cinik - kako ću ja u svoju ulicu kad je nema. Lijevo, desno...

Čitao sam skoro intervju sa Vukom Draškovićem, veli on kako je dotični Draža "ustvari jedan jako fini gospodin".

Da mu povjerujem, ne sjećam se dotičnog gospodina Mihailovića, bio sam mali, pa eto, neka i ono što sam čitao o njemu bude propaganda, ali ne mogu nikako izbaciti iz ove moje glave da neki momci, koji su možda, dok je gospodin bio živ, igrali u njegovoj pionirskoj ekipi, a prije osam godina već bili prvotimci, nisu bili nimalo nježni prema meni. Teško mi nekako zaboraviti one koji su igrali za ekipu "belih orlova". Bila je to poteška igra za mene, za četiri mjeseca tog "razgibavanja" smršavio sam l6 kg, a ionako nisam neki hrmpalija. I sad, poslije svega, treba da živim u ulici koja nosi naziv njihovog saveznog kapitena.

Ulicu, eventualno, Muse Ćazima Ćatića ili Maka Dizdara, koje bi bile pandan onoj Sime Milutinovića u Sarajevu, naravno, nisam ni tražio. Čista danguba.

U opštini koja se nekada zvala Moj Rodni Grad, sreo sam i neke poznanike. Jedan od njih je moj prijeratni dugogodišnji prijatelj. Arheolog po struci, izuzetno obrazovan, pa iako epski opširan u svojoj priči, bilo mi je uvijek zado-

voljstvo slušati ga. U moj grad je davno došao iz Srbije i tu proveo svoj radni vijek. Imali smo mnogo dodirnih tačaka, od njega se moglo dosta toga naučiti, ali smo o ponekim stvarima imali i sasvim različite stavove. Na primjer, nisam mogao svariti priču da se "na srpskom dvoru u srednjem veku jelo nožem i viljuškom, dok se na zapadnim dvorovima meso čerečilo rukom". E, pa sad ispade da su nož i viljuška izmišljeni u Srbiji. Žvaka za adolescente (iako nož možda i jeste). Ipak, nije bilo ljutnje zbog poneke razlike, vladala je obostrana tolerancija.

Taj moj prijatelj, arheolog, trebao je prije rata spremiti jedan stručni rad, pa da to lakše uradi pokušao je za neke detalje angažirati neke od gimnazijskih profesora.

Nažalost, jedna od profesorica, Srpkinja, to je odbila sa obrazloženjem da je moj poznanik poznat kao srpski nacionalista i da njoj savjest ne dozvoljava saradnju sa njim. Sija zvijezda, sija svaka...

I ja sam tada bio iznenađen. Ono, što jest, jest, moj poznanik je volio Srbiju i njenu tradiciju, baš kao i ja Bosnu, ali nikada, to dobro znam, nije povrijedio na račun toga ni mene ni ono što spada u neku moju tradiciju. Godinama.

Znam, sada ćete reći - uskoro poslije toga će rat i nacionalisti će pokazati svoje pravo lice.

Pa da, u pravu ste.

Prvog dana kada se zakuhalo, ta ista profesorica što je odbila saradnju, postala je jedan od šefova stranke koja je bila glavni duhovni i materijalni sponzor ekipe "belih orlova", a moj poznanik, kao što pretpostavljate, nije bio dovoljno dobar Srbin jer nije htio da puca na mene, ostao je i bez posla i bez stana. Kada sam ga neki dan sreo, spavao je kod nekih poznanika ganjajući pravo na svoj stan.

Poslije sam se sjetio jednog našeg davnašnjeg razgovora, ustvari, on je bio samo slušalac, a razgovarali smo, jedan njegov poznanik koji je došao iz Srbije da ga posjeti i ja. Kako sam bio navikao na toleranciju u razgovoru sa mojim prijateljem, bio sam iznenađen agresivnošću novog poznanika.

Jedna od teza tog došljaka bila je da "prirodna granica Srbije nije na Drini, nego na Korani, pa sve do mora". Nisam mogao a da ne kažem: "Gospodine dragi, ima tu jedan mali problem. Vi kažete da je granica Srbije na Korani, a čuo sam da neki Hrvati kažu da je granica Hrvatske na Drini. A mene, koji živim između te dvije rijeke niko ništa ne pita".

"Pa moraćete se odlučiti, da se zna za koju ste Vi varijantu", pokuša me sagovornik fino uputiti u neke varijante u kojima se očigledno nisam dobro snalazio.

"Ako mene već pitate u vezi tih varijanti", odgovorio sam mu, "ja ću se veoma rado opredijeliti za granice koje je utvrdio još gospodin po kome se trebala zvati muška voda iz Kladnja, a to je glavom i bradom - kralj Tvrtko. Što znači - granica na Korani, ali granica Bosne, a ne Srbije, dalje ta granica vijuga pa zahvata pola Dalmacije i pola dalmatinskih otoka, inklusive plaža u Herceg-Novom, da bi u Srbiji završila negdje oko Niša".

Poslije toga i vicevi na koje smo odmah prešli, bili su kiseli.

Nisam htio uplašiti tog prijateljevog gosta iz Srbije. I nisam tad mislio ozbiljno s tim granicama, jer znao sam još tada da su svi snovi o Velikoj Srbiji, Velikoj Hrvatskoj ili Velikoj Kladuši, pa ako hoćete i o Velikoj Bosni, onaj dim, znate vi koji. Hava. Nema šanse.

Ako smo se već dijelili, meni sasvim odgovaraju i ove granice bosanske. I hercegovačke, naravno. A to što ne spominjem entitete, ni u kom slučaju ne znači da sam unitarista. Samo pokušavam biti realista.

S tim unitarizmom mi je dosta problema u vlastitoj obitelji. Kod sina su prevagnule separatisticke ideje, tako da je sa jednom finom mladom damom osnovao posebnu zajednicu sa samostalnim integritetom i suverenitetom. Sad su među nama korektni bilateralni odnosi koji su intenzivirani posebno onda kada mu majka dojavi da je razvila sirnicu i burek.

Kćerka je već izborila visok stupanj autonomije, a da i ne spominjem kako im je majci to već odavno uspjelo. Iako smo svi dobro samostalni, svejedno smo opet upućeni jedni na druge, pa bio ti unitarista ili ne bio.

Intelektualci po glavi stanovnika

Kada su, već spomenuti, veseli momci sa okolnih brda rokali granatama po Sarajevu, na jednu takvu goloruku srpsku granatu naletio je i jedan mladić kojega poznajem, rođeni Sarajlija, iz familije intelektualaca. Pred sam rat počeo je da studira na Muzičkoj akademiji, a granata k'o granata, nema sluha za sonate i sonatine, kod nje je samo jedan zvuk, jedan ton, onaj što obično najavljuje smrt.

Obično, a ponekad samo rani, osakati, rjeđe promaši. Njega ranilo. Žestoko ga ranilo.

Nekako je uspio doći u Austriju na kliniku, doktori dobri, klinika opremljena, fino ga primili, glava ostala, ali ruka više nije za klavira. Rahmanjinova i Šopena moći će da sluša, ali ne i da svira.

Dok se oporavljao, njegovala ga je jedna mlađana Austrijanka, medicinska sestra na klinici, pa da na ovom svijetu ne bude sve ružno i tužno priroda se pobrinula za nekakvu ravnotežu, njih dvoje mladih se zagledalo.

Sada imaju iza sebe pet godina poznanstva i dva sinčića. Kada njega sretnete ne bi se po njemu poznalo da je bio ranjen, pun optimizma, spreman na razgovor, fino odgojen, s njim se može o puno čemu pričati. S njim može, a da se počne pričati s njegovim sinom, stariji je već živahni dječačić, - nema šanse. Može, ali na njemačkom jeziku. Kad

pogledaš, to mu i jest maternji jezik, ali valjda je i otac neke "devete zveke klepetalo".

Mladi otac ima objašnjenje za to, - neka djeca porastu, pa kad budu zreli neka sami odluče da li žele naučiti jezik koji je maternji njihovom ocu.

Ubi me ova moja tolerantnost i shvatanje da svako ima pravo na svoje mišljenje, nije ničije da se miješa u tuđi život, pa mi nije bilo druge nego da razvučem usne u kiseli osmjeh, važno je da su djeca živa i zdrava i da ih nikada ne strefi granata.

U ovoj istoj Austriji, u ovom istom gradu, jedna djevojka iz Bosne studira, pa uz studij nešto i zaradi za džeparac. Kod poznanika Austrijanaca par dana u sedmici pripazi na njihovu djevojčicu. Austrijanci, i žena i muž, intelektualci, oni pravi (trebam li reći da nisu siromašni) pri prvom dogovoru postavili su jedan uslov djevojci iz Bosne: - u kontaktu sa bebom, koja već puže i potajno se sprema na prve nestašluke, treba da govori samo svojim jezikom.

A dali su i objašnjenje: - dijete će naučiti maternji jezik uz majku, a ako od malih nogu nauči i jezik koji se govori u Bosni, biće bogatija za još jednu kulturu, za još jedan osoben svijet. Tako razmišljaju intelektualci. Oni pravi.

A i intelektualaca ima raznih sorti. Nekada sam znao uzaludno gubiti vrijeme dokazujući da nisu intelektualci baš svi oni koji to za sebe misle. Kod nas je, kod velike većine, važilo mišljenje da je intelektualac svako ko završi neki fakultet. Brkao se pojam obrazovanog čovjeka sa pojmom intelektualca.

Sad, da se nečija sujeta ne daj Bože ne povrijedi, eto u startu da kažem da izuzetno cijenim prosvjetu, pravo i agronomiju. Što baš njih? Onako, slučajno, zbog primjera.

Recimo, jedan profesor geografije (opet uz moje dužno štovanje prosvjete) četrdeset godina ponavlja svakoj generaciji učenika koja dođe koliko ima ovaca u Australiji; jedan pravnik, direktor Sektora za opšte i pravne poslove u nekoj firmi, čitav radni vijek provede vodeći brigu da se ne naruši Statut te firme, a agronom svakog proljeća vodi brigu o tome da zemlja bude dobro natorena, da se izabere prava sorta pšenice, da se obezbijedi gorivo za mehanizaciju kako ne bi bilo problema pri žetvi.

Šta je sad tu sporno? Ama baš ništa, sve su to plemeniti poslovi koji su i te kako potrebni svim ljudima, poslovi koje ne može svako raditi, nestručan i neobrazovan, ali, oprostite, intelektualac je ipak nešto drugo.

Ja znam da kada moj omiljeni MOLIER kaže: "Un sot savant est plus sot qu'um sot ignorant", što će reći - učeni glupan gluplji je od glupana neznalice, da on namjerno pretjeruje. Naravno, da bi se bilo intelektualcem potrebno je obrazovanje, ali ono je samo jedan od preduvjeta, jer po onom obrascu o završenom fakultetu kao jedinom kriteriju za 'status' intelektualca, Krleža nikada ne bi bio intelektualac, a eto, kad se on spomene ja uvijek osjetim potrebu da ustanem i naklonim se. Između obrazovanja kombiniranog sa rutinom i obrazovanja vezanog za kreativnost - ogromna je razlika. Pod tom kreativnošću podrazumijevaju se nekakvi rezultati, koje kad čovjek postigne, koriste i drugima u bilo kom vidu. To je i način razmišljanja i način odnosa prema ljudima, sposobnost da se vidi dalje i šire od drugih.

Eh, sada nastaje problem što svi mislimo da smo intelektualci, da je samo naš sud ispravan, da je samo naš stav u

redu, da znamo sve. A Dobriša Cesarić fino kaže: "Tko zna, ah, nitko, nitko ništa ne zna, krhko je znanje..."

Ovo lagano razmišljanje o intelektualcima i onima koji misle da su to, nastalo je, sve mi se čini, od nekih mojih prisjećanja što mi se ovih dana vrzmaju po glavi. Naime, neki dan sam, poslije osam godina uspio da uđem u trag mom prijatelju od djetinjstva, saznao sam konačno da mi je Ale u Danskoj i - dok sad-sad, veza je opet uspostavljena.

Snašao se nekako, kao i svi mi, sin mu studira, a on, osjetio sam to po glasu telefonom, ostao onaj isti. Sad tek znam da mi je to falilo ovih dana izbjeglištva, razgovor sa osobom sa kojom možeš normalno da razgovaraš, osobom koja vidi dalje i šire (ono od malo prije o intelektualcima), koja je spremna na razgovor bez želje da te ubjeđuje kako sve zna, a zna puno. U izbjegličkom životu posvetio se svojoj ljubavi na koju mu žena nije ljubomorna - matematici. U Danskoj mu je već objavljeno 35 matematičkih tekstova, a još podosta u Njemačkoj, Hrvatskoj, Sloveniji, Jugoslaviji i naravno Bosni, a ja se već unaprijed radujem njegovoj knjizi koju treba da mu izda Hrvatsko matematičko društvo.

To što stručni ljudi objavljuju Aletove matematičke tekstove, nije za mene znak da je Ale intelektualac, to je znak da je Ale stručan za jednu oblast sa kojom sam ja uvijek imao belaja, i na čemu mu zavidim, eto - priznajem. Za mene je Ale intelektualac po onome što se ne vidi, što neki glupani nisu u stanju da osjete, a on se, eto, i ne trudi da im se dokaže.

Dobro sad, ima i ovdje, gdje ja prebivam, obrazovanih ljudi i intelektualaca, sa ovdašnjeg Univerziteta su četvorica nobelovaca, a posebno je ovdje na cijeni medicina,

predsjednici nekih stranih država dolazili su baš ovdje da im se spašava zivot, ali ja tim medicinskim uspjesima nisam baš previše impresioniran, jer sve mi se čini da bi mi ove izbjegličke traume, koje nas sve tište, bile olakšane, da se ovdje našao neki doktor da mi propiše odgovarajući lijek: "Tri puta dnevno prije jela po jedan 'Tinjak' u Aletovom društvu". ("Tinjak" je napitak koji se dobije preradom od četiri litre vina, a koji neznalice zovu "Vinjak". Ale se odavno s njim ne persira).

Nema te svjetske depresije kojoj ovaj lijek ne bi stao u kraj, a ja bih onda bez okolišanja priznao da su ovdje hadžije za medicinu.

O tempora, o mores!

Kako ja znam da zakuham sam sa sobom, pa to nema nigdje. Sve ono što drugima mogu bez dvojbe da oprostim, samome sebi teško. Povuci bar ručnu - često sebi kažem, nemoj biti matoro zakeralo koje će mlađima soliti pamet o tome kako je u tvoje doba sve bilo potaman, a sada ništa ne valja.

Fino je, još prije više od stotinu godina, francuska spisateljica Anne-Sophie SWETCHINE napisala: "Les annees ne font pas des sages, alles ne font que des vieillards", što će reći - godine ne stvaraju mudrace, stvaraju samo starce.

Naružim ja tako sebe, pa k'o biva, integriram se u fazone i rezone mlađih od sebe, ali - zapinje. Šta ćeš. Nisu tome krivi mlađi, ne daj Bože, ko je meni kriv što ja ni do dana današnjeg nisam skontao neke stvari - recimo što se učilo još u nižoj školi iz fizike; - kako radi običan gramofon. Imaš plastičnu ploču i tvrdu iglu koja je para, pa fino čuješ kompletan orkestar, i violine, i čembala, i hornu, i klarinet, i bubnjeve, a vokale da i ne spominjem. Fizika je to fino objasnila, ali ja nikada nisam shvatio kako je to onome ko je to izmislio, palo na pamet. O kompjuteru da i ne govorim, Bil Gejts je vanzemaljac, nije mali zeleni, ali je vanzemaljac.

Eto, ponekad i ja koristim prednosti kompjutera, preko njega možeš komunicirati sa poznanikom bez obzira gdje se on nalazi na kugli zemaljskoj, ali ja Aletu u Dansku, Čehi u Švedsku, Goranu u Norvešku ili Damiru u Kanadu mogu poslati samo obično pismo pisano rukom. Ni pisaćom mašinom, samo rukom. Riječ napisana rukom iskrenije i intimnije prenosi moje misli mojim prijateljima. Kad dobijem pismo koje je pisao Ale, ja prepoznam rukopis koji je samo njegov, pismo pisano njegovim čuvenim nalivperom, nipošto hemijskom olovkom, i odmah biva uspostavljena komunikacija sa osobom koja će te svojom duhovitošću dovesti do suza od smijeha i kad si najtužniji.

Tako i kad dobiješ pismo od djevojke odmah prepoznaš rukopis koji je samo njen, papir koji je bio u njenim rukama, čak osjetiš i miris njenog omiljenog parfema.

A slova na internetu su sva ista bez obzira na tip i vrstu, a nemaju ni miris drage osobe.

Grafički crtež otisnula je presa pa se određen broj tretira kao original, ali slika rađena samo rukom, kada se rukom preko kista prenosi na platno ili papir ono što slikar osjeća, za mene nikada taj otisak i taj original nisu isto, makar se zamjerio likovnim teoretičarima.

Sve ti je to skupa kao da zamoliš poznanika da ti djevojku koja stanuje u drugom gradu, umjesto tebe, poljubi za rođendan. Da iskoristis priliku kad on već ide tamo. E, pa jebi ga, neće moći.

Da nemam samo ja problema sa ovim što donose nova vremena i novi običaji, uvjerio sam se skoro kada mi se žalio jedan mladi gimnazijski profesor.

"Kada sam ja bio gimnazijalac", veli on, "naveče bih sa društvom odlazio u park gdje bi se uz gitare i pjesmu oku-

pilo društvo, bile su to večeri ispunjene glazbom i poezijom, tu su se dešavale i prve ljubavi, nešto što i sada pamtim. Prije toga bih, opet sa svojim društvom sate provodio na košarci, nogometu ili plivanju. Sada, kada dođem u razred, želim uspostaviti prijateljski kontakt sa svojim đacima, ne mogu sebe da zamislim kao starog, uštogljenog profesora željnog vještačkog autoriteta. Tako ja između ili poslije časova, počnem priču sa omladinom koja nije previše ni mlađa od mene, o - sportu. Oni - ni mukajet. Šute. Hajde, k'o velim, ne moraju svi biti sportisti, pa ti ja o glazbi. Oni šute. Ja, iako predajem geografiju, o literaturi, o poeziji. Oni opet šute. Gdje god da ih ubodeš - promašaj.

Tek poslije saznam šta ih jedino interesira.

Kompjuterske video igre. I to satima, satima i satima. Koji nedostatak kreativnosti, koje zakrečenje tijela i uma. O tempora, o mores!

Šta ćeš, dobri moj profesore - ja ću ti njemu - kad si ti izgleda kao i ja konzervativac, pa ne možeš da se uključiš u progres koji donose nove tehnologije.

A gledao sam nedavno na televiziji kako Ameri prave promociju knjige Joanne ROWLING 'Harry Potter'. Dama koja je napisala tu knjigu ne izgleda loše za svoje godine, ali Ameri su napravili komercijalni spektakl koji nema veze sa literaturom. Nju prije izlaska pred mikrofon najavljuju kao rokersku zvijezdu, reflektori, ovacije, pa se ja skoro naljutih (vidi edevsuza) - šta će ovolika halabuka, literaturi je potreban mir i dostojanstvo, literatura razvija i racio i emocio, a ne niske strasti, pa sve nešto u tom stilu.

Jest, ali onda proradi ona moja ručna, pa skontam da to nije tako ni loše, ili kako bi stari lisac MACHIAVELLI rekao da cilj opravdava sredstvo.

O kako sad to? Pa fino, ogromna mašinerija je pokrenuta da se zaradi veliki novac, reklama, propaganda, autorica postaje prvorazredna medijska ličnost, uz to i ona zaradi pare da ti pamet stane, ali u svemu tome ja vidim i nešto što je jako dobro. Hiljade, stotine hiljada klinaca i klinceza će bar ponekad ostaviti glupe video igre i otkriće čitanje, otkriće knjigu ili vratiti joj se. A knjiga može aktivirati samo ono plemenito u tim mladim i radoznalim glavama. Neka uzmu knjigu u ruku, pa makar prije toga bio i šou. O tempora, o mores* - što reče mladi profesor.

---

* - O tempora! O mores! Latinski: O vremena! O običaji! Uzvik kojim je Marko Tulije zvani Ciceron prije više od 2.000 godina počeo nakiljati Katilinu zbog istih gluposti koje se dešavaju i danas.

Ah ta vlast, ah ta slast

To što je Agripina otrovala svoga muža rimskog cara Klaudija, za mene nije neki uznemiravajući podatak niti nešto novo, dese se, eto tako, u braku neki sitni nesporazumi, pa problem ili trpi ili rješavaj pod hitno. U ovom slučaju dama je bila vrlo efikasna, čestitam. Ali kada su toj istoj dami kaldejski vrači prorekli da će joj rođeni sin Lucije Domicije, Senekin đak koji je bježao sa časova, a kasnije poznat kao Neron, postati carem i da će ubiti svoju rođenu majku, što znači dotičnu damu, Agripina je mrtva hladna (ali u tom trenutku vrlo živahna) izjavila: "OCCIDAT, DUM IMPERET!", što u slobodnom prijevodu znači: "Neka me ubije, samo neka vlada!"

E, pa to ne bi bio u stanju izjaviti ni Oscar Wilde, kod njega bar znaš da je superiorno satiričan, ironičan ili najčešće ciničan, pa, kao, zeza se, ali za Agripinu možeš samo reći - carica. Kako god okreneš.

Što se tiče Nerona koji je od ranog djetinjstva volio igračke koje su bar ličile na šibice, čim se opasao snagom nije htio dozvoliti da kaldejski vrači dođu na loš glas ako im se ne ispune proročanstva, pa je i postao car, a kao uzoran sin nije htio razočarati ni majku, pa da joj se kompletno ispuni želja, dao je i nju ubiti.

Ponekad bih se upitao - šta je to u ljudskom biću što ga tjera, osim prema piću, još žešće prema vlasti. Otkud u čovjeku tolika želja za vlašću?

Još od malih nogu meni se uz riječ "vlast" vezala složenica "vlast - slast", otkud to i zašto, pojma nemam. Kada neko iznosi svoje mišljenje o bilo čemu, a za jedan makar mali dio toga sam kaže da nema pojma, onda je to, naravno, daleko od svake imalo ozbiljnije naučne rasprave. Kako meni ne pada na pamet da osim ovih pisama pišem neke naučne mudrolije, ja, eto, sebi dozvolim i tu slobodu da za nešto kažem da nemam pojma. Je li pošteno? Pa, hajmo dalje.

Uz "slast" se odmah nadovezuje riječ "sladostrašće", a to spika vodi Frojdu koji je hadžija za oblast seksualnosti. Već vidim kako se smješkate, jer povezivanje politike, koja je samo sredstvo da se postigne pravi cilj - a to je vlast, sa seksom, nešto vam se čini poznatim. Pa da.

Najbezazleniji, i za mene najsimpatičniji slučaj je onaj saksafoniste Bila, koji je u vremenu kad je imao najveću vlast na zemlji, neke rekreativne radnje koje je proučavao Frojd, upražnjavao u društvu nekih mladih dama. Zato je svoj narod ostavio na miru, nije ga dirao; zadovoljan narod, zadovoljne dame, a i naš Bil.

Pa taj američki slučaj uporedim s našim. Hajmo malo šire, od Vardara pa do Triglava. (Dobro, hajde, ne radi se ni o kakvoj jugonostalgiji, dapače). Uzmite sve redom vlastodršce u državama koje su nastale raspadom Juge, da ne spominjem imena, znate ih sve dobro a i kako izgledaju svi do jednog. Možete li zamisliti i jednog od njih, svih sedmoricu, kako u nekom kabinetu svlače zgodno i mlado žensko? Ja to ne mogu zamisliti ni u snu (A Đukanović? Pa

on je šef samo Republike, a ne države, a kad bude i to - e, onda je druga priča). Kud nema ženske koja bi na to pristala, a i da se nađe takva šta bi onda jadni oni, valja se brukati, pa kako su to sve mudri muskardini (da nisu, ne bi bili to što su), da se ne brukaju ni pred jednom ženskom, oni to rade svojim narodima.

Mislite da se šalim? Pa zbog čega onda ja nisam kod svoje kuće?

U redu, šalim se, krenuo sam "linijom manjeg otpora" na temu vlasti, pa preko bezazlene oblasti kakva je seks došao do Frojda. Ali, ako idemo ozbiljno, bez zezanja, slika će na kraju biti stravična, jer ćemo opet doći do nekog neuropsihijatra. Problem je u tome što sam uvijek dolazio do tog zaključka kad god sam o tome razmisljao, jer u osnovi leži bolest koja razara pojedinca koji se dočepa vlasti, a reperkusije iliti posljedice osjećaju čitavi narodi.

Zašto je to tako? Vrlo jednostavno, - vlast pojedincu daje moć u stotinu varijanti. Hajde što piljari i kamiondžije postanu milioneri, što se otvore tajni računi u švajcarskim bankama, što se sinovi, kćeri i ostala familija pozapošljavaju po diplomatskim oazama, to ne boli, ali vlast ima karcinogena svojstva, kad to ludilo uhvati čovjeka onda nema nazad, može samo da metastazira. Jer poslije zadovoljavanja prvih sitnosopstveničkih materijalnih ambicija, dolazi ona opasna faza kada se osjeti potreba superiornosti nad drugima.

To je ono što me je uvijek bacalo u depresiju, - želja jednog čovjeka da vlada drugim, da kreira tuđi život, da odlučuje o tom tuđem životu. S kakvim pravom?

Nisam mogao naći odgovor na to pitanje, kada sam u početku, naivno, pokušao pitati - a šta je sa moralom i etikom,

- odgovor je dolazio iz zaključka da čovjek koji operira nogu može osjećati potrebu da vaga šta je moralno i etično, ali vlast nije problem hirurgije, nego uma. Što je najgore, bolesnog uma, znači neuropsihijatrija. Jer, ne može "čitav" čovjek preuzeti na sebe ulogu Mesije i Oca nacije kako bi ušao u povijest ili historiju znajući da će to koštati života stotine hiljada ljudi. S kojim pravom i u ime kojih ideala neko može raspolagati mojim životom? Ili tvojim.

Kome to normalnom čovjeku, između ostalog, može pasti na um idiotska i fašisoidna ideja o "humanom preseljenju"? Ljubim ih, neka ne budu tako humani prema meni, neka me puste samo da živim gdje sam rođen i ja i moji preci i moji potomci i moji prijatelji.

To ludilo, ta moć koja pojedincu pruža vlast, ne bira određen sloj ljudi, znamo reakcije nekih akademika i profesora univerziteta kada im se osmijehnulo to ludilo (poneki su, kada savjest proradi, pucali sebi u glavu). A možete li zamisliti trenutak kada jedan marginalac iz okolnog sela koga je grad čitav njegov život ignorirao, uđe u taj grad u uniformi i sa automatskom puškom. Ta uniforma i ta puška podrazumijevaju da ima vlast i moć, mogućnost da ubije koga želi, da te isprebija, da ti opljačka sve što imaš, da ti siluje bilo koga.

Taj šok sam doživio, taj susret sa bolesnim umom, ne moraš biti neuropsihijatar da vidiš da je to bolest.

Ne vjerujete mi još? Ili mislite da je bolje da se samo šalimo?

Na sreću, ta bolest koja je harala Evropom još od starog rimskog doba, zadržala se, uglavnom, još samo na našim balkanskim prostorima i nekim afričkim i južnoameričkim banana-državama, i što je najvažnije - nije prelazna. A

neće na mudre i čestite ljude. Eto, na primjer, Prof. Muhamed Filipović i Dževad Karahasan, pa Ivan Lovrenović i Željko Ivanković, pa Marko Vešović i Kolja Mićević su ljudi za koje ja mislim da su genetski vakcinisani protiv te bolesti.

Doduše, nemaju račune u Švajcarskoj, ali imaju bogatstvo koje se ne može kupiti. Bogatstvo u sebi.

Bili smo...

Čini mi se da je poeziju daleko teže pisati nego prozu.

U jednoj strofi moraš reći misao za koju je nekome potreban roman, zato je uvijek bilo manje dobrih pjesnika nego dobrih proznih pisaca, a loših pjesnika i loših pisaca uvijek smo imali koliko nam treba, pa i više, nije beg cicija.

Kada Branko Miljković kaže:

"Ako smo pali
bili smo skloni padu...", eto ti misli za čitav roman.

Sjetih se tog stiha uz najbanalniji povod - čitajući rezultate izbora u Bosni. Opet me drma teška depresija, ljut sam na sebe, zar čovjek baš ni kad omatori ne može da shvati neke stvari. Što je najgore, ne može da shvati sebe i narode uz koje je odrastao, ljude koje je znao, ljude kojima je vjerovao.

Sve se, na kraju, svodi na teatar. Melodrama.

Na početku melodrame ja u ulozi naivnog glupana živim sretan i zadovoljan, pun ljubavi prema ljudima oko sebe, sretan zbog "zdravih međuljudskih odnosa", bratstva - jedinstva; mizanscen i scenografiju već vidite, zastave plave, bijele, crvene (šta, - fale anđeli sa bijelim krilima?) Muzika - splet zavičajnih skladbi naših naroda i narodnosti, uz lagano, na uvce, "Od Vardara pa do Triglava".

Kraj prvog čina.

Drugi čin - ja otjeran !!!

Kako i zašto tako odjedanput - pitate - a gdje je dramaturški zaplet, teatarska simbolika, poruka pisca? Pojma nemam. Znam samo da sam otjeran iz svoje kuće. A isti su ljudi u melodrami i u prvom i u drugom činu, sve oni za koje bih ruku dao, samo neki ostaše u mojoj kući, a neki sa mnom sa cekerima, a ne traktorima punim tuđih stvari, u bijeli svijet.

Da bi melodrama dobila na "sukobu karaktera" ja ne mogu da prepoznam više one ljude za koje bih ruku dao, u igri su venecijanske maske, pa je teško sa sigurnošću odrediti kakav je ko u stvari. Teatar je zajebana igra.

Onda dolazim u dodir sa našim ljudima koji su godinama vani, u bijelom svijetu na "privremenom radu", njihove karaktere ne možeš odgonetnuti ni shvatiti, nema šanse. Jedan od njih, sasvim ozbiljno, izjavljuje: "Meni je gore nego onima u ratu. Jednog dana dođoše mi na vrata šestero rođaka iz Bosne, gladni, bez para, izbjeglice... Kud ću s njima kraj žene i dvoje djece u trosobnom stanu? Najeb'o sam, kažem vam, gore mi je nego onima u ratu".

Treći čin - ja sa sijedom kosom u prvom razredu škole za naivne sričem abecedu. Teatar apsurda. Učiteljica drži čas: "Kako upoznati i shvatiti ljude i narode oko sebe". Poslije toga propitivanje, ja dižem ruku i kažem: "Kod sva tri naša naroda ljudi su dobri u duši, širokog i plemenitog srca, puni tolerancije, drže se one da ti je komšija ili susjed preči nego brat, strani su im mito, korupcija i profiterstvo..."

Nisam ni završio a učiteljica će: "Sjedi magarče, mjesto ti je u magarećijoj klupi! Ti baš ništa nisi naučio, zar ti je potrebno da se održi deset izbora, i to pod nadzorom OSCE-a, pa da shvatiš kakvi su naši ljudi u stvari!?"

Kraj? Ma kakav kraj, melodrama se polako pretvara u dramu bez hepienda. Bila bi to možda i farsa da se radi samo o nekom lošem teatarskom tekstu na koji bi se zaboravilo u prvom bifeu poslije premijere, ali je problem što se i moja depresija, i moje pitanje kakvi smo mi to narodi, i rezultati izbora, dešavaju u stvarnosti.

Već sam pisao u tekstu "Da li lavovi odumiru" da poštujem pravo svakog čovjeka da sam izabere hoće li da bude ovca u stadu i toru (nacionalnom), o čijim će životima i sudbinama odlučivati neki vukovi, ili da bude lav koji će sam kreirati svoj život, sve misleći da su naši ljudi (pod tim podrazumijevam sve što žive u državi koja se zove Bosna i Hercegovina) konačno shvatili da život u nacionalnim torovima donosi sreću samo onim vukovima do kojih niko iz tih torova ne može prići, jer su se zabarikadirali u svojim kabinetima i blindiranim automobilima, iz kojih se ne vidi šta narod, i koliko, jede i kako živi.

Rezultati ovih izbora mi se izruguju i govore koliko ne znam ljude sa kojima sam odrastao i za koje sam bio spreman dati ruku, govore o mojoj zabludi kada sam mislio da je ovaj rat koji nas je zadesio bio pogreška, trenutna slabost naših ljudi, i da će to biti pouka da se takvo šta više nikada ne ponovi. Ali rezultati su tu, egzaktni, bez šminke i uljepšavanja, fino kažu da smo se vratili deset godina unazad. Naša lagana sadomazohistička želja da trpimo bol, da "deset najtežih godina" traju čitav ljudski vijek je jača od razuma.

Opet će biti krivi i Amerika i Zapad i Vatikan i Tito, samo neće biti krivi oni koji su zaokruživali imena svojih vukova na glasačkim listićima. (Još jedan stih za utjehu: "Vuk na ovcu svoje pravo ima").

A taj isti narod je još davno, dok je imao snage za trenutke lucidnosti, stvorio izreku: "Sam pao, sam se ubio."

Zar smo baš toliko skloni padu?

Love story

Što mene drma depresija zbog rezultata izbora u Bosni i što sam ljut, ne mora niko drugi da ispašta, niti ja zbog toga imam pravo da utičem na nečije dobro raspoloženje. Zato ću sad, pogotovo što će uskoro i Božić i Bajram i Nova godina, o nečemu vedrijem i ljepšem. Eto, na primjer o - ljubavi.

Šta je! Vidim neki se smješkaju, neki čude, a nekima nešto nije jasno. Ne bojte se, nije riječ o meni, nema više te Amorove strijele, koja bi mene strefila, zahrđala. Ja ću, kao što je i red, o drugima.

Jedna moja poznanica, vremešna "gospođa" koja redovno prati horoskop i trač-rubrike po novinama, jednom prilikom ispričala mi je šta je čitala u jednom "časopisu".

"Jedan bosanski nogometaš", priča ona tako "svojevremeno je otišao da igra nogomet u Turskoj, gdje je postao popularan, i zagledao se u kćerku nekog bogatog Turčina. Ona mlada i bogata, on mlad i prilično pri parama. Kakva divna kombinacija! Vjenčanje je bilo božanstveno", nastavlja dama sva usplahirena kao da se ona baš tog trenutka vjenčava. I na kraju dodade: "Najbolje je biti nogometaš".

"Jest gospođo", rekoh ja. "Hoće to, para na paru, a zakrpa na zakrpu. Ljubav je negdje između, čini mi se."

U ova kokuzna vremena takva srceparajuća tema dođe nekima kao "red bull". Jâča i okrepljuje mlohave duše. Pustio sam tu "gospođu" da uživa u toj idiličnoj priči, a baš mi se nije dalo da i ja njoj ispričam sličnu priču koja se dešavala na istom prostoru, sa akterima iz istih krajeva, ali u sasvim drugo doba.

Glavni junak nije bio nogometaš, jer se to dešavalo prije otprilike, 520 godina, ali je bio isto tako iz Bosne, samo što je njegov otac bio vladar te iste Bosne i zvao se Herceg Stjepan Vukčić - Kosača. Naš junak, kao najmlađi sin Herceg Stjepana, rodio se 1454. godine u gradu koji je nosio ime po njegovom ocu, što će reći u Herceg Novom. Taj grad pod imenom Novi osnovao je, doduše, kralj Tvrtko, jer se naljutio na Dubrovčane zbog zajebancije oko soli, a kako je Bosna kao država tada bila nešto veća, šira i jača nego danas, pa su u njenom sastavu bile i Prevlaka i Boka Kotorska, plaža u Novom je snabdijevala Bosnu morskom soli, a opet, kada je Herceg Stjepan došao na vlast, Novi je po njemu dobio ime Herceg Novi. (Baš me uveseljavaju prepirke oko Prevlake - čija je ona, a ja eto sigurno znam da je prije 550 godina bila bosanska. Ne podgrijavam ja sad ideju Velike Bosne, ne daj Bože, gdje bih ja to, to ja samo onako).

Naš junak je izrastao u lijepog i pametnog momka, a onda, kao što to biva u pričama, sudbina upliće svoje prste.

Momak se, od svih cura na svijetu zagledao u jednu Turkinju. (Već vidim kako bi kod one "gospođe" pala prva suza). Pa dobro, reći ćete, on bogat, ona siromašna i lijepa, tako to biva u tim pričama.

Neće biti. Djevojka jeste lijepa, ali se ne bi baš moglo reći i da je siromašna, nije ni on levat, naime, mlada dama

je bila kćerka mrskog nam budućeg okupatora, silnog sultana Bajazita II, sina Muhameda Osvajača. Ako je otac osvajač, šta možeš drugo očekivati od sina mu Bajazita koji se posve bacio na oca.

Vidi ti malog Bosanca, kud baš u nju da se zagleda. Cura lijepa k'o slika, on lijep k'o slika, a ljubav slijepa, džaba što su očevi dušmani.

Mogao je Bajazit biti i silni, i osvajač, i nemilosrdan, ali kada je kćerka ljubimica u pitanju, bio je mekši od perja. Dobro kćeri, neka bude s hajrom hairli, ali taj tvoj džuvegija da dobije tvoju ruku (i sve resto što ide uz prijesto) mora znati ko je ovdje sultan i gazda, pa kao prvo, mora preći na islam. Vidi sad jadna majko!

Malog Vukčića, Bosanca, nije trebalo dva puta nagovarati. S pika je prešao na islam. Što ti je ljubav!

Eh, sad, što je bio tako brz u odluci, ne znam je li to bilo baš samo zbog djevojke, ili što je odmah postao Ahmed-paša Hercegović, Veliki vezir i Namjesnik Carstva za oblast Male Azije.

Bosanac koji je uspio da šarmira Sultanovu kćerku miljenicu, nakon raskošnog života i sretnog braka, umro je u svojoj 63. godini u Halebu u Siriji. A nije bio nogometaš.

A ja se (po običaju) nešto pitam - da li je on stvarno bio sretan, ili je bio hendikepiran jer tada nije bilo ovih naših rodoljuba da mu kažu kako on mora, prije svega,da zna da bez prošlosti nema budućnosti, da su čovjeku najvažniji njegovi korijeni, porijeklo, nacija i vjera, njegova otadžbina bez koje nema života, da nikada nije kasno da dođe na tôbe. Da li bi ih poslušao, ili bi samo viknuo: "Straža, vežite ove demagoge i vodite ih na galije da treniraju veslanje!" Hajd' znaj.

Izgleda mi da je ta Sirija, u kojoj je sahranjen naš zemljak Ahmed-paša Hercegović, zbog svoje mediteranske klime jako zahvalna za razbuktavanje ljubavnih strasti.

Tako je sirijski kralj Antioh Soter I, još 1.800 godina prije našeg ljepuškastog Ahmed-paše, čim se dočepao prijestolja, oženio svoju maćehu Stratoniku. Hajde što je ljubav, kako rekosmo, slijepa, ali kud će baš rođenom babi da skine žensku, nije fer.

Čini mi se ipak da ta moja teorija o toplom podneblju kao važnom faktoru za razbuktavanje ljubavnih strasti lahko pada u vodu kad se prisjetim da su Romeo i Julija živjeli u hladnijim i sjevernijim krajevima od Sirije, a ljubav su doveli do tačke usijanja.

Šta onda tek reći za ovaj moj Tirol koji se sav popeo na Alpe i snijeg? Eto, u tom mom (čuj - "mom"?) Tirolu dobar dio svog života provela je carica Marija Terezija iz loze Habzburga. Šta je ta ženska uradila za svoga života, to nije normalno. Ratovala je godinama da učvrsti prijesto i očuva carstvo, uvodila unutrašnje reforme, jačala centralizam u carstvu da lakše vlada, i šta još sve ne.

Pa šta bi carica koja vlada tolikim carstvom i narodom drugo i radila? E, pa ova je uradila i ono drugo zbog čega je u našoj priči. Naime, dotičnoj dami je uspjelo za svoga života da rodi četrnaestero zakonite djece i još pride dvoje nezakonitih (!).

Za vrijeme vladavine te loze na dvoru su bile posebne, raskošne kočije, koje su vladari koristili samo za vjenčanje i za sahranu. Marija Terezija ih je koristila pet puta, četiri puta za vjenčanje i jedan put za sahranu.

Da li su svih tih šesnaestero djece baš od ta četiri regularna muža, ne bih baš smio staviti ruku u vatru.

Pa se nešto pitam (opet) - koliko je u životu vremena provela sjedeći na prijestolju, a koliko ležeći u krevetu.

Ipak joj s dužnim poštovanjem čestitam - nije u životu sjedila skrštenih ruku. Ni nogu.

Pošto sam ja, kao što znate, poštovalac svih religija, čitajuci neka njihova pravila, posebno mi je pala u oči odredba celibata u katolocizmu, koja regulira neke međuljudske odnose što zadiru u oblast ljubavi, pa određuje, da ako si fratar, a pogotovo ako si viši dostojanstvenik, moraš sav svoj zivot i sve svoje misli usmjeriti samo prema vjeri, nemoj slučajno da ti padne na pamet da priđeš ženskoj sa nekim zadnjim namjerama. Ili prednjim, takođe.

U neposrednoj blizini ovih istih Alpa (nije sva Austrija u Alpama), desio se tako jedan slučaj koji bi mogao ući u ovu priču.

Jedan crkveni velikodostojnik strogo se držao pravila celibata da ni u mislima ne smije prići ni jednoj ženskoj, pa je zato poduže vrijeme prilazio nekim dječacima, sve dok ga nisu provalili. Ljubav, ah, ljubav.

To i nije tako strašno za neku širu javnost, pošto njegove ingerencije nisu dosezale predaleko, nije on baš Papa.

Ali jedan šarmer je postao čak i Papa. Rodrigo Borgia je to postao 1492. godine i dobio ime Papa Aleksandar VI.

Pa šta? Ništa, samo da vas podsjetim na čuvena imena Cezare Borgia, koji je bio uzor Machiavelliu za djelo "Vladar" i Lukrecia Borgia, vojvotkinja od Ferare, koja je okupljala oko sebe umjetnike, naučnike i ljubavnike. Njih dvoje, brat i sestra, imali su oca, što nije ništa neobično, ali neobično je to što je njihov otac bio Rodrigo Borgia, kasnije poznat kao Papa Aleksandar VI.

A celibat, s koje je strane on prišao njihovoj majci, kako i zašto, je li mislio na Boga?

Eh, i vi puno pitate, dogovorili smo se već da je tema ovaj puta ljubav, a ne moral.

A da ljubav nije paradajz-sos, zorno pokazuju i historija i povijest. Kada bi se samo namirisala šansa neke koristi za nekog od vladara, kraljeva ili careva, odmah su se razbuktavale ljubavi na prvi, drugi, treći i četvrti pogled. Kako su se na taj način očuvala kraljevstva, ja ne znam ima li u Evropi da neko nekome iz vladarskih porodica ili obitelji nije rod.

Fino je još davno rekao Matija Korvin: "Ratove neka vode drugi, a ti, sretna Austrijo, piruj. Jer bogatstva što ih drugima daje Mars (bog rata), tebi daje Venera", aludirajući da Austrija ženidbenim vezama osvaja gotovo čitavu Evropu. (Molim vas, nemojte pretjerivati, - nije rekao Venerin brijeg, nego samo Venera, kao boginja ljubavi).

Eto, ni politike nema bez ljubavi. Zato sam ja uvijek na pitanje o mojim političkim opredjeljenjima, na čijoj sam strani, odgovarao da bih se na bilo kojim izborima između opozicije i pozicije, uvijek opredijelio za - Claudiu Schiffer. U bilo kojoj poziciji. Parlami d'amore.

Prijatelji stari, gdje ste?

Svako sebe najbolje poznaje, pa sam ja, znajući to, bio siguran da ću kad-tad, jednoga dana, završiti na ulici.

Tako i bi. Doduše, nije bilo jednoga dana, bila je noć i to ne bilo kakva noć, nego novogodišnja, Innsbruck u svom turističkom sjaju, sniježni alpski vrhovi oko njega obasjani svjetlošću slavljeničkih raketa, nekoliko desetina hiljada Austrijanaca i turista na ulicama su dočekivali novi milenij, a u toj masi moje malo društvo i flaša pjenušavog vina, da ne kažem šampanjca.

Pored nas društvo Italijana, mlađarija, na svaki pucanj rasprskavajućih raketa aplaudiraju, vesele se i nazdravljaju. Dobro je, kažem. Dobro je što se vesele na svaki taj pucanj, dobro je što nisu upoznali neke osjećaje koji se znaju javiti uz pucanj, na primjer - zebnja i strah.

U Opštini koja se nekada zvala Moj Rodni Grad, pred moj dolazak na ove sniježne Alpe, jedne večeri gledao sam vatromet. Vina nije bilo, a i sa hranom nisam stajao baš najbolje. Ono čega nekima nije nedostajalo bili su svijetleći meci, ne oni uveseljavajući i rasprskavajući, nego oni ubijajući. Bio sam nijemi posmatrač. Meci su ispaljivani sa brda preko rijeke na drugo brdo, preko druge rijeke. Išli su sa brda na brdo u harmoničnom redu, svijetleća kolona koja se kao zmija izvijala tražeći žrtvu, kao svijetleće ose

zabadali su se tamo gdje se po danu iz Moga Grada moglo vidjeti selo. Zvuk, razarajući zvuk, dolazio bi kasnije.

Onda je sa te druge strane, sa drugog brda, uzvraćena jedna raketa. Jedna jedina. Poletjela je visoko, ali njena putanja je bila drugačija, kada je došla iznad mjesta odakle su ispaljivane svijetleće smrtonosne osice, odjedanput je to postala ogromna svijetleća kugla koja je osvjetljavala sve pod sobom. Njeno padanje je bilo čudesno, kao da stoji u zraku ne rasprskavajući se, lagano se njišući, kao da pleše govoreći da ne postoji taj mrak koji će sakriti i namjeru bilo čijeg ubistva.

Kada je poslije nekog vremena koje je izgledalo kao vječnost pala na zemlju, zavladao je mrak. I tišina. Nije se čuo ni onaj poznati razarajući zvuk, samo tišina, ni svijetleće osice se više nisu vidjele.

Kako sada mogu biti fasciniran svjetlošću ovih slavljeničkih raketa? Ne mogu nikako, ali to ne znači da ne mogu ovim dobrim vinom.

Sve su prilike da mi je to dobro vino, i pored prognaničkog grča koji relativizira svaku vrstu ljepote, omogućilo šansu da sebi priuštim i malo melanholije prisjećajući se nekih novih godina u Mom Rodnom Gradu i nekih mojih prijatelja sa kojima sam provodio te večeri.

Onda zaključim da ni Haški tribunal nije bog zna kakva institucija, jer ako računa na neki ekskluzivitet, pobrinuo bi se da jedna od veoma važnih tačaka optužnice idiotima koji su zakuhali ovaj rat, bude i optužnica za prekid prijateljstava. Eto vidite, to su zaboravili, a ja se osjećam sakatim bez tih nekih meni dragih ljudi od kojih sam odvojen.

Što je još gore, ti moji prijatelji su bili čudna sorta, - nije im bilo dovoljno kao ostalim pristojnim ljudima, je li, da se

vesele samo za Novu godinu i obiteljske rođendane; ne, ti tipovi su koristili svaku priliku da naprave dernek. Za mene se oduvijek znalo - prijatelja ne bih ostavio na cjedilu, nema te cijene. A nisu ni oni mene.

Eto, na primjer, kad mi se sin prvi put zaljubio, jedan moj dobar prijatelj je pritrčao da popijemo po jedno pićence, da me utješi, znajući koje strahote u životu čekaju tog tada još malodobnog mog potomka u borbi sa ženskim rodom. (I pored svega, ako je ženski rod u pitanju, onda, ljubim ruke, klanjam se, moje poštovanje).

E, pa, ne bi baš bilo pošteno od mene da sada ispadne kako su moji prijatelji bili pijandure koje su koristile svaku priliku i izgovor da se veseli i popije, to jednostavno nije tačno. Znali smo mi satima sjedjeti bez kapi pića, možda uz kafu i cigarete, i - svađati se. I za to je bilo nebrojeno povoda, recimo, da li je korčulanska filozofska škola obojena blago nacionalistički, da li su Kosta Čavoški i Ljuba Tadić (ne onaj glumac) filozofi ili Srbi po zanimanju, pa da li je Dr Fuad Muhić u službi političke ideologije ili je samo svoj, a oko toga da li taj gospodin zaslužuje naše poštovanje, nismo se svađali.

Nismo se svađali ni oko Ravela, ni Ezre Paunda, ni Karahasana, ni Brace Dimitrijevića, pa ni Ivice Osima, bili smo u istoj ekipi koja je uživala u "aktivnostima imenovanih".

Tih nekoliko ljudi koji su znali razlikovati dobro od lošeg vina, glupost od normalne misli, dobro od zla, bili su onaj nevidljivi stabilizator koji je davao pravu mjeru nastojanjima da se u životu uspostavi nekakva harmonija.

A eto, ti poznavaoci sociologije, kibernetike, dobre kapljice, slikarstva i muzike, ti melanholici, svađalice i brižni očevi, ljudi kojima si mogao vjerovati, razišli su se. Kao

novogodišnja raketa kada zablješti, kada ti zastane dah, a onda se raspe u stotine djelića koji se ugase.

Svjetlost, blještava svjetlost, pa onda mrak.

Ja mogu da poštujem teoriju o zemlji kao globalnom selu, ali to je ipak žvaka za filozofe i sociologe, to je teorija, ali meni nedostaju prijatelji u svakodnevnom životu što su razbacani po tom istom globalnom selu koje se zove kugla zemaljska. Jer, ja bih trebao svako veče (dobro, ili bar svako drugo) da budem istovremeno i u Saskatoonu u Kanadi, i u Skulestadu u Norveškoj, i u Nykobingu u Danskoj, i u Uppsali u Švedskoj, i u Sarajevu (gdje li to bijaše?), a ja k'o mutav sjedim i boravim na "privremenom životu" u Innsbrucku u Austriji. A sve to zahvaljujući papcima koji su ubijedili svoje papke, iz svoga tora, da su ugroženi od onih drugih. A oni "drugi", to su valjda oni prvi koje sam spomenuo, moji prijatelji, koji, da bi stvar bila ljepša, nisu svi bili baš iste nacionalnosti. Eto, uvijek sam kuburio sa svojim prijateljima, tvrdoglavi, pa to ti je, neće u tor, neće među ovce, pa da ih ubiješ. Nije pomogla ni priča o domovini kao jednoj jedinoj, ni to da zrak nigdje nije tako čist kao tamo, ni to da bez prošlosti nema budućnosti, ništa nije palilo. Pokupili se i otišli.

A kako vidim, ni toj jednoj jedinoj, da ne kažem domovini, nije baš previše teško palo što su otišli, nisam vidio da je igdje suza pala. (Ako se neka suza meni omakla, to je samo moj problem koji ne smije nipošto da utiče na raspoloženje širokih narodnih masa koje i dalje biraju da im bude tako kako im je, ne bi li još više učvrstili tarabe svojih torova koje ih odvajaju od onih "drugih" i cijelog normalnog svijeta).

Oni papani koji bi mogli odgovarati pred Haškim tribunalom za ratne zločine pod tačkom optužnice "prekid prijateljstava", možda bi se mogli malo vaditi na fazon, kao "pa nismo ih baš sve pobili, mogu se ta prijateljstva nastaviti što telefonom, što pismima, a hvala bogu, ima i internet."

Tačno. Moglo bi im se to uzeti kao "olakotna okolnost", što znači - svakome po pedeset godina robije, iako i to nije prava cijena prijateljstva, je Arne Garborg jednom prilikom reče: "Venskab er den fineste art af egoisme, meget finere end kjaerlighet", što otprilike znači "Prijateljstvo je najfiniji oblik egoizma, mnogo finiji od ljubavi".

Ja, eto, priznajem svoj egoizam, što mi nije nešto posebno ni teško obzirom kad čovjek dođe u neke godine kada počne vagati termine "ljubav" i "prijateljstvo", pa ovo drugo postaje sve teže na nekom tasu.

Ipak, i ljubav i prijateljstvo ne podnose baš previše ni pisma ni telefone, traže "bliske susrete prve vrste".

Penelope su mogle godinama čekati svoje Odiseje, ali samo u epovima. Možda bi i sada čovjek mogao naći, recimo na Peloponezu, neku Penelopu koja čeka svoju ljubav, ali svi iz njenog sela bi ti rekli: "Ma, pusti je, guska".

Što se tiče Haškog tribunala i optužnice za prekid prijateljstava ljudi koji su se rasuli po bijelom svijetu, tu ništa nije sporno, dogovorili smo se po pedeset godina, ali ima još nešto što ni haški istražitelji ni tužioci ne bi baš tako lahko mogli dokazati, a to je prekid prijateljstava onih koji su ostali.

Odmah po prestanku rata upoznao sam dvojicu divnih ljudi u Bosni. Prijateljstvo je leglo pri prvom susretu a traje i danas. Jedan je slikar a drugi grafičar, obojica posjeduju

one fine ljudske vibracije koje te tjeraju da poželiš biti što duže u njihovom društvu. Rat su proveli skupa, branili svoj grad, dijelili zadnji zalogaj, bili oslonac jedan drugome, svo slobodno vrijeme su provodili u jednoj maloj prostoriji kamenih zidova, punoj vizuelnog šarma koja je mali etnološki muzej, zvali su je "kota 905", u njoj sam i ja sa njima uz tihu muziku, bosansko meze, laganu "mučenicu" i finu priču, proveo sate i sate, prijateljstvo koje se čovjeku rijetko dešava.

Kada sam posljednji put boravio u tom gradu, mislio sam da me zavitlavaju, kažu - "pukla tikva", kraj prijateljstva između njih dvojice. Šok. Kako, zašto, zbog čega, koji je razlog? Ni jedan ne zna navesti pravi, ozbiljan razlog, neku tešku riječ ili postupak onoga drugog, jednostavno, onako, - puklo.

E, jebi ga!

Svaki ponaosob ostao je dobar sa mnom, ali nije to više onaj šmek i šarm prijateljstva. Sada samo jedan može da sjedi u "koti 905". Znajući ih, ne vjerujem da ću moći sam sjesti, pustiti tihu muziku i zameziti. A gdje je priča?

Pokušavao sam ih vratiti "u normalu", pomiriti ih, ali ne ide - pukla tikva, curi. Onda sam shvatio: bio je rat, pa je rat prestao, ostale su posljedice na koje su neki neuropsihijatri računali. Al' hajde dokaži.

U ateljeu ovog slikara sam upoznao, u različito vrijeme, i dvojicu njegovih ratnih drugara. Svaki ponaosob je bio ogroman, dva sa dva, u ratu je jedan od njih bio komandant jedne jedinice koja je branila grad, a onaj drugi, njegov zamjenik. U toj jedinici je bilo podosta onih ošišanih, tetoviranih momaka koji su priznavali samo zakon snage, a kakve su japije bila ova dvojica nije im bilo teško pokazati ko je glavni.

Ogromni, snažni, a kad se opuste to su duhoviti i emotivni ljudi.

Samo, i njih je, kao i onu dvojicu mojih prijatelja, uhvatio isti virus, poslije bezgraničnog prijateljstva koje ih je održalo u životu, sada je, naknadno, - pukla tikva.

Jedan od njih dvojice, sjedeći u ateljeu gdje smo se okupljali, reče za onog drugog: "Da se hoće sada pojaviti na vratima, pa me onom svojom šaketinom opaliti po vilici da mi izbije dva zuba, pa da se onda zagrlimo i pokušamo objasniti šta se to prekide među nama, ali, eto, obojica znamo kad je, otprilike, onaj drugi ovdje, pa dođemo nešto kasnije". Šteta, ratna šteta.

Kad bi se mene pitalo sve bih njih, dvojicu po dvojicu, zaključao u posebne prostorije, pa - nema vam napolje dok sami sebi ne objasnite gdje je zapelo i gdje je puklo, pa onda - pravac "kota 905".

A gdje ćeš odrasle ljude zaključavati, pod ključ treba one koji su sve ovo i zakuhali. Gospođi Karli del Ponte moje poštovanje.

Šampioni i patuljci

Mogu se pohvaliti da sam raja sa jednim Šampionom. Šampion, naravno, ima svoje ime, zove se Alan, francuski je državljanin, rođeni Parižanin koji francuski govori sa šarmantnim pariškim akcentom, a Šampion je postao kad je u epicentru sportskog skijaškog svijeta, Innsbrucku, na skijaškoj stazi imao na cilju najbolje vrijeme, stigao je u dramatičnoj trci kao prvi, i - dobio zlatnu medalju koju sam i ja, nakratko, držao u rukama. Poslije smo tu zlatnu medalju, u širem društvu, proslavili u jednom od najljepših insbruških restorana. Dama koja nam je donosila jelo i piće bila je veoma šarmantna, tako da je Šampion pitao kako joj na njemačkom jeziku može reći da je slatka.

Šampion sada živi u Lozani, u Švicarskoj, jer mu je otac, koji kao inžinjer radi za jednu američku firmu, a koja ima predstavništvo i u Švicarskoj, dobio "prekomandu" u Lozanu, a i majka mu je sa doktorskom diplomom i još nekom diplomom preko toga, dobila posao naučnog savjetnika u jednoj naučno-istraživačkoj laboratoriji koja se bavi problemima genetike, a čije je sjedište u Ženevi koja nije predaleko od Lozane. (Po meni, i ovo dvoje su na svoj način šampioni, ne moraš biti sportista da bi bio šampion.)

Pošto ja, kao Šampionova raja, imam izvjesne privilegije u odnosu na ostale smrtnike, imao sam čast da na obali

ženevskog jezera hranim labudove u društvu njegove mlađe sestre kojoj je ime Alisa, uz napomenu da mlada dama ima najljepše oči u Švicarskoj i Francuskoj, kad te dvije države sastaviš zajedno. (Ne tako davno dobila je oštru konkurenciju u drugoj mladoj dami koja živi u Parizu, a čije se ime, za sada, drži u tajnosti).

Je l' sad mislite da ovo pričam kako bih se pravio važan? Ma jok, nisam taj igrač. Ovo nije priča o mojoj sujeti, nego o Šampionu, a bila bi grehota da je ne ispričam, ako ništa, a ono iz rodoljubivo-patriotskih razloga.

Naime, kada Šampion u predahu od svojih silnih obaveza ode kod svoje nane Rukije, koja živi u Sarajevu (nane po majci) a koja je meni blizak rod da ne može biti bliži (sestre imaju, inače, poseban status u životu svakog čovjeka), i kod svog djeda Envera, koji također živi u Sarajevu (djeda po ocu), naš Šampion govori bosanski jezik bolje nego sedamdeset posto sadašnjih stanovnika Sarajeva.

Ali, eto, ni to nije glavni razlog što pišem o Šampionu, naime priča o njemu me uvijek podsjeti na jedan moj razgovor sa jednim mojim bivšim prijateljem (koga i pored svih naših nesporazuma i dalje cijenim kao književnika, a o kome sam već pisao u jednoj knjizi). Kako je taj moj bivši prijatelj u ova ratna i poratna vremena postao miljenik onih na vlasti (uz moje dužno poštovanje da on voli zemlju koja se zove Bosna i da se borio za nju), pitao sam ga (doslovce): "Zašto Bosna, koju volimo obojica, svako na svoj način, ništa ne čini na tome da vrati desetine i desetine hiljada mladih ljudi koji su rasuti po bijelom svijetu, a koji govore po nekoliko svjetskih jezika, koji su talentirani u raznim oblastima, koji stiču diplome najpoznatijih univerziteta, koji su neprocjenjivo blago, šampioni?"

Znate šta mi je odgovorio moj bivši prijatelj? Ovo (i ovo doslovce): "Pa nećemo ih mi vući za rukav i moliti da se vrate u Bosnu" !!!

To jednostavno ne mogu a da ne uporedim sa izjavom jednog satiričnog genijalca kao što je Austrijanac Karl Kraus koji je rekao: "Što je horizont sunca kulture niži, to je duža sjena patuljaka".

Tako mi i treba, treba se naći jedan Austrijanac da mi otvori oči, pa da mi kaže: "Konju, budalašino, je li misliš da se aneks sedam Dejtonskog sporazuma koji garantira da se svi vrate na svoje, ne bi mogao provesti za dva i po dana da nekim patuljcima nije stalo do toga da ne bi morali živjeti u sjeni šampiona znanja i sposobnosti? Kada bi se svi vratili, eto opasnosti poređenja, ovako, i pored toga što su mali, što su prirasli za zemlju koju zovu jednom i jedinom, oni su sad u svojim očima veliki, ogromni, oni su veliki političari, vizionari i stratezi, književnici, slikari, muzičari, režiseri (za koje se ne čuje dalje od taraba koje opasuju njihovo malo carstvo), oni postaju doktori nauka preko noći, pa i akademici ako treba. Saberi samo doktore i akademike koji su to postali u ovome ratu (sa časnim izuzecima), koliko ih je u cijeloj državi koju smatraš svojom. Ratni profiter nije samo onaj koji u ratu gladnim ljudima prodaje brašno, ulje i cigarete za velike pare."

A mislim da nije zapelo kod pravih bosanskih šampiona i pametne djece koja su ostala u Bosni i tamo žive, oni su ostali još kao ona krhka nada.

Što se pak tiče onih koji nisu u Bosni, njima je najlakše sa mrskim kapitalistima koji ne pitaju kako ti je ime, nego šta znaš i umiješ, pa ako si još i šampion u bilo čemu, onda pogotovo nema zime.

Sa svojom domovinom, i sa ljudima iz domovine koji žive poduže izvan nje, e - tu već zapinje.

Skoro sam pričao sa jednim mojim zemljakom koji je ovdje u Austriji već dvadesetak godina, radno mjesto - bauštela - tesar. Slučajno mu spomenuh da sam dobar sa jednim momkom koji treba uskoro da diplomira ovdje, u Innsbrucku, na Arhitekturi. Kad me je zemljak bijelo pogledao i upitao:

"Arhitektura?", rekoh mu, da skratim bez puno objašnjavanja, "to je oblast iz tvoje struke".

"Nema problema", odgovori zemljak veselo, "reci malom kad ga vidiš da ću mu ja srediti da radi u našoj brigadi, sredićemo mu i radnu dozvolu i sve papire dok kažeš - keks."

Možda će poslije ovoga neko reći: "Ibro se zavitlava", ali ja mislim da bi to bio fini štos da nije stvarnost i da u suštini nije tugaljivo.

Grmalji i tradicija

Kako je ovu zadnju deceniju postalo pitanje rodoljubivog digniteta pljuvanje po onom vremenu i sistemu prije rata, ja nešto nemam želje da to činim. Nije to samo zbog toga što je čovjek u to vrijeme mogao noću da prespava u parku i bude sasvim siguran, jer što jedan upita - a šta će ozbiljan čovjek noću sam na klupi u parku, nego zbog toga što me junačenje te vrste, ono naknadno, ne obara baš s nogu. Pričali su mi poznanici iz Zvornika kako je u tom gradu, u to predratno doba, živio neki tip koji nije bio zadovoljan onim sistemom, pa je zbog vrijeđanja "lika i djela" bio dva-tri puta zatvaran na po par mjeseci. Kada je došlo vrijeme "demokracije" (kako neki lijepo brkaju termine "demokracija" i "anarhija"), taj isti momak je sjedeći u kafani čuo kako je neki tip opsovao Tita. Momak je fino ustao, prišao tipu, opalio mu šamar, i vratio se za sto da nastavi sa svojim pićem. Nije trebao ništa reći, svi su razumjeli.

Ja, hvala na pitanju, nisam bio zatvaran, bio sam jedanput na "informativnom razgovoru" zbog "nešto dužeg jezika i pera", tako da mogu reći da onaj sistem i nije imao bogzna šta protiv mene, niti sam se osjećao ugroženim, ali, također, nije bilo šanse da budem ni, na primjer, predsjednik Izvršnog odbora SO ili sekretar Komiteta. Kad sad skontam, bili su oni i u pravu, kakav bih ja bio predsjednik

IOSO ili sekretar KSK, kad, što bi rekao Marko Vešović kad su mu predložili da bude član Predsjedništva BiH početkom rata: "Ljudi, ne mogu da napravim red u razredu, a kamo li u državi".

Tako i ja.

A ruku na srce, imao je taj sistem i dobrih trenutaka, pogotovo kad vidiš kako nam je u ovom sadašnjem demokratskom raju.

Na primjer, odnos prema prvoborcima. Titovi prvoborci su svoje odradili na vrijeme i kako treba, i poslije toga su uživali, počevši od pristojnih penzija, pa dobrih stanova, popusta na putovanjima, ljetovanja u posebnim luksuznim odmarališima, do počasti pri svakom jubileju. A današnji prvoborci sa bilo koje strane? Tuga. Dragan Vikić, na primjer, u ulozi odbrambenog igrača, uradio je više za opstanak Federacije i ove vlasti nego Ranković i Đilas zajedno za FNRJ. Doduše, ova dvojica su poslije otišli u svlačionicu, ali su nakon onog rata fin period brali lovorike, a Vikić od samog kraja ovog rata sjedi na tribinama i gleda.

Kako je ovaj ratni susret završen neriješeno, čini mi se da bi uprave žarko željele revanš i nastavak, ali - igrači su umorni. Možda se nađe neka budala, jer "uvijek je bilo budala i rata", a i posmatrača je sve manje, ali su za to redovi za vize sve duži. Neko reče - traže se vize ali samo za zapadne zemlje. Nije tačno, traže se vize i za Istok, na Istoku je - Australija.

To što su igrači umorni nije nerješiv problem, imaju za to posebni kondicioni treneri, problem je psihološke naravi i ja ih sasvim razumijem. Prvo, za šta su se borili?

Drugo, sudija oštar da oštriji ne može biti. Pa još žensko. Karla del Ponte. Za one koji su bili suviše grubi, bez puno

samilosti poteže crveni karton, pa hajde da odeš u svlačionicu, nego, pravac - Hag. Sad se tamo igra mali nogomet, onako rekreativno.

Znao je i Tito svojim igračima koji nisu igrali disciplinirano pokazati crveni karton, pa ih poslati u svlačionicu na Goli otok ili u Lepoglavu, ali su zato oni koji su striktno provodili njegovu terensku koncepciju bili bogato nagrađivani.

Tako sam jednom prilikom bio na otvaranju početka radova memorijalnog centra posvećenog jednom Titovom prvoborcu. (Vidiš Vikiću, ondašnjim herojima su dizali memorijalne centre, a neke sadašnje heroje dižu - u zrak). Tu sam se zatekao iz prostog razloga što je Biro u kome sam tada radio dobio posao nadzora nad arhitektonskim, građevinskim i završnim radovima. Nakon pola godine, kad su radovi već odmakli, žalio mi se jedan prijatelj arhitekta koji je radio u tom našem Birou:

"Odem ja", veli on, "kao nadzorni organ, autobusom, da vidim kako radovi napreduju i je li sve u redu. Truckam se sat vremena, guram se sa snašama i njihovim korpama, nose žene sir i jaja na pijacu, pošteno obavim svoj posao i još za radnog vremena vratim se u Biro. Za taj moj put i trud dobijem dio dnevnice za koju mogu naručiti male ćevape i veliko pivo. A neki dan na objekt je došao i projektant, kolega arhitekt koji je na saveznom konkursu dobio prvu nagradu za ono što se sad radi. Ali, on je iz Ljubljane došao sportskim 'Alfa romeom', a na zadnjem sjedištu pas Dalmatiner. I on je dobio dnevnicu ali za nju možeš jesti ćevape i piti pivo čitav mjesec."

"Pa se nešto pitam", nastavi on, "što je to takva razlika među nama: arhitekta on, arhitekta ja, vršnjaci, on pobije-

dio na saveznom stručnom takmičenju, meni to nije uspjelo, ja u autobusu on sportskim kolima. Kasnije sam skontao, - otac kolege iz Ljubljane je godinama bio profesor na univerzitetu u Ljubljani, pa je moj vršnjak odrastao u privatnoj biblioteci kolika je bila štala kod mog oca. Sad razumijem onu poslovicu dane jede pitu ko ima, nego onaj ko je navikao."

Bila je to prilika da čovjek skonta šta znači tradicija, šta je za nekoga navika, a šta za nekoga novo.

To pitanje tradicije i navike bilo je temom čestih mojih razgovora sa nekim našim ljudima koji ovdje u Austriji rade već godinama. Recimo, u razgovoru sa njihovim potomcima, koji su već mladići (a koji vrlo rijetko izlaze iz auta koje im je kupio babo) pokušao sam saznati zašto oni slušaju samo Šemsu Suljaković, Sinana Sakića i druge iz te ekipe.

Njihovo objašnjenje izgledalo mi je očaravajuće: "To je naša narodna muzika koja je moderna, a ko je Vama kriv što Vas je vrijeme pregazilo!"

Divan odgovor. Stvarno, ko mi je kriv? Ima samo, u svemu tome, jedna sitnica koja brka tu njihovu koncepciju: naime, jako dobro poznajem neke momke i djevojke iz Bosne, jako smo bliski, koji vole takođe ponekad da čuju našu narodnu muziku, ali onu pravu sevdalinku ili starogradsku. Njihova muzika je bio rock i sada ono što se, uglavnom, emituje na MTV-u. Isto tako, bez želje za blefom, toj ekipi nije strana ni klasična muzika. Ono što im je takođe zajedničko je to, da kada uđu u prostoriju gdje mogu čuti Sinana Sakića ili Šemsu, isti trenutak izlaze napolje.

Jeste, ali ima tu za mene još jedan problem, naime, oni što ne izlaze iz babinog auta, ubijeđeni su da ovi drugi

"foliraju", "da se prave važni", i da poslije Pavarotija potajno slušaju Šabana Šaulića.

Problem "automobilista" je što ne mogu da shvate da ljudi imaju različite vidike, različite navike, različite odgoje, da su odrasli u različitim sredinama, da su nečiji roditelji umjesto Sinana slušali Bob Dylana, Janis Joplin, Mahaliu Jackson (pa i Dean Martina), da su djeca tih roditelja slušali tu muziku dok su bili u pelenama, a poslije otišli (hvala Bogu) i dalje od roditelja u toj oblasti.

Ne mogu da shvate da osim njihove avlije ima i drugih avlija i dvorišta gdje su se djeca igrala, i nekih igara koje oni nisu ni vidjeli, i da svijet ne počinje sa njima. Onaj arhitekt je to skužio.

Opet mi Josip Broz pade na pamet, jest bio bravar, ali kad je postao Tito nije mu palo na pamet da uspostavlja bravarske navike oko sebe. Dobro se sjećam fotosa Jože za bijelim klavirom ili na teniskom terenu kako žestoko reketom udara lopticu. Pa i ako se "folirao" ili "pravio važan" s tim, i to je bolje nego da uspostavlja navike grmalja, kao što to sada neki uporno pokušavaju.

Pa, ko je smislio i započeo ovaj zadnji rat? Zna se - grmalji.

Mandragola od muke

Dođe tako papak sa Guče Gore, Ozrena ili Ustikoline i počne da uspostavlja red, energično, bespogovorno, naravno po pravilima za koje misli da su samo ona ispravna, treba ljude naučiti redu i pameti, on zna kako to sve treba da bude i izgleda. A ima i sredstvo za ubjeđivanje koje je jači argument od bilo koje mudrosti, dijaloga ili tolerancije, a to je - metak. Ili ponekad nož. A ti si iz nekog drugog filma, nisi silan kao on, nisi siguran u sebe kao on, ti bi se nešto dogovarao, pokušao objasniti ili shvatiti, i onda se jednog jutra probudiš negdje tamo daleko.

Taj silni, taj moćni i dalje misli da svijet počinje s njim, njegovim dvanaestercem i guslama, ne znajući da je životni teatar samo konstantna repriza. Od postanka svijeta.

Ne zna da je i prije njega bilo isto tako silnih, moćnih, koji su otjerali i jednog Dantea i jednog Machiavellia, a ovi tek u progonstvu napisaše ono po čemu su i danas poznati.

Razmišljam o jednom od njih. NICCOLO MACHIAVELLI. Čovjek koji je četrnaest godina služio svojoj domovini, iskusan državnik koji je upoznao francuskog kralja Luja XII, cara Maximiliana, Cezara Borgiu i papu Julija II, doživio je trenutak dolaska silnika (imala je Europa oduvijek svoje Guče Gore, Ozrene i Ustikoline), koji su i tada, u XVI stoljeću, mislili da svijet počinje sa njima i njihovom

silom, pa se naš Niccolo našao u San Caccianu sa obitelji, ali bez šanse i perspektive. Taj pametni i obrazovani čovjek koji odjedanput postade diskvalificirani građanin drugog reda, dolazi u situaciju i pored svog iskustva i svega što je uradio do tada, da se osjeća beskorisnim (Je li vam, odnekud, poznat taj osjećaj?). U toj situaciji Niccolo Machiavelli počinje raditi nešto za šta je do tada, od silnih obaveza, imao premalo vremena - počinje da piše. Ako se već ne može baviti politikom, može pisati o politici, može pisati i o filozofiji, i u tom pisanju otkrije nešto novo, - da bi čovjek, u trenucima kad mu je najteže, u stvari trebao dobro da se zeza, da bude superioran.

I tako je nastala "MANDRAGOLA", po svim sudovima najbolja renesansna komedija. Kad je neko genijalac, čega god se takne, ubode na pravo mjesto.

Ono što me najviše privlači "Mandragoli" je - jezik, koji je, znajući intelektualni i društveni profil autora, iznenađujuće drzak. U stvari, nije ni čudo, jer renesansni čovjek, koji je iz srednjeg stoljeća "uletio" u renesansu, u vrijeme kada vladaju velike socijalne razlike, klasne suprotnosti i politička nesigurnost (i to mi je nešto poznato) - ali i životna radost zasnovana na buđenju kulture i umjetnosti, sasvim je spontano prihvatio jezik renesansne komedije koji zna biti razularen i bestidan do granice trivijalne lascivnosti.

Renesansna komedija nije samo jezikom reagirala na promjene tadašnje društvene svijesti, nego i sadržajem i odgovorima na moralno-etična pitanja.

Eto, baš u "Mandragoli", lijepa, dražesna, i što je jako važno, udata Lucrezia, koja kada dođe u situaciju kao i njena imenjakinja iz ranijeg vremenskog perioda, različito rješava neke probleme. Kad je onu prvu, rimsku gospođu

Lucreziu "obeščastio" Tarkvinije, dama nije mogla da preživi tu "sramotu', dok našoj Lucreziji nije strana pomisao da u njenom slučaju to možda i nije sramota, jer se ljepuškasti Callinaco, po svom povratku iz Pariza, do ušiju zaljubio u nju, a pogotovo i to što je njen muž Nicia, idealni rogonja i divan primjerak glupana, kome je jedini životni cilj da ima potomka.

Lucrezia je problem riješila pametno i jednostavno, da ne kažem elegantno, ispunila je želju i mužu, i Callinacu, i sebi, a nama ostavila spoznaju da je ona njena imenjakinja iz rimske priče obična glupača.

Eto, tako je od prognaničke muke nastala "Mandragola", a da je Machiavelli ostao da bude uvaženi državnik, da nije prognan i otjeran, mi bismo sada bili siromašniji za jednu divnu komediju. A šta je tek sa onim "cilj opravdava sredstvo". Pa da, to je taj isti Machiavelli.

In vino veritas

Ponudio ja poznanika pićem, kad on veli: "Hvala ti, ramazan je, ja postim". Pošteno. Pošteno od njega, mjesec je kad vjera kaže da treba odmoriti organizam od jela i pića, a kako ja jako poštujem pravo svakog čovjeka na religiju, bila mi je čak simpatična ta njegova reakcija.

Mene što se tiče, ne mogu se pohvaliti da sam baš neki vjernik, pa mislim da je i od mene pošteno da ne lažem ni ljude, ni Boga, ni sebe time što bih se uz ramazan odrekao čaše vina ili piva uz ručak ili večeru.

Nedugo iza toga, kad je ramazan prošao, sreo sam opet tog istog poznanika koji mi reče: "Al' sam se sinoć olešio, dobio sam iz Bosne pravu domaću rakiju, a i meza je bila dobra, pa udri skoro cijelu noć".

Eto ti ga na! Dovedu me, ponekad, tako u situaciju da se moram pitati - a šta je to u stvari poštenje? Ako si vjernik, onda, pretpostavljam, prihvataš pravila igre koja uspostavlja tvoja religija, u Kur'anu fino piše da si griješan ako bilo kada piješ alkohol, što znači, u ovom slučaju, ja bih bio malo vjernik, naročito uz ramazan i Bajram. Pa čovječe, ne možeš biti vjernik samo do koljena, ili si vjernik ili nisi vjernik.

Ipak, kad ponekad prebirem neke račune sam sa sobom, uvijek ispadne da su mi nekako draži ljudi kojima nisu stra-

ne neke sitne ljudske slabosti, nego oni bespogovorno principijelni, nepogrešivi, čuvari zakona, reda, morala i ostalog blaga ovog čovječanstva. (Niko kao Bane.)

Sad, i bez tog mog poznanika, meni je oduvijek odnos ljudi prema piću (imenica nastala od glagola piti) bio znak da situacija sa sudnjim danom nije baš tako crna i dramatična. Ima nade!

Da se vratim muslimanima pa da krenem samo od one pjesme : "Vino piju nane, age Sarajlije..."

Eto, bar su age bili reprezentativni uzorci muslimana i dobro su znali šta piše u Kur'anu ono u vezi pića, ali, šta ćeš kad: "služila ih nane, Sarajka djevojka...", pa ti budi zakeralo i nemoj zažmiriti na jedno oko.

Zna se šta kod muslimana znači imenica hafiz; to je čuvar (i tumač) Kur'ana pamćenjem i riječju.

Bio je jedan Hafiz čiji sam ja veliki Fan, ili što bi rekli Englezi - navijač, koji je živio još u XIV stoljeću. Zvao se Hafiz Sams-od-Din Mohamad. Perzijanac.

Zamislite sad Perziju u XIV stoljeću i tadašnje odnose u njoj, čim prohodaš poslije rođenja prva ti je šetnja - pravac - džamija. Prije toga te tamo nose na rukama. E, u toj i takvoj Perziji, rodi se pjesnik koji u svojim pjesmama počinje da slavi nešto što se u vjeri baš i ne preporučuje. Pogodili ste - naš Hafiz pjeva o - vinu.

Ali on u svoju ljubav prema vinu unosi elemente mistike, jer vino oslobađa čovjeka ovozemaljskih gluposti a dušu mu primiče Džennetu ili raju. On smatra da je Božijom voljom određen da osjeti slasti i blagodeti vina, što se sasvim podudara sa njegovom filozofijom prirode i života, u kojoj ismijava vjerske službenike koji zloupotrebljavaju vjeru, a slavi krčmare.

Kako su ga ondašnje džematlije trpjele nije mi jasno, valjda zbog toga što mu je ta vinsko-alkoholna poezija bila tako dobra (naročito "Divan") da je uticao na generacije i generacije pjesnika pa čak i na velikog Goethe-a, što je ovaj i priznao.

Taj moj Hafiz nije bio baš repa bez korijena, imao je na koga da se ugleda, u toj istoj Perziji, samo nešto ranije u XII stoljeću živio je još jedan genijalac, matematičar, fizičar, astronom, direktor zvjezdarnice u Bagdadu. Zvao se Omar Hajjam. Premda je bio vrhunski autoritet u egzaktnim naukama, njegov mecena Melekshah obožavao ga je iz sasvim drugih razloga zbog kojih ga i ja volim. Opet pogađate prave razloge te ljubavi - lirika posvećena ovozemaljskim radostima koje se mogu doživjeti samo uz vino. U to doba, kada je religija sa svojim zakonima bila mjerilo svih stvari u životu, Omar Hajjam u svojim Rubaijama napiše stih:

"Zbirka poezije i burence vina,
komad suha kruha - nijema tišina,
a ja i ti sami - oko nas pustinja.
To je carstvo, a ne kruna od rubina".

Kad razmišljam o njima dvojici, o Hafizu i Omaru, dođe mi da i ja budem pravi musliman, samo bije me peh, nisam toliko talentiran i pametan kao njih dvojica, pa je tu zapelo.

Šta ćeš! (Ko reče dva deci bijelog sa sodom? Bio je uskličnik, a ne upitnik.)

Sve mi se čini da ne bi bilo baš u redu da ja pričam o tome kako su samo neki muslimani pomalo eskivirali neka pravila ponašanja pa otkrili ljepote u svijetu vina i maligana, kada su to još češće i još žešće radili svi drugi kod kojih je vino i sastavni dio religioznih obreda.

Ne znam kako su neandertalci stajali sa derivatima grožđa, ali čitao sam da je još u staroj Grčkoj bilo toliko poklonika dobre kapljice da se to nije uzimalo ni za kakav grijeh. Poznato je da je Sokrat sve svoje odistinske mudrosti pokušavao da kaže u periodima kada je mogao da hoda ravno a da se ne leluja. Za Anakreona nije ni čudo što se teturao više nego što je red i što mu nije baš uvijek uspijevalo da pogodi kućna vrata, ima čovjek opravdanje, bio je pjesnik.

Stare Rimljane i njihove terevenke uz vino bilo bi u ovom trenutku nepristojno spominjati, ali nije u redu ni da zvono bije samo nad njihovom glavom kad taj fini osjećaj omamljenosti nije bio nimalo stran ni Kinezima. Dapače. Od njih je, u ekipi za koju ja navijam, u svakom slučaju Li-Tai-Po.

Kad ga je Nebeski sin, Car Žutog carstva iz dinastije Tang, proglašavao za dvorskog pjesnika, naš Li Po nije mogao stajati na nogama, pridržavali su ga. Međutim to Njegovoj visosti nije nimalo smetalo, čak je lično odsvirao melodiju na stihove pjesme "Pijući sam na mjesečini". Našem Li-Pou nije padalo na pamet da reže vene zbog toga što ga gotive na dvoru, njemu je bilo draže da svoje pjesme čita i govori svojoj raji u kafani. U svojoj posljednjoj pjesmi opjevao je jezero u kome će se utopiti grleći mjesečev odraz u vodi, a ja sve nešto mislim da su mu se to omakle nesigurne noge u čamcu. Šta ćeš pijan u čamcu? Šteta.

Tako je bilo u Kini, o Europi da ne pričam. Da je William Shakespeare morao na doping kontrolu ili alko-test, teško bismo mi danas mogli gledati "Kralja Lira" ili "Ukroćenu goropad". Lagani doping laganim vinom izrodi genijalne tekstove.

U Aberdeenu Lord Byron će piti vino iz asparuskih lobanja.

Baudelaire, čije podočnjake posebno poštujem, vinom je pokušao odgonetnuti probleme metafizičkih halucinacija, ali on je otišao i nešto dalje, a ujedno je i dokaz da ništa ne počinje sa nama, jer ovi neki sadašnji momci koji pokušavaju da nađu svoje svjetove u travi, hašišu i ostalim drogama, su u stvari šupljoglavi amateri u odnosu na ovog gospodina, jer, hajde budi mangup da ti se vrti u glavi i da si nesiguran na nogama a da napišeš "Cvijeće zla" kao naš Charl.

Soeren Kierkegaard, koga se pomalo plašim dok ga čitam, svoje je misli pretvorio u takvu filozofiju da to trijezan čovjek s teškom mukom može pratiti, tako da nisam sasvim siguran je li dotični gospodin ikada išta trijezan napisao.

Kada je starom bekriji Hemingway-u doktor priopćio da više ne smije piti, pušiti i ganjati ženske, ovaj je fino uzeo sačmaricu i - tras među oči čarne. Nažalost, ne doktora nego sebe.

Koliko je meni poznato svaki od čuvenih francuskih slikara mogao je da stvara i da mu sakriješ boje, ali bez vina nije bilo šanse.

To je samo par primjera, a kolika je Europa i otkad se cuga. Što se tiče naših krajeva, eh, i tu su ljubitelji dobre kapljice obilato rodili.

Kafanski sto je bio mekša varijanta crkvenog ortala gdje su se formirali i kristalizirali specifični pogledi na svijet, gdje su se "vjernici" striktno dijelili na majstore, šegrte i diletante.

Ne mogu prežaliti što sam se prekasno rodio pa nikada nisam mogao čuti kafansku besjedu Danila Kiša, Disa, Muse Ćazima Ćatića, Matoša, a prije svih Augustina Tina Ujevića. Taj je gospodin bohemu doveo do savršenstva, to više nije bila poza ni blef, to je bio odnos prema životu i ljudima.

To su sve bili kafanski vukovi, a ovi današnji pijetli svaka im dlaka smeta, ili popiju pola gutljaja ili se obloču bez ikakvoga reda i mjere, sve teže čovjek može sresti prijatelja s kojim će znalački uživati u tom božijem daru koji je u stanju da pokrene one najtananije iskre čovjekovog duha.

Sve su prilike da ću morati opet na put, ovaj puta u Dansku, u Nykobing. Tamo ima jedan u koga imam puno povjerenje.

(Zlo)upotreba vjere

Ime sam dobio po djedu, ocu moje majke, Ibrahimu Saračeviću. Ne sjećam ga se, umro je prije mog rođenja, ostala je samo jedna stara fotografija preko koje sam, kao dijete, pokušavao da uspostavim bilo kakav kontakt sa njim. Nažalost, nije išlo; njegov zamišljeni pogled nije ostavljao šansu za neku kominikaciju, ali je zato njegova žena, moja nana koja je rodila moju majku, sve namirila; i u ovim godinama osjetim svu blagost i nježnost njenih staračkih ruku iako i nje odavno nema.

Ne znam po kome je ime dobio moj djed, vjerovatno i on po nekom pretku, takav je bio običaj, ali znam da smo svi mi sa tim imenom "podsjetnici" na Ibrahima, onoga zbog koga se slavi Kurban-bajram. Moj je vrli imenjak bio toliki privrženik svoje vjere da je kao dokaz svoje odanosti odlučio da žrtvuje svoga sina (!!!).

Poznajem više slučajeva kada su ljudi kao dokaz svoje privrženosti vjeri, naciji, stranci ili nekoj ideji bili spremni žrtvovati sve oko sebe, a mnogo rjeđe samoga sebe, pa me ova namjera mog slavnog imenjaka ne iznenađuje baš previše. Srećom, onaj odozgo, kome se klanja većina ovog svijeta, bio je (kao i uvijek) trezven i mudar da Ibrahimu poruči da ne budaleše, da pusti dijete na miru i u životu, pa ako baš ima želju da dokaže svoju pravovjernost, neka umjesto djeteta zakolje ovna.

Uvijek sam poštovao Ibrahimovo pravo na vjeru, pogotovo što mislim da vjera kod ljudi treba da razvija samo pozitivne vibracije i odnos prema svijetu i ljudima, ni u jednoj vjeri se ne kaže: "...ubij, zapali, razori, raseli".

Naprotiv, pokušavaju se ljudi dozvati pameti ne bi li prišli bar blizu plemenitosti. Zbog toga, iako nisam vjernik, za Ibrahimovu vjeru imam simpatije, ali s njim se nekako ne mogu složiti. Nema te vjere, nacije, ideje, za koje bih žrtvovao sina. Ili kćerku, isto ti dođe.

Ma koliko sve religije bile plemenite, prati ih peh zloupotrebe. Sjećam se, u opštini koja se zvala Moj Rodni Grad, kada su nahrupili "goloruki" tenkovi, topovi i ostala oružja i oruđa da me istjeraju sa moje djedovine, nisam se previše uzbuđivao, čak sam u trenutku lucidnosti pomislio: "Jesu sila, ali šta će kad dođe Veljko Bulajić?". Ipak, onoga dana kada sam ugledao crne zastave sa mrtvačkim glavama i simbolima njihove vjere, osjetio sam u trenutku jaku bol u prsima. Ne mogu reći da je to bio strah, samo nekontrolirana bol. Poslije, kada se rat završio, otišao sam posjetiti sestru koja je rat provela na drugoj strani, u drugom gradu. Desilo se to, slučajno, baš u dane kada se slavio blagdan poznat po mome imenjaku. U jednom trenutku ugledao sam kolonu automobila sa crnim zastavama izvezenim noževima i jataganima, ali i obilježjem Ibrahimove vjere. Opet sam osjetio onaj bol u prsima, definitivno sam znao da to nije strah, to je bio fizički otpor mog tijela prema zloupotrebi vjere.

Ne čini li vam se da ovo što pišem djeluje deprimirajuće? Naravno, sinoć sam gledao snimke razrušenog Buddhe, i opet ona glupa bol u prsima. Što njega?

Kada sam kao i ostali pošteni građani, je li, trebao da postanem čestiti vjernik, bilo je više razloga što to nije ispalo baš tako. Ne bih zamarao nikoga tim razlozima da ne ispadne kao pravdanje što ne postadoh čestit i pošten, ali eto (između ostalog) smetalo mi je što u Ibrahimovoj vjeri nije dozvoljeno likovno predstavljanje ljudskog lika. Meni, koji sam od malih nogu inficiran virusom slikarstva bilo je poteško plivati u tim vodama, zato mi je kao osvježenje došlo upoznavanje sa Buddhinim likom koji je u poznatim skulpturama i slikama odisao nekim blagim ljudskim ali i zagonetnim smiješkom.

Istina, taj smiješak nije bio dovoljan za jednog heretika kao što sam ja da postane njegov sljedbenik, ali mi je Buddha, kao osoba, postao simpatičan i nagnao me da saznam nešto više o njemu.

Mnogi su mislili, kao grčki mitograf iz IV stoljeća Evhemer da je to samo mitska osoba, ali našlo se toliko podataka da se sa sigurnošću može reći da je to bio živ čovjek.

Buddha je rođen u Kapilavastu (nepalski Terai) oko 560. godine p.n.e. (što će reći preko pet stotina godina prije Hrista i preko hiljadu godina prije Muhameda a.s.) Nije se baš mogao požaliti na porijeklo, otac mu je bio kralj Sudhodana, iz dinastije Gautana. Na njegovu nesreću, majka Maja mu je umrla sedam dana poslije njegova rođenja. Kako je njegovo rođenje obilježeno božanskim pojavama i znacima "Velikog čovjeka" dobio je ime Sidartha ("koji je postigao svoj cilj"). Ti isti božanski znaci su govorili da će on biti ili "cakravartin" ("kralj čitavog svijeta" ako ostane da živi u ovome svijetu) ili Buddha (tj. "budni" ako se odrekne ovog svijeta). Ocu, kralju Sudhodanu, za razliku od mog imenjaka, nije padalo na pamet da žrtvuje sina i da ga

preda duhovnom životu čime bi ga odvratio od prijestolja i šanse da bude "kralj čitavog svijeta", pa se dobro potrudio da mu sin upozna sve blagodeti ovog svijeta i života. Pružio mu je punu raskoš dvora, a našla se i odgovarajuća mlada dama, koja je uz to, pogodili ste, prava princeza sa imenom Jasodara.

Mogu ja i dalje biti nevjernik ali postoji nešto, možda se to zove i sudbina, pa je mlađani Sidartha, i pored očeva nastojanja da mu sin ne upozna ružniju stranu života, imao par slučajnih (da li?) susreta koji su preokrenuli njegov kompletan život. U susretu sa jednim starcem, sa jednim bolesnikom i sa povorkom koja je nosila mrtvaca na lomaču, mladi princ je došao do jedne teške spoznaje, a to je da osim raskoši i blagodeti u životu postoji i - bol. Ljudska bol. Fizička i duhovna.

Tako je Sidartha, u noći kada se slavio njegov 29. rođendan odlučio da napusti i prijesto i ženu koja je očekivala njegovog sina i svo blago, i da se povuče u osamljenost, da traži put ka oslobođenju od ponovnih rađanja kojima duša i nakon smrti dolazi ponovo u tjelesni život. A onda, zna se, opet - bol. Punih deset godina je lutao, proseći, tražeći takvo iskustvo koje će ga odvesti na put spasa. Nakon bezbrojnih pokušaja, konačno je uspio doći u fazu duboke sabranosti koja je urodila "najvišim i potpunim buđenjem" ("abhisambodhi"). Tada su se ostvarili božanski znaci "Velikog čovjeka", pa je naš Sidartha postao BUDDHA.

U jednoj jedinoj noći te duboke sabranosti, on je uspio da prođe četiri stadija razmišljanja kojima se duh oslobađa vezanosti za čulni, tjelesni svijet, otkrio je da je u samsara-krugu (ponovnih rađanja) stalno prisutan - bol.

Nakon toga je u Sarnatu izložio svoje učenje koje će prihvatiti milioni ljudi. Njegova propovijed se zasnivala na podjednakoj udaljenosti i od umrtvljenja tijela kome je duša dominantna, i od tjelesnih zadovoljstava i uživanja, uz osudu dogme i obreda. Njegovo učenje počiva na "četiri plemenite istine":

1. Bol je jedina realnost ovoga svijeta; 2. O porijeklu bola; 3. Savlađivanje želja i 4. Put ka prestanku bola (plemeniti osmokraki put). Za ovo je potrebna maksimalna moralna disciplina koja pomaže da se stekne mudrost i da se napreduje ka svetosti. Posljednja etapa je "buđenje" ("bodhi").

Poenta Buddhina učenja je težnja filozofsko-religioznom saznanju svijeta i "oslobađanje" od svijeta ("Nirvana").

Učenje koje nije propovijedalo borbu ni protiv jedne religije, sada nekome smeta. Tim drugim religijama i njihovom učenju sigurno ne, ali tu su opet "rodoljubi" i "jastrebovi". Kada Qudratullah Jamal, ministar talibanske vlade u Kabulu kaže da rušenjem Buddhinih statua: "Mi samo čuvamo svoju vjeru i činimo ono što Bog od nas traži", ja mu ne vjerujem. Prije da se radi o čistom divljaštvu i barbarizmu kao što su rušenje Aladža džamije u Foči ili Starog mosta u Mostaru.

Još u mladosti sam pročitao Kur'an, bio je to Korkutov prijevod na naš jezik, a pročitao sam sada, poslije rata, i onaj novi što je preveo Dr. Enes Karić. Nigdje Bog ne traži da se ruši i ubija ono što je tuđe, samo zbog toga što taj drugi drugačije razmišlja. Iz te knjige ja sam naučio nešto sasvim drugo nego Jamal iz Kabula, a to je da se vjera čuva dobrotom. A imam i primjer iz prakse za to. U gradu čije

ime počinje sa slovom Tešanj (koji je vrlo blizu Mog Rodnog Grada), u kome većinom žive muslimani, postoji i veoma lijepa pravoslavna crkva. Kada su goloruki artiljerci raketama "Luna" počeli da razaraju sve što je "balijsko", muslimani su se pobojali da neka od tih raketa ne rokne baš tu crkvu. A u crkvi su bile skupocijene slike, freske i dragocijenosti. Zbog toga su sve što se moglo iznijeti spremili u siguran sef banke. Srećom, crkva je ostala nepogođena, eno je i sada stoji, a one dragocijenosti i religijske relikvije su vraćene na svoje mjesto. Opet, za razliku od talibana iz Kabula, ja mislim da Bog to traži i da se tako čuva svoja vjera. Marko Miljanov je ovako objasnio značenje slogana "čojstvo i junaštvo": "Junaštvo ti je kada sebe odbraniš od drugih, a čojstvo ti je kad druge odbraniš od sebe".

Jedan od važnih elemenata Buddhina učenja je - bol. Izgleda da se čovjek ipak s tim mora pomiriti i računati da će ga povremeno zdrmati u prsima kada dođe u situaciju da budale i idioti dođu na svoje. Da li vas još čudi što sam deprimiran?

Apropos budala i idiota koji, između ostalog i vjeru zloupotrebljavaju, ponekad pomislim da ni narodne izreke i poslovice ne moraju baš uvijek biti pametne i mudre. Recimo ona: "Pametniji popušta". Pa dokle, za Boga milog?

Kad smo već kod poslovica sjetio sam se one: "Zasviraj, pa za pojas zadjeni."

TV serija

Eto, nađe se razloga da se čovjek zamisli i nad samim sobom, ali ne treba biti skeptik, puno je i razloga koji su na strani dobre volje. Kao na primjer.

Gledao sam neko veče sarajevski TV Dnevnik i vidim - okupila se poveća grupa hercegovačkih katolika (ima u Hercegovini, naravno, i muslimana i Srba, nađe se) i nešto protestiraju. Oduvijek sam bio za to da ljudi koji nečim nisu zadovoljni imaju pravo na protest, što je i prastaro pravilo demokracije, a o tome zašto su ovi protestirali sad ne bih, nego, nešto drugo mi zapelo za oko. Taj protest se odvijao ispred zgrade koja je, pretpostavljam, neki društveni dom, a na fasadi, fino se vidi, velikim slovima postavljen natpis "Herceg Stjepan Vukčić Kosača".

"T-o-o-o!!!" - bio je moj komentar kada sam ugledao taj natpis, jer kao što pretpostavljate, ja sam navijač dotičnog gospodina. Slijedi objašnjenje moje privrženosti. Naime, gospodin je, dok je još bio mlad i lijep, kao sinovac Sandalja Hranića, naslijedio podobar dio teritorije koja se danas, po njemu, Hercegu, naziva Hercegovina. Dvor je imao u Blagaju, nad ušćem Bune u Neretvu, ali se ne bi baš moglo reći da je tu mirovao i da je bio dobar sa komšilukom i susjedima. Bosanski kralj Stjepan Tomaš je imao stalne napade glavobolje zbog imenjaka koji mu je čak uzeo Tre-

binje i još jednu manju župu, Crnojevići su tako ostali bez nekih manjih posjeda kao što su Medun i Soko, a poglavnik hrvatske države iz tog doba bio je očajan, jer je ostao kratak za Omiš i Poljice, a u korist tipa za koga ja navijam.

U tekstu "Love story" spominjao sam ja ovog gospodina, ali tada sam napisao da je on bio bosanski kralj. Ispričavam se. To je nesvjesno progovorio mali unitarista što čuči u meni, a i da se malo zasladi ona priča o ljubavi (ah - zar bez suza nema ljubavi). Imam dojam da je gospodin Herceg još tada, prije više od 500 godina, imao predosjećaj da će se jednog dana potpisati Dejtonski sporazum, pa se i pored bliskih sjevernih susjeda, katolika sa zapada i pravoslavaca sa istoka, okrenuo - muslimanima. Jer, kada mu se sin zagledao u djevojku koja je bila kćerka turskog Sultana, Stjepanu nije palo na pamet da momku pjeva rodoljubive pjesme, da mu spominje pradjedovske korijene, da mu recituje: "sunce tuđeg neba neće te grijati k'o što ovo grije" (a u Hercegovini baš dobro grije), nije mu čak ni diskretno šapnuo: "Sine moj, ako ti ni jedna Hercegovka nije po volji, oženi bar Hrvaticu, jest da ja ratujem sa njima, ali bar zbog dobrosusjedskih odnosa". Ništa od toga, još mu je dao nešto sitniša u zlatu, da mu se nađe pri ruci, do puta u Stambol, u kome mu je sin postao silni Ahmed-paša Hercegović (Ne, mali nije uz ono "paša" dobio prezime Hrvatinić, nego, kao što rekoh, Hercegović.)

Eh, tu smo. Sad se vraćam na one što su demonstrirali. Na zgradi fino piše "HERCEG Stjepan Vukčić Kosača". Gdje se tu sad spominje Hrvatska kojoj su toliko privrženi naši demonstranti i koji se osjećaju Hrvatima?

Nemam ja ništa protiv toga da se oni osjećaju Hrvatima, ali uboli su se u tome što im je uzor čovjek koji je ratovao sa Hrvatskom, a bio dobar sa muslimanima.

Ne bih ja sad ni to da ispadne da je meni mrzak hrvatski narod, jer to nije tačno. Čitao sam poslije ovoga rata kako je jedan ideološki higijeničar iz reda bosanskog muslimanskog naroda izjavio kako mu je bliži po svemu svaki musliman iz Irana nego njegovi susjedi koji su druge vjere. Ja tako nešto ne mogu sažvakati. Meni je, recimo, Ivica Osim bliži od svakog Iranca ili Palestinca (da o Talibanima i ne govorim) po svemu, i po načinu razmišljanja, i po onome šta je uradio u životu, a najviše po tome što sam imao sreću da ga gledam dok je igrao nogomet. To, u stvari, i nije bio samo nogomet, to je bila umjetnost, poezija od nogometa. Pa Željko Ivanković, pa Ivan Lovrenović, pa Ivan Zvonimir Čičak, pa dr Ivan Petričević, da ne nabrajam dalje.

Uostalom, i mojoj djeci je, ako ćemo se držati i formalnosti (jer još nisam čuo za termin "očinski jezik") maternji jezik - hrvatski. A kud ćeš protiv svoje djece, kud ih voliš, kud su u svemu bolji. Nije meni problem hrvatski narod, nego oni iz tog naroda koji tvrde da je država Bosna i Hercegovina AVNOJ-evska tvorevina, da je to hibridna država, naknadno izmišljena.

Gledao sam nedavno historijske karte srednjovjekovnih država na našim prostorima. Bilo je baš uzbudljivo. Šta su sve mangupi radili u to vrijeme, to nije normalno, malo, malo, pa se granice mijenjaju, sve zavisi ko je u kom momentu jači. Ali ono što je bilo stalno, to je da su na svim tim kartama neprekidno, tokom cijelog srednjeg vijeka, postojale tri države: Hrvatska, Srbija i (nećete mi vjerovati) -

Bosna (!). Ama baš na svakoj karti, a pregledao sam ih desetak.

Hrvatska je bila, uglavnom, u svojim sadašnjim granicama (malo ih je zezala Dubrovačka republika sa svojom samostalnošću, a i Istra je bila italijanska). Kadkad bi zauzeli poneki dio Bosne, ali su bosanski velikaši znali to brzo da vrate, pa čak i da budu agresori, pogotovo na dalmatinskoj obali.

Srbija je bila (opet - uglavnom) na području Raške, Duklje i Zete, s tim da sjeverno nije dopirala nikada iznad granice između Niša i Beograda, ponekad bi zauzela neki dio Hercegovine, ali Bosnu, kao državu, nikada nije mogla zauzeti.

Samo, ni Bosancima baš nije bilo "maslo za ramazana", znali su i oni, i te kako, biti agresori, pa je bilo perioda kada se bosanska država u srednjem stoljeću prostirala ne samo po Dalmaciji, nego i duboko u teritoriji Srbije. Tvrtko I, kao rođeni Bosanac, tako se bio osilio da je Nemanjićima fino objasnio kako je on ne samo kralj Bosne, nego od 1377. godine i Srbije.

Zašto je to bilo tako s tim "plivanjem teritorija"? Rodoljublje? Ma kakvi. Interes i pohlepa.

A da bi se sačuvao interes nisu se birala sredstva. Osim direktnih sukoba trebalo je osluškivati i ko je najmoćniji na "širem okruženju". Zato je naš Herceg Stjepan udomio svog sina kod turskog Sultana jer je osjetio kakva se sila valja sa Bosfora. Druga je stvar, i njegov problem, što se ubo u procjeni, jer su mu na kraju od čitavog njegovog "kantona" ostali samo Risan i Novi u Boka-kotorskom zaljevu, a Mehmed II. se poslije pobrinuo da Hercegovi nasljednici ostanu i bez ta dva grada.

Ili, Stefan Nemanjić, srednji sin Stefana Nemanje, bio je srpski vladar na pravoslavnom području, ali kada je skontao da bi mogao postati kralj, za krunu se obratio - kome? Ruskom arhiepiskopu? Ni govora! Okrenuo se na zapad, doduše tada još nije postojao NATO, ali su u to vrijeme (i tada?) zapadne zemlje bile "respektabilna militantna komponentna" (ovo što je pod znacima navoda sam ubacio da se vidi kako se sve jezik može nagrditi), a u svemu se pitao Papa (i tada?), i Nemanjić lijepo zamoli Vatikan i Papu da ga oni krunišu. Tako i bi: 1217. godine Stefan Nemanjić se pod Papinim blagoslovom krunisao za srpskog kralja.

Mogu misliti koji je to bio šamar za njegova mlađeg brata Rastka Nemanjića koji se odrekao ovozemaljskih blagodeti da bi se posvetio pravoslavlju (zbog čega je i postao Sveti Sava). Nije red da u zemlji pravoslavlja Papa vodi igru, a ni da mu brat udara na obraz, pa se Rastko potrudio svim snagama da mu se brat kruniše i pod pravoslavnim blagoslovom. Tako ti se Stefan u nastupu rodoljublja, poslije nekoliko godina, i drugi put krunisao, ali pod bratovim nadzorom.

Nego, da se opet vratim na onaj TV izvještaj s početka, sve u svemu - nista novo, "igre bez granica" oko granica, galama oko toga šta je "naše" a šta "vaše" samo se reprizira kroz sva vremena. Gledamo, ustvari, samo epizodu TV serije čiji su počeci još na onim mojim kartama iz srednjeg stoljeća, smiruje me samo činjenica da je "historija učiteljica života", a ona fino kaže da su još u srednjem stoljeću postojale tri države i da će i dalje postojati. Sve tri.

Živjeti u dvorcu

U vrijeme mog djetinjstva (a to primjereno mom uzrastu, godinama i izgledu, i moralo je da bude još u prošlom stoljeću) nije bilo interneta, pa je glavni magnet za nas, tadašnje klince i klinceze, bilo kino. Tu si mogao da živiš jedan drugi život pun mašte, da navijaš za kauboje ili Indijance, da prisustvuješ borbi mušketira i uživaš u njihovoj vještini mačevanja, da se diviš hrabrosti vitezova i tako uđeš u odaje neosvojivih dvoraca u kojima su živjeli grofovi.

Izlazak iz bioskopa nije bio baš očaravajući, kauboji, mušketiri, vitezovi, grofovi, nestajali su kao u magli, vraćao si se u stvarnost koju si kasnije pokušavao da pretvoriš u neki svoj svijet koji bi imao bar nešto više privlačnosti nego što je to on stvarno bio.

Ipak, prije desetak godina imao sam sreću da mi se ispuni dio djetinjih maštarija, pio sam rujno vino sa pravim vitezom. Istina, on nije imao oštri mač ni šešir ukrašen perjem, ali je imao pero koje je bilo oštrije od bilo kojeg mača. Bio je to Kolja Mićević koji je zbog širenja francuske kulture dobio francuski orden Viteza legije časti.

Što se kauboja tiče, što sam bivao stariji sve manje sam imao želju da upoznam nekog kauboja jer oni su svoje probleme rješavali pesnicom i metkom, ispada, da kada bi se

sada ispostavljali neki računi za ono šta su oni radili Indijancima, mogu biti jako sretni što tada nije bilo međunarodnog suda za ratne zločine i gospođe Karle del Ponte. Ne znam da li su Indijanci znali za riječ "genocid", ali znam da su čuveni rezervati za Indijance u Americi klasičan primjer zločina protiv čovječnosti. Kud ih kauboji pobiše, kud otjeraše sa ognjišta, kud ih pozatvaraše u logore pod kontrolom. Imam dojam da kada se uporede neke sudbine i ja ispadam neka varijanta Indijanca.

Kao što se vidi, prognaničke muke ne poznaju nacionalnosti. Ovdje, u Innsbruck-u, u Tirolu, nedavno je umro jedan prognanik. Mađar. Meni je oduvijek asocijacija na Mađarsku bila neka čudna veza dva grada "Sombor-Segedin", Sombor u Vojvodini, Segedin u Mađarskoj.

U tom Segedinu postoji jedan dvorac (kao onaj iz filmova mog djetinjstva) čiji su vlasnici bili grofovi po kojima je grad i dobio ime, a kad hoće slučajnost, moj bliski susjed, prognanik iz Mađarske koji je nedavno umro bio je upravo grof SZEGEDY. Aristokrata još iz vremena Austro-Ugarske imao je velike probleme kada su Nijemci u Drugom svjetskom ratu okupirali Mađarsku, nekako je to pretrpio, ali kada su došli "crveni" sa svojim "nacionalizacijama" i oduzimanjem privatne imovine, grof Szegedy je bio sretan da spasi glavu i nađe utočište u preostalom dijelu austrougarske monarhije, u Austriji.

To što je bio grof nije me baš obaralo s nogu, pogotovo što su se moja dječija maštanja poslije gledanja onih filmova pretvorila u nešto sasvim drugo, a i što ima različitih grofova, različite "specifične težine", za ovoga se bar može reći da je bio aristokrata par excellence, ali ono na čemu sam mu beskrajno zavidio, bilo je to što je govorio šest

svjetskih jezika, a pod stare dane da mu ne bude dosadno, počeo je učiti i kineski.

U svoj dvorac se nije mogao nikada vratiti, nije mu dala mađarska vlast, ali srećom vrijeme prolazi, sistemi i shvatanja se mijenjaju, pa će bar ostaci grofa Segedy-a ipak biti sahranjeni na njegovom imanju u Segedinu.

Srećom, ni svi grofovi nisu u životu prošli tako loše kao ovaj fini čovjek, grof Segedy, uvjerio sam se u to.

Na petnaestak kilometara od Innsbruck-a, na uzvišici, okružen šumom, izdiže se dvorac iz XIV stoljeća koji pamti generacije grofova što su tu živjeli. Na drugom katu tog dvorca je biro u koji sam obavezan doći svaki radni dan, jer sam tu, što bi se kod nas nekad reklo, "udružio rad i sredstva". Istina, kada sam se "udruživao" bio sam potanak sa sredstvima, jer su ona sredstva koja sam nekada do rata imao, sada, vjerovatno, negdje u Srbiji, pa sam mogao "udružiti" samo rad.

U prizemlju dvorca je nekoliko dvorana sa ogromnim slikama grofova, nekadašnjih vlasnika dvorca kroz generacije. U tim dvoranama dešavaju se neke fine seanse, izložbe slika, koncerti ozbiljne muzike i još štošta. Često mi je palo na pamet razmišljanje nekih mojih zemljaka koji tvrde da se Austrijanci ne znaju provoditi ni veseliti kao mi. Uh, kako to oni dobro znaju, uvjerio sam se u ovom dvorcu poslije otvaranja nekih izložbi, desilo mi se da sam uz njihovo fino društvo i ništa lošije austrijsko vino znao dočekati i zoricu ranu.

Dvorac ne spominjem zbog biroa i dvorana u kojima mi zna biti lijepo, nego zbog vlasnice dvorca, grofice koja živi na prvom katu. Kad god je sretnem proradi mašta iz djetinjstva i onih filmova. Dama visoka, vitka, izlazi svakoga

dana u deset sati na obaveznu šetnju sa psom i ženom koja je prati. To sa šetnjom, psom i ženom koja je prati, sasvim se uklapa u neku moju predstavu o pravoj grofici, ali ono što me svaki put navodi na divljenje je to da ta žena ima devedeset i četiri godine i da bez ičije pomoći svaki dan savlada uzbrdicu koja vodi prema dvorcu (a koja mene dobro zadiše), i još pride oko pedesetak stepenica. Da se nešto napatila u životu, primijetio je jedan zlobnik, nisam baš siguran da bi joj to i danas uspijevalo.

Prilikom našeg upoznavanja pao je, naravno, rukoljub sa moje strane, čega se, čini mi se, i ona već odvikla, ali šta mogu kad smo mi Bosanci sačuvali neke fine manire koje smo pokupili još iz doba Austro-Ugarske okupacije. Zbog toga se ja toj finoj dami prilikom svakog našeg susreta obraćam sa "Ihre Majestät" što će reći "Vaša Visosti", a ona odgovori "Moj fini Bosanac", što je najbolji znak da obadvoje uživamo u finom zezanju.

Što se tiče tog "života u dvorcu" ja sam, hvala na pitanju, jako zadovoljan, ali ima nešto što mi smeta. (Sad će neko reći: "Ne možeš Bosančerosu ugoditi da si 'tica', i u pravu je.") Naime, u jednoj od dvorana što ih koristi Biro, a u kojoj malo i ja, uz ekipu Austrijanaca, pomažem progresu mrskog nam kapitalizma u slobodarskoj Austriji (koji mi, među nama rečeno, sasvim odgovara), na zidu vise tri slike većeg formata prema kojima je okrenut stol za kojim baš ovih dana radim, tako da su mi, htio, ne htio, stalno pred očima. Kako slike oduvijek za mene nisu samo dekorativni dio prostora, prvog dana kada sam došao bio sam oduševljen, slike su iz XVII stoljeća, a radio ih je tip koji je bio ne majstor, nego velemajstor, slikarski besprijekorno, sa jednim suptilnim i rafiniranim tretmanom boje i kompozicije

slika. Tri slike, dva mladića i jedna mlada dama, anatomski besprijekorno urađeni, a dama čak i sa blagom erotiziranom notom.

Pa kako ti to sve može smetati? - pitat će neko. Može.

Moj problem je što se ja uvijek kada gledam sliku pitam šta je slikar osjećao kad je pravio sliku, a na ove sve tri slike, obadva mladića a i mlada dama, drže u jednoj ruci sablju sa koje kaplje krv, a u drugoj nečiju odsječenu glavu.

Slikari, kao i ostali umjetnici, po svojoj vokaciji nisu ubice, rijetko koji od te vrste ima ubilačke instinkte, tako da ne vjerujem da je ovaj velemajstor tim slikama rješavao neke svoje psihijatrijske frustracije. Prije će biti da je slike naručio grof koji je u to vrijeme bio vlasnik ovog dvorca kako bi mogao uživati ne samo u slikarskoj vještini, nego i u naručenoj temi.

Poslije toga ti se samo od sebe nameće pitanje: "Pa, kako je i sagrađen dvorac?" Tako što je gospodin grof radio od jutra do mraka kako bi kupio građevinski materijal, ili je to od harača koji su kupili vitezovi sa sabljama i u oklopima, pa ako si slabiji i siromašniji toliko da ne možeš plaćati vojsku koja te čuva, a uz to ti padne na pamet da se pobuniš, pa još spomeneš demokraciju, toleranciju, pozoveš se na humanost, eto ti fine šanse da ti glavu drži u svojoj ruci neka mlada, šarmantna dama.

Što se tiče mene, nisam zabrinut, s obzirom na moj uzrast nema više šanse da bi neka mlada dama držala moju glavu u ruci (ili krilu), a i ova fina gospođa grofica koju vrlo rado ponekad sretnem jako je miroljubiva i prijatna, uzima svoju varijantu harača koji joj plaća moj šef kao zakupninu što koristi dvorac za potrebe Biroa, tako da sve štima, osim onoga što se ja uvijek kada gledam te slike

pitam - Bože, šta osjeća neko ko sabljom (ili nožem) ubija drugog čovjeka? U ime čega? Patriotizma, vjere, nacije, ubjeđenja, ideje? Čini mi se zbog svega što može biti u ulozi maske kako bi se opravdalo to da imaš dvorac. Ili račun u Švicarskoj.

To sa ubistvima i bogaćenjem samo nekih, odnekud mi je poznato, mislio sam da je to samo naš ekskluzivni recept. Prevarih se naivan.

Zastave

Moram priznati da sam volio Beograd. Nije to bilo zbog Novog Beograda što je na ho-ruk sistem podignut na pješčanoj podlozi i u kome su, uglavnom, stanovali političari i oficiri, ne, volio sam onu njegovu drugu stranu preko "Gazele" gdje se moglo otići u Skadarliju ili "Kod Mike Alasa".

U Skadarliji si mogao sjediti za stolom za kojim su počesto bili Danilo Kiš, Zoran Radmilović ili Olja Ivanjicki, oni tu nisu dolazili samo da se najedu i napiju, dolazili su zbog nečega što se samo tu moglo doživjeti, zbog atmosfere i duha koji je tu vladao. Slično je bilo i "Kod Mike Alasa" gdje se jela najbolja riba. Uz vino, naravno.

A u restoranu Filmskog grada na Košutnjaku pjevala je moja sugrađanka Zilha Bajraktarević zbog čije se pjesme (i izgleda) stolica morala naručivati unaprijed i preko veze. Zilha je imala neku rasnu ljepotu od rođenja i lijep glas, pa smo njenom znatno mlađem bratu koji je sa mnom išao u isti razred osnovne škole svi pomalo zavidjeli. A zavidjeli smo mu i na tome što je njegov otac Mehmed, koga su zvali "Garan", imao slastičarnu iz koje je momak što je tu radio, na kolicima sa velikim točkovima raznosio sladoled po gradu. U to vrijeme bili su u modi italijanski filmovi, a jedna od ljepotica iz tih filmova bila je Silvana Mangano.

Šta se drugo moglo i očekivati od male varoši, nego da lijepoj Zilhi da nadimak "Silvana". Zilhi to nije bilo baš ni mrsko, pa je to uzela kao svoje "umjetničko" ime i krenula, sigurna u sebe, svoj izgled i svoj glas, u bijeli svijet. Put je preko Ilidže odvede do Beograda koji je bio glavni cilj lijepih djevojaka željnih slave.

Dok je pjevala u Beogradu, jedan mladić (pa još i inžinjer), Radmilo Armenulić, toliko je izgubio glavu za njom, da je noći i noći provodio buljeći u nju bez riječi. Kad je došao do riječi, Zilha Bajraktarević je postala Silvana Armenulić. Ostalo oni stariji znaju.

Sada, prema tom Beogradu osjećam isto kao i prema Ulan Batoru ili Kuala Lumpuru, što će reći - ama baš ništa. Čak ni indignaciju. Ionako više nema ni Danila Kiša ni Zorana Radmilovića, a pitaj Boga šta je i sa Oljom Ivanjicki.

Beograd mi je pao na pamet nedavno dok sam gledao sarajevski TV Dnevnik, onaj dio kada su izvještavali sa postavljanja kamena temeljca za ponovnu gradnju Ferhadije džamije u Banjoj Luci. Od temeljca ne bi ništa ali je kamenja bilo dovoljno. Ne bih o tome, to je tema i priča za sebe, nego jedan detalj iz tog izvještaja. Pitao je reporter građane Banja Luke za mišljenje o svemu tome, odgovori su bili različiti, a jedan mlađi čovjek odgovori da je on Beograđanin, da je tu nekim poslom, i shodno beogradskoj "širini" reče da sve to nije trebalo da se desi baš tako. Fino, pomislih ja. Onda on doda na to: "Eto, ja sam sa strane (biva, kao nepristrasan) ali i meni je zasmetala ona zelena zastava" (!!!). Ma, šta mi reče? Stvarno?

Nema šanse da bilo kada popričam sa tim mladim čovjekom, pa da ga, možda, samo podsjetim na ponešto. Recimo, u Opštini koja se zvala Moj Rodni Grad, na vrhu tvr-

đave koju je prije više od 500 godina sagradio moj imenjak neimar Ibrahim, stoji evo već skoro deset godina zastava naroda kome pripada taj mladić. Zastava koja prije nikada nije tu stajala, sada stoji, i niko je ne skida i ne gađa kamenjem.

Ja mogu da razumijem averziju mladog Beograđanina prema toj zastavi zelene boje. Nju su, i religiju koju ona simbolizira, donijeli još davno agresori koji su na Kosovu polju održali Srbima manje predavanje o taktici i poznavanju vojnih vještina. Srbi su i tada, što je normalno, imali svoje i nacionalne i religijske zastave, a sada je riječ samo o religijskim. Kada su oni što su donijeli zelene zastave i poboli ih od Kosova pa sve do na vrh Kalemegdana, zavladali Srbijom, nisu derali ni kamenovali srpske pravoslavne zastave. Čak je silni Mehmed-paša Sokolović odriješio kesu sa zlatnicima kako bi od neugledne Pećke patrijaršije napravio reprezentativno zdanje u kome će da stoluje Pećki patrijarh, njegov brat Bajo Sokolović.

Mogu samo zamisliti kakva je to bila fešta na svečanom otvaranju obnovljene Pećke patrijaršije. Zvanice, uglednici, sveštenici i hodže, vitezovi i begovi, Patrijarh i Paša (onako, bratski), istina bez američkog ambasadora i predstavnika međunarodne zajednice koje bi se moglo zatvoriti par sati u neku od odaja Patrijaršije, ali to ne umanjuje značaj ove svečanosti. Onima koji su u tom trenutku bili na vlasti nije smetalo što je sve bilo okićeno pravoslavnim zastavama, niti su smatrali da te zastave treba skidati i derati pošto nisu zelene.

A eto sada našem Beograđaninu smeta zelena zastava. Da Beograđanima ne smeta samo zelena zastava, moglo se uvjeriti na jednom izvještaju Euro-newsa koji je prikazao

tuču navijača "Partizana" i "Zvezde". Jedan mladić koji nije bio ni musliman ni Turčin, pored koga je ležala zastava njegovog kluba, sjedio je na tribini stadiona pokrivši glavu rukama, dok ga je grupa od sedam-osam mladića, navijača protivničkog kluba udaralo dušmanski nogama po glavi i rebrima

Ponekad ima i drugačijih odnosa prema "tuđoj" zastavi. Bio sam na derby nogometnoj utakmici "Tirol" - "Šturm". Pristojnost bi, je li, nalagala da navijam za "Tirol", klub iz grada gdje sam na "privremenom životu", ali, eto, ja navijam za "Šturm", čiji je trener car Ivica Osim. Sjedio sam na tribinama među navijačima "Tirola" u društvu sa svojim sinom (izvelo dijete oca na utakmicu), a na jednom dijelu tribina, odvojeni ogradom, bili su navijači "Šturma" koji su doputovali iz Graza.

Trebam li reći da su tribine bile pune zastava oba kluba, kad u jednom trenutku pred početak utakmice, među navijače "Tirola" dođe jedan mladić koji je nosio zastavu "Šturma", šal oko vrata i visoku kapu sa obilježjima kluba za koji navija. Ja se sledio sjetivši se kako je prošao onaj mladić u Beogradu koji je zalutao među protivničke navijače. Kada je napadao "Tirol" mahalo se zastavama "Tirola", a kada je napadao "Šturm" mahao je onaj mladić. Poslije utakmice mladić je izašao sa stadiona zagrljen sa navijačima domaćeg kluba.

Ispada da ipak nije problem u zastavama nego u nečem drugom. Mentalitetu? Ne znam. Znam samo to, da od kada sam ovdje, nikada nisam imao neprilika sa Austrijancima što je moja zastava neka druga zastava, pa ispada da bi mi, koji smo malo južnije od njih, mogli ponešto naučiti od njih kad je u pitanju odnos prema "tuđoj" zastavi, da ne kažem tolerancija.

Onda se sjetim da onaj moler Adolf, kome su tepali Hitler, i koji je bio glavni šerif u doba njemačkog fašizma, u stvari i nije bio Nijemac, nego Austrijanac, da su većina upravnika njemačkih koncentracionih logora bili Austrijanci. Oni nisu bacali kamenje kao oni u Banjoj Luci, to je bilo ispod njihovog nivoa, ali znali su šutati ljude u glavu baš kao oni momci u Beogradu, ili pucati u nedužne ljude kao oni, znate već gdje.

Ne bi bilo baš sportski da sad ispadne kako smo neki "mi" blage teleće naravi a svi ostali barabe i siledžije, zeza me onaj podatak da je i na Baščaršiji, poslije mahanja nekim zastavama bilo reakcije po zakonima tarzanske džungle u stilu "Ja Gavrilo Princip - Ti Džejn, poklanjam ti metak".

Zastava ima različitih. Bilo bi lijepo da se sve lepršaju slobodno, da nikome ne prijete i da ih niko ne gađa kamenjem. I ljudi su različiti. Bilo bi lijepo da svi žive slobodno, da nikome ne prijete i da ih niko ne gađa kamenjem. Kako nam je teško da se na to naviknemo.

"Šturm" je izgubio - pa šta? Da li ja sad treba da gađam nekoga sa zastavom "Tirola"? Ne pada mi na pamet. Pivo se i dalje točilo kao i prije utakmice...

Vrijeme kočničara

Bio sam na odmoru. Znam dvoje mladih, naših, koji su bili na odmoru, otišli na Azurnu obalu da provjere je li baš tako azurna kao što se priča. Drugih dvoje mladih, opet naših, malo se zezali u Oslu sa rajom, pa otišli u Tunis da u Kartagini provjere zašto je Marcus Porcius poznatiji kao Katon Stariji imao tako rušilačke namjere prema tom gradu, pa je sve svoje govore u Senatu starog Rima završavao onim: "Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!" (Uostalom, smatram da Kartagu treba razoriti.) Pošteno zaradili za pošten odmor. Neka su.

Ja bio u Bosni (!). Znam, sada svaki napredniji cinik može reći: "Vidi rodoljuba, umjesto da se kao sav normalan svijet odmori u nekom čestitom hotelu na moru, on ide u Bosnu da sam sebe obmanjuje kako se svaki puta kada tamo ode, ne osjeća sve više i više strancem".

Može, ali kako mene u životu nije zapala uloga ni heroja ni nekog prevelikog rodoljuba, razlog je sasvim jednostavan - tamo su mi majka, sestra, brat i poneki prijatelj.

Bio sam poslije rata često u Bosni i moram priznati da sam svaki put bio u prilici da primijetim pomake na bolje, mic po mic, ali ide na bolje, pa ako se ovako nastavi eto lijepe prilike da za petnaestak godina dostignemo nivo Bu-

gara koji su pred rat dolazili da se odmore na Jadranu. Optimizam i renesansa.

Bosne što se tiče, krenula bi ona brže da se više ne brukamo pred svijetom, ali neki rodoljubi (tako se bar predstavljaju) potežu ručnu, pa ti se upni koliko hoćeš i daji gas - džaba. U to sam se uvjerio i ovaj put. Sreo sam u Sarajevu Jovana Divjaka. General, Srbin koji je branio Sarajevo, vjerovatno najobrazovaniji među generalima na obe strane. Dok je branio Sarajevo i nekako, čim su granate sa brda utihnule, proradila je ručna - penzija, u aut. Pa da, kakav je Divjak, on bi i u miru nastavio da se bori, ali ne sa puškom, nego da se Bosna pogura i približi što više civiliziranom svijetu, samo problem je što u takvom društvu imaju efikasan lijek protiv epidemije koja se zove korupcija, a kod nas se baš lijepo uhodala ona: "A gdje sam ja u tom poslu?" Onda se Jovo, kad je vidio da nije igrač za takvu ekipu, okrene pametnijem poslu, sada se brine da pametna bosanska djeca dobiju šansu da se školuju.

Srećom, ima i pametnog svijeta, pa Francuzi, vidjevši šta Jovo radi, dodijeliše mu Orden Viteza legije časti. Nekako mi ta riječ - vitez - baš paše uz njega. Za taj orden nije mi ništa rekao, to sam čuo poslije od drugih, sreli smo se nakratko. Samo je prokomentirao moju knjigu koju sam mu poklonio prije dvije godine.

Čudni su ti Francuzi, što baš moraju da nam pokažu koji smo mi glupani. Nije Divjak jedini, eto - Jasna Šamić.

Dama koja je doktorirala na Sorboni, napisala desetak knjiga proze i poezije, što na našem, što na francuskom jeziku, prevodila sa arapskog, turskog, perzijskog, engleskog i francuskog jezika, do 1992.

Bila vanredni profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, sada nema posla. Opet proradila ona ručna. Fino joj rekli na Fakultetu: "Ne može!" Pa kako bi i moglo, žensko pametno, a uz to i zgodno, pojavi se na premijeri svoje drame u Teatru u dugoj crnoj haljini sa šeširom širokog oboda i čibukom u ruci, ali se već sutradan može vidjeti u suknji desetak centimetara iznad koljena. Pa ne ide to, ne uklapa se u šablone, a sve mora biti u šablonu koji kreiraju rodoljubi. Opet, srećom, na ovom svijetu postoji država koja se zove Francuska, gdje ljudi imaju normalne kriterije, pa su damu fino zamolili da ona svoje znanje prenosi mladim Francuzima, tako da Jasna Šamić i nije ustvari bez posla, predaje u Strasbourg-u u Francuskoj.

I pored svega ona ne može bez Sarajeva, malo, malo, eto je iz Francuske, dugo smo o tome pričali, čini mi se da je ta njena ljubav nešto što je izvan njene kontrole.

Od našeg posljednjeg, lanjskog susreta, izašle su joj još dvije knjige - "Bosanski paviljon" i "Soba s pogledom na okean". Na obadvije mi je napisala lijepu posvetu.

Da ne ispadne sad kako sam ja preveliki pesimist, tješi me to da ni kočnice nisu savršeni mehanizmi, ima nade. Divjak se ne predaje, a Boga mi ni Jasna Šamić. Sarajevo, ali ono pravo im ne da. Proći će vrijeme kočničara.

Za vrijeme tog mog boravka nisam bio jedini koji je došao da vidi "Je l' Saraj'vo k'o što je bilo", tri stotine mladih umjetnika iz zemalja Mediterana i čitave Europe "rasturili" su ovaj grad, ali srećom ne granatama nego finim umjetničkim, pozitivnim vibracijama.

U tu atmosferu punu umjetnosti sasvim se uklopila i moja radost kada sam u časopisu "Lica" pročitao priču Ljubice Žikić, moje dobre jaranice i drage osobe. Što Ljubica

piše i objavljuje dobre tekstove o Ćamilu Sijariću, to mi dođe kao normalno, to joj je struka, ali ovo je već jedan drugi film. Dala mi je rukopise od tri priče koje sam odmah pročitao, pa neka mi bude oprošteno na subjektivnosti, ali dok sam čitao njene priče po glavi mi se vrzmao još jedan pisac čije riječi volim. Ne, ovaj puta to nije bio Ćamil Sijarić o kome ona voli da piše, bio je to Umberto Ecco. Sad još pitajte zašto baš on, kad ne znam ni ja. Ljubica će napisati ciklus od trinaest priča koje su na neki način povezane. Već se radujem toj knjizi.

Čitajući knjige Jasne Šamić i priče Ljubice Žikić, počeo sam nešto razmišljati o jeziku. Jasna piše jezikom koji nije ni čisti bošnjački, ni čisti hrvatski, ni srpski, (kojim li to jezikom ja pišem?). Ona piše jezikom koji ja jako dobro razumijem, i to mi je sasvim u redu.Tek kada sam pročitao priče koje je Ljubica napisala, primijetio sam da ona piše ekavski. I to mi je u redu. Od toliko naših razgovora nisam primijetio da li govori ekavski ili ijekavski, eto ni sad ne znam, a što piše ekavski dođe mi kao normalno, odrasla je u Srbiji, to joj je maternji jezik, a to što voli Sarajevo i živi u njemu nikome ne daje za pravo da joj osporava njen maternji jezik.

Sad ću poslije ovoga sebe lagano mazohistički dovesti u situaciju da me neki (zna se koji, OZNA sve dozna) nazovu bosanskim (ne bošnjačkim) nacionalistom, unitaristom ili ono što najmanje boli - neznalicom.

Kako je jezik jedna od značajnih determinanti u određivanju identiteta nekog naroda, pitam se šta je sa Bosnom "po tom pitanju"? Samo, odmah se nameće i pitanje - dobro jezik, ali šta je i sa drugim značajkama koje određuju nečiji identitet, a to su nacija i religija (na čemu sad svi jašu)?

Da vidimo kako su taj problem riješili naši susjedi i komšije. U državi koja se zove Hrvatska, živi narod koji je hrvatske nacionalnosti i katoličke religije, a koji govori hrvatski jezik. Pa šta? Ništa, u redu je, neka su živi i zdravi. U drugoj državi koja se zove Srbija (slutim li to ja?) živi narod srpske nacionalnosti, što će reći - Srbi, a pravoslavne religije. Jezik, zna se, srpski. I to je u redu. Sad se vraćam nama.

Nešto razmišljam kako bi to bilo kada bi djeca u osnovnoj školi iz predmeta, recimo, "Poznavanje prirode i društva" učiteljici, na pitanje "moja domovina" odgovarala ovako: "Moja domovina, ili moja država ima složen naziv od dvije riječi i zove se Bosna i Hercegovina zato jer u njoj žive dva ravnopravna naroda, Bosanci i Hercegovci". Šta je sad, smiješno vam? Nije to ništa, sad ćete čuti šta mali Perica dalje odgovara: "Ta naša dva naroda su izborila slobodu vjeroispovijesti, tako da su u našoj Domovini zastupljeni i katolička i pravoslavna vjera, ali isto tako islam i jevrejska religija. Ima i drugih vjerovanja, podosta je ateista i poneki agnostik, a ima i navijača sarajevskog Želje. (Za ovo posljednje je Perica fasovao šamar jer je učiteljica bila navijač FK "Sarajevo".) "U našoj se Domovini, (nastavlja Perica pošto se malo oporavio od šamara) kao što je to običaj i u susjednim državama i njihovom nazivu, jezik zove bosansko-hercegovački, odnosno hercegovačko-bosanski."

Ako je neko od nacionalista poslije ovoga počeo osjećati neke srčane tegobe, toplo im preporučujem da zdrmaju po jedan konjak, to dokazano pomaže kardio-vaskularnom sistemu.

Eto kako mali Perica meni pomaže da riješim neke naizgled nerješive probleme, jednostavno gledajući kako su drugi to riješili, što bi mi bili izuzetak, a uz to bi i izbjegli da budemo lopovi. Kako sad lopovi? Pa lopov je onaj ko ukrade tuđe, zar nije lopovluk ako jezik druge države proglasiš svojim, ili ako naciju druge države proglasiš svojom? I mali Perica zna da su u Srbiji srpska nacija i srpski jezik, a u Hrvatskoj hrvatska nacija i hrvatski jezik, što nas onda vraća na one dvije riječi u nazivu naše države, jednostavno da se zna o kome se radi.

A šta ćemo sa Bošnjacima? Sad, šalu na stranu, i ja kuburim sa terminom "Bošnjaci". Čitao sam knjigu o Adilu Zulfikarpašiću (Adil-beg je jedna od rijetkih osoba kojoj pristaje onaj naziv - gospodin) u kojoj on navodi da je njegov rahmetli otac rekao da su bosanski muslimani - Bošnjaci, a ne Bosanci, jer Bosanac je (po njemu) vrsta bosanskog psa. Kako je Adil-beg bio jedan od osnivača SDA i to uticajan (poslije je ta ljubav, naravno, pukla), ostao je naziv Bošnjaci.

Oprostite, ja se ipak ne osjećam Bošnjakom i pored mog imena i prezimena, ja sam Bosanac. U Dalmaciji žive Dalmatinci, a onaj lijepi pas se zove "Dalmatiner" (imao sam jednog takvog psa, zvao se "Aron", ne mogu ga još prežaliti). Ili, kako se Hercegovac može osjećati Bošnjakom kad je njemu Neretva slađa od Bosne. Nije mali Perica daleko od pameti kad kaže Bosanci i Hercegovci kao narodi.

Što se jezika tiče, fino Perica kaže: "Bosansko-hercegovački, odnosno hercegovačko-bosanski". Sad, postavlja se pitanje, kakav je to jezik? Lijep, bogat da ne može biti bogatiji, neka Dragan iz Bijeljine, Ante iz Čitluka i Meho iz Sarajeva govore i pišu onako kako su im očevi i djedovi

govorili i sve će biti u redu, njih trojica će se lako razumjeti, čak mislim lakše nego Dudek iz Zagorja i moj Frane iz Dubrovnika kada oba govore svojim autohtonim jezikom, jezikom svojih djedova, a obojica, kažu, govore hrvatski. Jer, meni je svejedno hoću li popiti kafu, kavu ili kahvu, samo da je dobra i da je kelner taj dan dobre volje. Tako, kako će Jasna ili Ljubica pisati, kojim jezikom, ma boli me uho, važno mi je šta te dvije dame kažu u svom rukopisu. A obje vole Bosnu. K'o i ja, kakav sam mahnit.

Sva ova priča o jeziku i kao bajagi Perici govori mi koliko se mi u stvari bavimo nevažnim stvarima. Bitno nam je kako će se zvati nacija, kako će se zvati jezik, da se tačno zna šta je čije i nemoj slučajno da diraš u moje, biću ugrožen, a onda se pripazi.

Meni je trebao skoro čitav život da prođe pa da shvatim šta je jezik u stvari (dobro, znam oni pametni su to oduvijek znali, kao što i inače sve znaju) da to nije nešto što će mi biti karakteristika da sam drugačiji od ostalih, nego da je to put da dođem do drugačijih ljudi, da upoznam drugačije živote i svjetove, druge navike i načine razmišljanja, da upoznam druge jezike.

Samo ima i u tome jedna tegoba koja i mene podobro tišti, a to je, što je čovjek stariji sve mu teže ide sa drugim jezicima. Znao je to još stari lisac Shakespeare kada u "Richard-u II" govori o belaju što je strefio Thomasa Mowbray-a, vojvodu od Norfoka. Naime, kada je Vojvoda pretjerao sa budalaštinama, Kralj je odlučio da ga protjera iz Engleske. Vojvoda od Norfoka je znao da će svugdje gdje dođe biti prognanik, a da tamo živiš valja ti naučiti njihov jezik, pa kumi, moli Kralja:

"Teška je to osuda, gospodaru moj,
kazna koja te lišava tvog jezika."

Ali, kako se carska ne poriče, naš Thomas, kad vidi da mu nema druge, mora iz inata pokazati bar malo prkosa:

"Zbogom gospodaru, zalutati neću,
sem Engleske, cijeli svijet mi je sad put."

Vidim ja da nam Shakespeare fali da kočničarima objasni da nas jezici spajaju a ne prave dušmanima.

Jeste li primijetili kako ne spominjem opštinu koja se zvala Moj Rodni grad? Bio sam i tamo, bolje je i da ne spominjem. Tuga i čemer.

Ima l' nade za nomade?

Ono što, između ostalog, ovaj život čini interesantnim je i mogućnost izbora. Možeš da biraš prijatelje, možeš između više gradova da izabereš onaj u kome ćeš živjeti, možeš da izabereš posao kojim ćeš se baviti u životu. Sve to, naravno, ako imaš pameti i odvažnosti. Ako čovjek na kraju ne bude zadovoljan prijateljima, tim nekim gradom ili poslom, ako mu nije stalo do prijatelja, grada ili posla, problem je u pogrešnom izboru. Sam pao, sam se ubio, ali imao si šansu da biraš.

Kako je pitanje pameti relativan pojam, ono drugo, odvažnost, često zna biti preprekom da čovjek sebi organizira život onako kako bi mu bilo bolje. Pa da ne bi sam sebi izgledao kukavicom ili "smotanim", onda nalazi opravdanja za svoja nezadovoljstva u vidu "sudbine" ili "objektivnih okolnosti".

Kada sam posljednji put bio u opštini što se zvala Moj Rodni Grad razgovarao sam sa poznanikom koji je rat proveo u tom gradu, a i sad tu živi. "Njegovi" su moj grad "oslobodili" (od čega?) a on je kao novinar odapinjao otrovne strijele na one "druge". Pitao sam ga je li baš morao to da radi. "Ne možeš ti to da razumiješ", rekao mi je. "Bilo je takvo vrijeme, ja sam to morao raditi, nisam imao izbora."

Rekao sam mu da mu ne vjerujem, naveo sam mu primjer njegovog kolege po struci koji je odmah, prvih dana ludila (ako je to bilo ludilo?) otišao u glavni grad susjedne države koja je njihova rezervna domovina, nije htio da učestvuje u svemu tome, da odapinje otrovne strijele. Tamo je pisao priče za djecu, to je bio njegov odgovor, zbog toga je ostao i bez stana i bez posla, nedavno je i umro, a nije uspio ni stan da vrati. Bio je to njegov izbor, njegov odgovor na pitanja morala i etike, zato je taj čovjek za mene moralan i čestit.

Ono što čovjek ne može da bira su majka i zemlja u kojoj se rodio. Često se to dvoje poistovjećuje. Istina, za zemlju rođenja postoji i termin "otadžbina" gdje u igru ulazi i otac. Ponegdje se može pročitati, obično na hladnom mramoru, i ono "sinovi domovine, pali za slobodu...". Sve se nekako vrti u familijarnom krugu. Tako sam i ja mislio da sam, osim sin moje majke Azemine, i sin moje Bosne. Naivko.

Prije par godina na sarajevskim ulicama su me dočekali ogromni transparenti na kojima je pisalo: "Dobro došao Princ (taj i taj) ... SIN BOSNE!" Pitam šta je to, rekoše mi Princ taj i taj odriješio svoju duboku kesu sa petrodolarima i napravio u Sarajevu veleljepnu džamiju. E, pa ne može, rekao sam ja, ako je on sin, šta sam ja, pastorak ili vanbračno nedonošće?

Nije to bila moja ljubomorna reakcija umaženog djeteta koje treba majčinsku ljubav dijeliti sa još nekim, nego nisam dao na obraz Bosni. Jer ako je neka majka moralna, ona će imati djecu iz ljubavi a ne za pare. Oni transparenti su me podsjetili na najogavniju definiciju ljubavi koju sam davno čuo a pripisuje se nekom bogatom begu koji je rekao

da su ljubav izmislile fukare da ne plaćaju kupleraj. E, pa gospodo, kupleraj potražite negdje drugdje, na Bosni ne visi crveni fenjer i Bosna će kao svaka prava dama superiornim osmijehom odbiti sve te kretene koji se udvaraju lovatorima od pomisli da je sve na prodaju. To ne može biti pravi sin Bosne. Pravi sin Bosne ako ima tolike pare napraviće dvije fabrike i tako zaposliti dvije hiljade ljudi, a onda će poslije te dvije fabrike zajedno napraviti džamiju, ali i katoličku, a i pravoslavnu crkvu.

Bosnu silnici mogu i silovati, ali tu ljubavi nema, kupiti je ne mogu. Sve one žene što su u ovom ratu silovane, za mene su heroine, žene koje zaslužuju poštovanje i čiji je moral neupitan. Žrtvi je stid nepotreban. Osudu zaslužuju idioti koji svoju silu iskaljuju na nemoćnima. Za mene, najveći moralni pobjednici ovoga rata su upravo te žene.

Jedan uman čovjek sa Zapada, kada je nedavno posjetio Sarajevo, rekao je da poslije ovoga rata trebaju da se stide majke zločinaca a ne majke žrtava. Ni žrtve.

A to, ko je pravo dijete Bosne, za mene u stvari i nije neki problem, zna Bosna dobro ko su joj prava djeca i kakva su. Za mene je tema za razmišljanje - razmišljanje djece od te djece. (Ah, gurave rečenice!)

Tako, moja rođena kćerka u jednom razgovoru reče: "Ja sam se rodila u Bosni, tamo odrasla, imam prelijepe uspomene na djetinjstvo i Bosna je dio mene. Od toga niti mogu niti želim pobjeći, ali ja više nisam dio Bosne."

Šok, s pravom pretpostavljate da je otac pao u bandak nakon te izjave. Kada sam malo poslije došao sebi, već odavno shvativši da su mi i kćerka i sin razboritiji od mene, shvatio sam da krivica nije ni u mom djetetu ni u Bosni, barabe su odradile svoje i od Bosne napraviše ono šta je

ona sad. Što se tiče moje kćeri, i ona ima pravo na izbor, ja joj ne solim pamet, pa ne bih to dozvolio ni nekome drugom, njene moždane vijuge izvrsno i samostalno rade, a hoće li biti sretna svojim izborom, do nje je, pa opet ona: "Sam pao, sam se ubio". A, pitam se ja, što se mora stalno razmišljati o padu? Ne mora. Dedal i Ikar jesu imali peh sa smolom (i bukvalno sa smolom), pa se strmeknuli, ali bar danas ne moraš razmišljati o perju, smoli i suncu (o ozonskim rupama moraš), ima puno načina da čovjek poleti, i fizički i onako. Pad je u stvari samo pesimistična varijanta leta, treba letjeti, pa makar se čovjek nekad i okliznuo. Za postizanje čovjekovog unutarnjeg mira nema pravila.

Najmanje muke čovjeku pruža izbor prijateljstva. Nikada nisam mogao shvatiti "vukove samotnjake", upoznao sam ih nekoliko, i uvijek kada "razgrneš" malo taj odnos, vidiš da se iza te usamljenosti kriju neke traume, stresovi i kompleksi. Nisam ni pristalica hrljenja u "stado" u stilu - neka je mojih i neka nas je što više, tu čovjek ostaje bez svoje individualnosti i onda si samo brojka koja služi nekoj ideji ili nekome.

Meni su bliski ljudi koji razmišljaju svojom glavom (naravno, svako to za sebe misli), ljudi s kojima mogu razmijeniti slične misli, ali ne pod svaku cijenu iste. Ne volim ni "jednoumlje". Mojom srećom, takvih ima podosta. Od onih meni najbližih, jedan je sada u Norveškoj, jedan u Kanadi, jedan u Danskoj, jedan u Sarajevu. Zbog toga ponekad zna biti tužno.

Jasna Šamić, na jednoj stranici svoje knjige "Soba s pogledom na okean" kaže: "Oduvijek sam vjerovala da su od prijatelja važniji istomišljenici.

Prijatelji ti okrenu leđa čim primijete da ne misliš kao oni. Posebno kada naglo otkriju "svoj narod" koji im postaje bliži nego ti s kojim su godinama dijelili i dobro i zlo. Istomišljenik te neće izdati. Braniće te u nevolji, kada te nepravedno za nešto optuže, jer će se osjećati kao lično pogođeni. Braneći drugog, brani i sebe".

Ovdje u Innsbrucku, po "tom pitanju" stanje je tugaljivo. Neki su se, kao što Jasna reče, okrenuli svom narodu, a neki su, valjda, ranjeni svojim problemima izbjeglištva ili dugogodišnjeg iscrpljujućeg "privremenog rada" pa vidaju te rane, tako da mi se često znalo desiti da usred neke priče izmislim neki razlog da iz pristojnosti opravdam svoj odlazak iz tog društva, jer jednostavno ne mogu više da slušam pametovanja iz domena svjetske politike u stilu "Zapad je kriv za sve" (pa ima li igdje nas u toj krivici?). Što je još teže, velika je kriza dijaloga, na sceni je agresija monologa, on svoj jad i čemer mora bez predaha ispričati, čak i ne obraćajući pažnju na to da li ga ti slušaš, a ako ti želiš nešto da kažeš, on te mrtav hladan prekida i nastavlja svoj monolog. I to još koja je to priča, sve neke smrtno ozbiljne teme, nema opuštenosti, nema duha, nema zezanja.

Srećom, nedavno mi neki vjetar donese mog prijatelja Esu, on je sada u Australiji, došao da obiđe stare prijatelje u staroj Europi, pa maksuz u Innsbruck. S njim i onaj vječni dječak Seid Memić Vajta. Došli na sijelo. Da je neko gledao sa strane, rekao bi - vidi njih, podjetinjili. Nikakve preozbiljne teme, nikakvi problemi, samo fino zezanje i prijateljska opuštenost. Sutradan smo skupa trknuli u München kod Samira Šestana Droge. On tamo ima muzički studio, ali nismo bili među tom muzičkom aparaturom, otišli smo u jednu baštu gdje pet hiljada ljudi istovremeno piju

čuveno bavarsko pivo iz ogromnih krigli. Opet opuštenost, opet normalan, prisan, ljudski razgovor. O tome je li bavarsko pivo prva liga nije trebalo ni raspravljati. Tako ti je kad se sastanu istomišljenici. Poslije nam je ipak uspjelo da se živi i zdravi vratimo u Innsbruck.

Onda čovjek skonta, ipak nije sve tako crno, ima nade za nomade.

Grad kao sudbina

Opština koja se zvala Moj Rodni Grad ima, naravno, i svoje ime: DOBOJ. U dosad najstarijem zapisu nađenom u dubrovačkoj Biblioteci, Doboj se prvi put spominje 1415. godine. Grad, koji se nalazi na ušću rijeka Spreče i Usore u Bosnu oduvijek je bio značajna raskrsnica trgovačkih i vojnih puteva, tako da se i danas mogu nazrijeti ostaci Castruma iz starog rimskog doba, što nam govori o nekoj njegovoj dužoj tradiciji. Po dolasku Turaka u Bosnu, na kamenoj stijeni koja dominira kotlinom i ušćem ove tri rijeke napravljena je vojna utvrda koju Dobojlije zovu Gradina, a oko koje je polegla mala varoš sa svojim laganim, monotonim životom, dočekujući i ispraćajući trgovce, vojske, avanturiste i putnike namjernike kojima je Doboj bio prilika da predahnu, da se odmore od naporna puta bez želje da se tu i zadrže, jer ih ama baš ništa nije zadržavalo. Tipična bosanska provincija, čaršija sa ćepencima i sokacima, bez nekih uzbudljivih događanja, samo je Bosna ponekad kad nabuja i poplavi, znala poremetiti kolotečinu dosadne svakodnevnice. A dolazila je ta rijeka odnekud, iz daleka, prolazila pored varoši i odlazila negdje, opet daleko i u nepoznato mameći znatiželjna razmišljanja o tom nekom dalekom i drugačijem svijetu.

Dolazak Austro-Ugarske, a s njom i uskotračne pruge donio je neku živost, varoš polako sa brda silazi u ravnicu pored pruge, a pruga, kao i Bosna, dolazi odnekud i odlazi nekud, opet u nepoznato, daleko i tajanstveno. Putevi iz tog grada su vodili na sve četiri strane svijeta, na istok, zapad, sjever i jug, a putevima, kao i vozom, dolazili su i odlazili različiti ljudi, sa različitim navikama, običajima i sudbinama. Poneko od njih bi tada i ostao u gradu. Grad suočen sa onim što je drugačije bivao je sve otvoreniji. Samo je rijeka šutke prolazila.

U drugoj polovini prošlog (zar već?) stoljeća grad je zbog svog položaja počeo naglo da se širi, da postaje administrativnim centrom regije, pun novopridošlih stanovnika. Grad je svakom pridošlici pružao šansu, što su mnogi i iskoristili ne bi li otišli još dalje.

Čudan je bio odnos pravih Dobojlija, čiji su i preci tu bili rođeni, prema novodošlima, neki za njih poguban "merhametluk" stavljao ih je na periferiju događanja u vlastitom gradu, tako da su se sami doveli u situaciju da ne mogu odlučivati ni o čemu značajnijem što bi dovelo do toga da grad postane ono za šta je imao sve šanse. Jednom sam u šali rekao svom ocu: "Ti si rođen ovdje, proveo tu čitav život, eto, četrdeset i osme si bio gradonačelnik, pa da si tada fino na ulaz u grad postavio makar drvenu maltu i pravio selekciju ko ti dolazi u grad, sve onako - ovaj je dobar i pametan, može valjati ovom gradu, neka i uđe; i ovaj drugi može da uđe; ovaj slijedeći - neka opere opanke kada ulazi u grad, neka fino kupi soli i petroleja za lampu pa nazad u šumu! Ti ih sve pustio i još ih zvao da dođu i postanu direktori i političari da nam upropaste grad."

Sjećam se i šta mi je otac odgovorio: "Sine, svijet je malen, ni jedna čaršija nije dovoljna sama sebi, ako se ne otvori - usahnuće iznutra. Kao dunja kad je pustiš da dugo stoji nedirnuta."

Ne znam ni sad koliko je bio u pravu, možda je ta njegova varijanta uredu, ali i poneka mudrost zna u praksi da omahne. Kako? Pa fino, ja, čiji se čukundjedov čukundjed rodio u Doboju, a i ja sam, sada sam građanin drugog reda u tom istom gradu, drugoligaš. Sada tim gradom vladaju oni koji su sišli u grad (nije bilo malte, fino sam ja rekao ocu), a ja, eto, imam peh da ne pripadam tom narodu koji ima ekskluzivitet da sada tu živi. U Daytonu potpisano jedan kroz jedan.

Nije problem što ja nekome ne pripadam, jer ja i ne želim da ikome pripadam osim malom broju osoba koje volim, jer pripadanje podrazumijeva i nekakvo vlasništvo nekoga nad nekim, a to ne bih baš želio, meni je problem moj grad. Od gradića koji je mogao postati mjesto gdje čovjek ima želju da živi i tu i umre, sada je to postao grad - monstrum. Neki nepoznati ljudi sada tumaraju njegovim ulicama ne znajući ni odakle su ni zašto su tu, spodobe bez cilja i nade, neznanci iz Danteova "Pakla" koji su slučajno tu. Da je to moj grad mogu razaznati tek po Bosni koja šutke, bez riječi teče, ona te podsjeti na ono kad si je prvi put preplivao, kada si se pitao kuda to ona teče, kuda ide, šta je tamo, kakvi su ljudi u tom nepoznatom, šta vole i koga, kakav je to drugi svijet. I onda nekad odeš, vidiš kud to Bosna teče, vidiš taj drugi svijet koji je drugačiji i sličan tvom gradu, susretneš ljude koji tamo žive, možda je tamo drugdje i ljepše, ali tvoj grad je tvoj grad. U njemu si oduvijek imao čudan osjećaj slobode, otvorenosti prema drugima i drugačijem,

bio si vezan za taj grad ali on od tebe nikada nije tražio da budeš žrtva te veže. Opet onaj glupi "merhametluk" koji se pretvori u svoju suprotnost.

Hajde, recimo da se ja ipak malo šalim sa tim mojim skoro pa patetičnim odnosom prema svom gradu, jer u svom hedonizmu ja ponekad sebi dozvolim i luksuz trenutka slabosti.

Od ostalih okolnih gradića, koji niti su smrdili niti mirisali, jedan je znao probuditi moju znatiželju. TEŠANJ. Vjerovatno zbog toga što mi je nana koja je rodila mog oca (to je onaj isti koji je valjda imao neka iskustva sa Tešnjom), Mujčićka iz Tešnja. Taj grad je oduvijek imao peh, ni željeznice, samo jedan put koji je vodio prema Doboju, onaj prema Šeheru i ne računam jer kad si išao njime imao si sve šanse da polomiš ili nogu ili točak, a o rijeci ni govora, u potok koji protiče kroz Tešanj i ribe su se ustručavale da uđu.

U tursko doba Tešanj je, ipak, bio administrativni centar, sresko mjesto prema kome je Doboj tada bio seosko izletište. Čaršija zatvorena okolnim brdima uspostavljala je svoja pravila življenja zatvorenog kruga. Bila je to jedna kafkijanska sredina gdje se tačno znalo ko je iz begovske loze, ko od aga, a ko je fukara. Pojedinac u toj borbi sa Čaršijom nije imao šanse, neko sa strane pogotovo, mogao si doći tamo i da živiš, ali uvijek si nosio biljeg "došlje". Bili su dovoljni sami sebi, na one iz okolnih mjesta gledali su skoro sa prezirom.

Kada bih odlazio u Tešanj bez imalo želje da im se dopadnem, za šta nije ni bilo šanse jer su sebe isuviše voljeli, ipak sam imao ugodan osjećaj šetajući strmim sokacima i Čaršijom koja je polegla uz Tvrđavu sa sahat-kulom (sva-

ka uboga kasaba tuguje za nekom tvrđavom i nekom sahat-kulom). Pokušavao sam da dokučim otkud ta naizgled pitoma i skladna Čaršija ima takvu satansku snagu da dirigira sudbinama generacija i generacija ljudi koji nisu uspjeli da joj se odupru. Jedini čovjek u neko prošlo doba koji je bio jači od te Čaršije, došao je sa strane, bio je pjesnik Musa Ćazim Ćatić. Kad god odem u Tešanj posjetim mu mezar.

Bio sam nedavno u Tešnju i spoznao da ipak ima neko ko je u stanju da se poigrava sa tom karizmatičnom snagom provincijalnog duha. Opet je to pjesnik, ali rođeni Tešnjak. Zapamtite to ime, sasvim sam siguran da će vaša djeca, ako ih osim trke za zaradom bude interesirala i bosanska kultura, znati to ime napamet - AMIR BRKA. Enver Kazaz i Vojo Vujanović koji su, mislim to, vodeći bosanski kritičari i znalci literature, tvrde da je Amir Brka svojim knjigama obilježio posljednjih desetak godina bosanske literature. Objavio je knjige poezije "Prirodni redoslijed", "Bjelina parspatua", "Zavičajni muzej" i "Antikrist u jeziku". Nedavno mu je izašao iz štampe i roman "Monografija grada". Radostan sam što imam sve te knjige.

Amir Brka je profesor književnosti, sretao sam svakakve profesore, i one prave i one koji su to samo na papiru, ali Brka je intelektualac par excellence. Zavidnog obrazovanja, ruši klasičnu predstavu o pjesnicima bohemima koji u napadu akoholizirane lucidnosti napišu par stihova i njima mašu čitav život da bi sutradan bili zaboravljeni. On se hvata u koštac sa onim elementarnim i bolnim problemima ljudske egzistencije kada čovjek pokušava zbunjeno da odgonetne pitanja smisla postojanja, dobra i zla, bola i radosti, onoga s čim se hrve kada je sam sa sobom među četiri zida, a izvan toga su i tama i svjetlo istovremeno.

Evo šta Enver Kazaz piše za knjigu "Monografija grada": "Pravi predmet onog što iskazuju različiti dijelovi, a ne priče, ove mozaički komponirane knjige/romana nije povijesno zbivanje nego stanje povijesti. Od davnog i mutnog vremena do tačke sadašnjosti povijest se ispoljava u različitim egzistencijama ne kao modernističko napredovanje Spasa već kao postmoderno iskazivanje sotonskih principa. Od Bulgakovljevog pakta sa Đavolom, koji se sklapa da bi se junaci 'Majstora i Margarite' spasili od svijeta, do ovog Brkinog shvaćanja povijesti kao stalnog iskazivanja Sotone - iskustvo povijesti presudno je određeno Zlom". Uostalom, knjigu treba pročitati.

Sa Amirom sam se našao poslije promocije jedne knjige u Tešnju, u jednoj kafani (a gdje bi drugdje, što se tiče odnosa spram kafane i tu smo istomišljenici). Još mlad, likom koji privlači ženske poglede (što i to ne reći?), u razgovoru za stolom stvara opuštenu atmosferu punu duhovitih dosjetki tako da vrijeme sa njim prolazi sasvim neprimijetno. Čitavo bogatstvo. Kada smo, između ostalog, dotakli temu odlaska iz svog grada i lomova koji se dešavaju u ljudima zbog toga, "izbacio" je stih:

"Nekakva me nostalgija vuče,
da odem od kuće."

Pa ti sad znaj, je l' se to on zajebava sa "rodoljubima" koji po svjetskim kafanama "šire istinu o Bosni" ili je i njemu puna kapa svega. Sve je na kraju alegorija.

Evo, preda mnom stoji njegova knjiga "Monografija grada", na njoj piše: "Ibri Mulaomeroviću, prijatelju, Amir Brka". Je li ja to sada napisah sa sujetom kako bih rekao da mi je takav čovjek prijatelj? Neka bude i tako shvaćeno, svejedno, ipak mi je drago da on tako misli. A šta ja osje-

ćam prema njemu? Prijateljstvo? Svakako, ali to je samo u trenucima kad sjedim s njim u kafani ili tešanjskoj biblioteci, kad ostanem sam, s njegovim knjigama i kad ih čitam, taj osjećaj prijateljstva prelazi u nešto drugo - u poštovanje. Zbog njegova duha i snage da razbije satanski odnos Čaršije, svog grada prema ljudima. U borbi sa gradom i životom on je pobjednik.

I dalje živi u Tešnju, svejedno što je grad mali i što je daleko od nekih tokova. Sve više sam pristalica teorije o zemlji kao globalnom selu. Tešanj jeste mali, ali ni Europa nije bogzna šta. Sve mi se čini da će on i njoj stati u kraj.

Gdje sam to?

Počeo sam sumnjati u Danteove časne namjere kad je pisao "Božansku komediju". Kako je imao srca da dražesnu Francescu da Rimini smjesti u pakao i to još zbog kog razloga - zbog njenih burnih i nesretnih ljubavi? Pa gdje će mu duša?

To ni Strašni sud ne bi uradio, jer kad vjera dozvoljava i najružnijem muslimanu da ima četiri žene (što ne znači i četiri ljubavi) ja bih ovoj šarmantnoj dami halalio duplo, što iznosi dva puta po četiri jednako je osam komada ljubavi i još je poslao u raj. Takav sam, šta mogu. Prije bi trebalo mene poslati u pakao nego nju, jer nisam u stanju da izađem na kraj ni sa ovom jednom a kamo li, ne daj Bože, sa četiri.

I kad dotična dama počinje pričati pjesniku historiju tih ljubavi zbog kojih sad ispašta kaznu, ona kaže: "Nessun maggior dolore che ricordarsi dal tempo felice nella miseria" (Nema veće boli nego sjećati se sretnih dana u nevolji").

Ne znam da li bi dami bilo šta lakše na srcu da zna kako ta bol može čovjeka da tare i prije Pakla, život bi vjerovatno bio dosadan i monoton da se ne umiješaju tipovi kao što je jedan Dante koji ti daju do znanja da je ovo sve možda samo uvertira za Raj, Čistilište i Pakao, pa - plivaj. Kad je

bonaca, u redu je, ali malo, malo, eto ti i bure, ogromni valovi se valjaju, pa ti sad gledaj šta ćeš i kako ćeš. Ko preživi, eto mu šanse za slijedeću bonacu. Pa opet.

Kad valovi malo onemoćaju, čovjek se opet okrene sebi pa se upita - gdje sam to ja. A i svašta mu padne na pamet, obično ono lijepo što mu se dešavalo. Oni koje veliki valovi ne potope, ali ih odnesu negdje "tamo daleko", obično razmišljaju o nekoj svojoj domovini.

Domovina je, pretpostavljam, riječ izvedena od riječi "dom". Dom bi trebao biti neki stan, ili kuća, u kome čovjek živi, gdje mu se djeca rode i odrastaju, prostor u koji mu dolaze prijatelji i drage osobe, gdje može da osjeća neki svoj mir i sigurnost. Pa ode čovjek ponekad iz tog doma negdje drugdje, bude mu i lijepo, ali samo dotle dok ne osjeti onu jaku potrebu da se vrati u taj svoj svijet i mir.

Evo i ja isplivao, valovi me izbacili, pa pomislih da su me na Bali ili bar na Sejšele, a ono - gruh - na visoke Alpe, na snijeg, što rekao stari Osman prognanik iz Zvornika: "Kakva mi je to zemlja kad i lubenicu moraš jesti u dugim gaćama. Mazija!"

I naravno, odmah poređenje sa nekom svojom Domovinom, Tirol je u startu, kao što je to i red, bio gubitnik, ako ništa a ono zbog onih lubenica i one: "Ima l' jada k'o kad akšam pada...".

Valovi su i dalje po malo šamarali, ali bio si na zemlji sa obadvije noge, u početku malo klecanja, kad u to i - bonaca. A kad je bonaca, tad čovjek nađe i neki dom, u početku zajednički, pa poslije po malo sve veći i - svoj. Onda sebe poslije nekog vremena uhvatim u tome da na povratku iz neke Slovenije, neke Italije, Njemačke ili Švicarske, kad ugledam prve obronke ovih surovih tirolskih Alpa, kako

požurim, dodam gas - žurim u Innsbruck - idem kući, kući u kojoj kad vidim djecu (već podobro odraslu) koja se vrte po njoj, osjećam mir, prostor u koji mi dođu drage osobe, odakle me niko neće otjerati.

Innsbruck je veoma lukav grad, pustio me u početku da sve svoje prognaničke frustracije riješim sam sa sobom, nije me ničim opteretio, a kad je osjetio da sam došao sebi, kao da mi je rekao: "Frajeru jedan, pa vidi mene, je l' ti misliš da silni Japanci, Ameri, Englezi i ostali namjernici bez veze daju silne pare da bi došli ovdje da me vide i uživaju, što se ne otkačiš i ti do neke slijedeće bure".

Onda vidim koliko je to u stvari lijep grad, kao da uživo hodaš kroz reklamni turistički film.

Pitao me jednom prijatelj u Bosni kakav je Innsbruck. "Kao Sarajevo dok je bilo manje, od nešto preko sto hiljada stanovnika", rekao sam mu. "Kroz grad umjesto Miljacke protječe rijeka Inn koja je mnogo šira, dublja i jača od Miljacke, a odmah iznad grada vidiš brda kao Trebević, iznad tih brda oblaci, a iznad oblaka se vide još veća brda".

Alpe oko Innsbrucka svojom surovošću i svojom ljepotom moraju čovjeka fascinirati, ne možeš ostati ravnodušan, osim ako si prognanik. Kad žičarom iz grada odeš na brdo koje se zove Seegrube možeš se na vrhu odmoriti na terasi opservatorije u kojoj su svojevremeno napisana tri naučna rada koja su, sva tri dobila Nobelovu nagradu (četvrti rad koji je dobio tu nagradu napisan je u gradu, valjda je čovjeka bio strah da se penje tako visoko, nije bilo žičare uvijek). Sjediš na terasi, piješ svoje pićence a pogled ti luta kilometrima i shvatiš da je Bog, kada je stvarao ovaj predio, bio izuzetno dobre volje. Sjediš, a kilometar i po ispod tebe leti avion, dovozi ljude da vide sve to.

Šta sve ta brda pamte? Hanibal je svojevremeno sa svojim ratnim slonovima prešao Alpe na Brenneru kod Innsbrucka. Grad pamti cara Maximiliana, Mariju Tereziju i ostale Habsburge, Mozart je jedno vrijeme sa ocem, kao mladić, stanovao u Innsbrucku, bio je i Goethe, a evo sad i nas (Je l' to grad gubi kriterije?)

Onda se sjetim Mog Rodnog Grada. I on ima rijeku. Bosnu. Bosna, i ona želja da se prepliva ("Valja nama preko rijeke"). To plivanje u njoj i ronjenje, ta igra sa rijekom, nadigravanje, suptilna veza djetinjstva, mladosti i rijeke. Kad gledam Inn - voda zelena, čista, dolazi od silnih potoka sa visokih brda, svojom snagom izaziva, oči ti pune ljepote, ali ti nemaš želju da ga preplivaš, da se igraš s njim.

Ipak ono što čini da se u Innsbrucku osjećam kod kuće je njegovo unutarnje gradsko pulsiranje koje stranci možda samo na trenutak zabilježe kamerom pa poslije vraćaju film u nekom Nagasakiju, mogućnost da doživiš onu ljepšu stranu života, Teatar, galerije, da slušaš Verdija ili Wagnera, vidiš u nekoj od galerija originale Picassa, Dalia, Miroa, da si u toku svega što se u svijetu dešava, mogućnost da u tom svijetu sretneš nove ljude i stekneš nove prijatelje, da nisi sam. Do tebe je hoćeš li iskoristiti tu šansu i znaš li.

Otkako sam ovdje sve se više pitam koliko priroda utiče na ljudski karakter. Kada se čovjek popne (ili ga žičara donese, kao mene) na neki od alpskih planinskih vrhova, kada stane nogom na onu kamenu liticu koja se hiljadama godina bori sa gromovima, pa pogleda uokolo, mora dobiti osjećaj strahopoštovanja prema prirodi. U istom momentu u njemu, na toj visini, proradi neki čudan odbrambeni mehanizam pred tom stravičnom snagom prirode, ali i zbunjenost ljepotom koju pruža pogled pomiješan sa opasnošću strmih litica. Samo priroda i čovjek - oči u oči.

A ljudi su tu živjeli stoljećima i stoljećima, u stalnoj borbi sa čudima i snagom prirode, njihova vještina samoodržanja razvila se do perfekcije, ali je, čini mi se, ta vječna borba formirala i karaktere tih ljudi. Spremnost na stalnu opasnost dovela je do toga da ti ljudi u svemu vide nešto s čim se treba boriti, treba biti oprezan prema svemu, treba se uzdati samo u sebe, svoj instinkt, ne biti otvoren prema drugima. Duga izoliranost uvjetovana snježnim smetovima, nemogućnost komunikacije sa drugima, stvarala je od običnih sela posebne svjetove, tako da je čest slučaj da dva sela koje dijeli samo veće brdo govore skoro različitim jezikom. Čovjek se identificira sa prirodom, postaje grub, nepristupačan, neosvojiv.

Trebale su proći godine i godine, da dođu nove generacije koje su otkrile zlatnu žicu što se zove turizam, da taj hendikep koji je priroda stvarala ljudima, pretvore u blagodet. Sad su Tirolci, naravno, otvoreni za cijeli svijet, ali, svejedno, neki tihi antagonizmi između njih i ostalih austrijskih pokrajina su ostali i pomalo tinjaju. Čovjeku treba vremena da to osjeti, ali šta ću ja sad tu, nije moje da se miješam u to, to je samo njihov problem, ja ionako imam svojih. Kao da kod nas nije ista situacija. Uporedite one sa krševitih planina i one koji su rođeni nešto niže ili u ravnici. Gorštak ti dođe s neke Čvrsnice ili Durmitora i odmah je spreman da se bori. Stani čovječe, nisam ti ja stijena vulkanskog porijekla na koju ćeš se okliznuti i slomiti vrat, hajde sjedi da popričamo. Džaba. On bi da se bori, da zapali Vijećnicu sa bibliotekom ako treba, to je jače od njega.

Austrijanci napraviše turističku atrakciju od toga, a mi bi se borili i dalje. Bori se, lijepi moj, eno ti stijena i planina koliko hoćeš, a mene malo pusti na miru, nemam vremena

za tebe, žurim, uskoro će u Innsbruck grupa "Riverdance", doći će da plešu, ne bih da zakasnim.

Nešto sam spominjao ono kako "idem kući" i onu imenicu koja vodi porijeklo od riječi "dom".

I, je li u redu? Pa da vidiš, i nije. Kada Ciceron u svom djelu "Tusculanae disputationes" navodi Pakuvijev stih: "Patria est ubicumque est bene", što znači: "Domovina je tamo gdje (mi) je dobro", ja bih se i složio s njim, stari Latini su bili mudri i racionalni, pogotovo što mi je ovdje i stvarno dobro, samo me žulja ono što je lijepa Francesca da Rimini rekla pjesniku na početku ovog teksta.

Napeto stanje

Opet gledamo direktan, ili što bi u prijateljskom, susjednom i nesvrstanom Portugalu rekli, izravni prijenos rata i smrti, ljudski rod se zdušno trudi da radi u korist svoje štete, avioni redovnim linijama lete, ili u neke poslovne centre, ili istresaju terete bombi na polja afganistanskog maka za opijum ili na goli kamenjar, odakle se vrate na svoj nosač aviona, pa opet ponovo rokaj, s tim što oni prvi nemaju onu lijepu šansu da se vrate jer su to organizirani nepovratni letovi. Za koga ko od televizijskih gledalaca drži fige stvar je navijačkog opredjeljenja, ja eto ne navijam ni za koga ko sebi uzima pravo na tuđu smrt. Majstor satire Karl Kraus kaže: "Rat je najprije nada da će jednome ići bolje, potom iščekivanje da će drugome ići lošije, pa zadovoljština da ni drugome ne ide bolje i, napokon, iznenađenje da i jednom i drugom ide sve lošije". Pa da... A ratovalo se još od neandertalaca, moralo se znati ko je u čoporu glavni, i koji je čopor u nekoj šumi najjači. Ako neki čopor ima više šumskih plodova i bolje uvjete za lov, eto ti onih jačih da to lijepo uzmu sebi, a ako se domaćini baš ne slažu sa tom idejom sljeduju im razbijene glave ili smrt, mora se znati red i koga se mora slušati. Kroz historiju je ta igra na nesreću onih slabijih dobijala suptilnije forme, Džingis kan je to sređivao sabljom, Španci su Inke istrijebili dugim koplji-

ma, kauboji su Indijance sredili revolverima i vinčesterkom, a sada se to radi tako sofisticirano da čovjeku stane pamet. Što strašnije i što razornije (trudi se čovjek, nije da se ne trudi), a razlog uvijek isti - da se zna ko je glavni i ko ima pravo da vodi igru, cijena nije važna, tuđi životi su i onako jeftini. O posljedicama se ne misli, a one su stravične, čak i onaj ko preživi može se upisati u gubitnike.

Razoreni domovi, razorene ljudske sudbine, bogalji tijelom ili u duši. Jedna od nesreća koju donosi rat je i neimaština, zbog koje ljudi ne mogu sebi priuštiti nešto na šta su navikli.

Namjerno ne kažem siromaštvo, jer siromaštvo je neka trajna sociološka i duhovna kategorija, a neimaština bude pa prođe. Znam neke tipove koji su i pored silnih para koje imaju siromasi, a isto tako i neke koji teško sastavljaju kraj s krajem, ali bespogovorno spadaju u kategoriju koju određuje riječ - gospodin.

Kada sam ljetos navratio u Moj Rodni Grad posjetio sam i rodicu koja ima dva sina, jednom je deset, a drugom osam godina. Rođeni su uz rat i rasli sa svim traumama što ih rat donosi. U jednom momentu jedan od njih je pitao: "Mama, hoću li ja ikada vidjeti more?" Često pokušavam da neke teže trenutke "amortizujem" vedrijim reakcijama, možda tako manje boli, ali to pitanje me "ukopalo". Dijete je gledalo more u nekim reportažama na televiziji, ali za njega je to neshvatljivo, nedokučivo, nestvarno, on ima svoj ograničeni svijet koji se svodi na prostor jednog grada i ništa više. A gdje je to more, koliko daleko, koliko je ono samo, pitanja su na koja, za njega, nema odgovora.

Naravno, nekakvi planovi o ostatku mog godišnjeg odmora istog su trenutka promijenjeni. Pala je odluka: spre-

mite se svi skupa! Idemo na more. Noć uoči polaska momci su, istina, proveli u krevetu, ali sna nije bilo. Posmatrao sam njihovu reakciju na ovu za njih uzbudljivu avanturu, nestašni klinci (kao što su i svi njihovi vršnjaci) odjedanput su postali nevjerovatno mirna djeca, samo su oči upijale sve oko sebe, nepoznati put, nepoznati novi predjeli na putu za more. Onda prvi susret sa nečim što se zove more, nepregledno prostranstvo, boja i miris vode, i onda još brod. Koliki je, a ne potone. Zbunjenost onim što je kao brod, a nije brod - trajekt, kako to da toliko automobila može stati u njega, čak se našao i jedan šleper, a onda sve plovi. Na trajektu je i nešto što se prvi put vidi: pokretne stepenice koje vode na palubu i restoran, a u restoranu hladna Coca-cola i prilika za predah od puta. Ono što ih je mučilo zove se otok. Njihova predstava otoka bila je ona iz crtanih filmova sa TV, gdje neki blećak sjedi na malom otoku pod jedinom palmom a oko njega kruži ajkula; a vidi sad ovo: otok ogroman, na njemu i gradovi i šume i ceste. Dječije oči su to sve upijale da bi što više zapamtile za neko kasnije odvijanje filma kod kuće.

Poslije, na otoku Braču, na katastarskoj čestici broj 1138 z.v. 2003, k.o. Milna, u prelijepoj šumovitoj uvali, na pedeset metara od mora, sve je leglo na svoje mjesto, drugi dan se već plivalo bez ičije pomoći, samo što su noći bile preduge da bi se dočekalo jutro za novo plivanje. Da se ti večernji sati prekrate trebalo je složiti priču za njih, a kako sam ja već pozaboravljao priče i pjesme na koje se djeca pale, nije mi ostalo drugo nego da sjednem i napišem im pjesmu. Sjetio sam se starog vica o Zeki na panju i napišem nešto čime sam ih kupio. Evo i te pjesme:

NAPETO STANJE

U dubokoj šumi, u lavljem carstvu,
sjedio Zeko na jednom panju
na jednom panju
u napetom stanju.
Pita ga Lija:
"Šta radiš, Zeko, na tom panju,
na tom panju, u napetom stanju?"
"Napeto stanje, - tačno, to je,
moram riješiti dileme moje
u ovoj šumi gazda ko je.
Dosta sam i ja ugrožen bio,
na me je pljuvao ko je htio,
sad hoću zube pokazat' Lavu
moram preuzet' njegovu slavu,
u ovoj šumi da budem gazda
za to sam bio spreman vazda."
Svašta je do sad čula Lija,
al' ovo ipak nikad nije,
pa u grm zbrisa mudrica, prija,
može mu na um past' da i nju bije.
Odjednom, odnekud i Vuk se nađe
pa se sve čudi šta Zeku snađe
i zašto sjedi na jednom panju
na jednom panju, u napetom stanju.
"Mogu ti reći", Zeko mu reče,
"kad Lav naiđe, postaće smeće,
vrijeme je došlo da se vlast smijeni
da zlatna kruna pripadne meni."

Opet u čudu stari Vuk biva,
sta znaš šta se u kome potajno skriva,
sad svaka šuša oružje ima
može da bude opasnost svima.
U vrijeme baraba fer-pleja nema,
sad nema više viteške časti,
onaj lukavi, vješti i brzi
svu vlast prigrabi, brke omasti.
U neko doba eto ti Lava,
bio prileg'o da malo spava,
u šetnju kren'o, da l' novog šta ima
u carstvu njegovom da li sve štima.
"Vo-zdra, moj Zeko, moja dobrice,
nešto ti danas ozbiljno lice,
što sjediš tako na tom panju,
na tom panju, u napetom stanju?"
"Ništa posebno Carska visosti,
sjedim na panju i - pričam gluposti";
Zec reče i - uteče.

Ne trebam ni govoriti da oni tu moju prvu pjesmu za djecu (vjerujem i posljednju) znaju već napamet, ali onda sam poslije primijetio koliko su svi detalji u životu povezani.

Eto, i ta naizgled bezazlena dječija pjesma je itekako povezana sa početkom ovog teksta. Ne čini li vam se da onaj Lav iz pjesme pomalo liči na tipa koji se zove George W. Bush. A ko bi mogao biti "strašni" i drčni Zeko? Zna se, pa svi mi po malo.

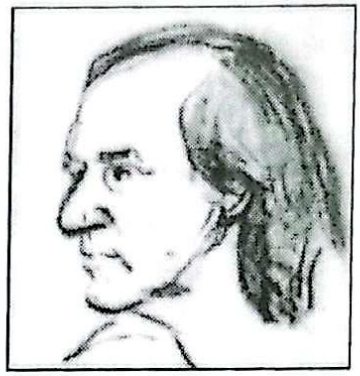

Galerija

Evo je, moja faca osvanula na ovoj stranici; dobro sad, znam da ste razočarani, ja sam to već odavno, ali ja stvarno nisam imao šansu da biram kako ću izgledati. Ako ništa, crtež je bar dobar, a kako i neće biti kad ga je radio Dobrivoje Beljkašić, profesor na Akademiji u Sarajevu. Taj crtež je jedna od rijetkih dragih stvari koje sam uspio ponijeti sa sobom kad sam morao krenuti na ovaj "privremeni život" u Austriji. Što sam baš to ponio, ne radi se o mojoj maloj narcisoidnosti što sam ja "model" na tom crtežu, nešto je bolnije, taj komad papira i crtež na njemu moja su veza sa meni najdražim dijelom nekakvog mog života (rađanje djece i njihovo odrastanje se, hvala Bogu, ne mogu ni sa čim usporediti, pa ni sa ovim).

O čemu se radi? Evo ovako. "Ono pred rat, kad je počela 'privatna inicijativa', krenulo se u otvaranje kafića, restorana, privatnih trgovina i čega sve ne, lova do krova, a u mojoj kući pala odluka - otvaramo umjetničku galeriju (!?)" A mogli su nešto konkretno i pametno - što reče jedan.

Galerija je dobila ime po omiljenom slikaru - "Tiziano". Prostor dograđen uz roditeljsku kuću, pun vizuelne topline, pod od "biber" crijepa, što reče Duško Trifunović kad je dolazio - "Šljeme palo na tjeme", zidovi - "duvar" hrapave površine u kombinaciji sa kamenom, na kojima su bile

slike i skulpture poznatih majstora iz čitave tadašnje Jugoslavije.

Otvaranje svake izložbe bila je mala "fešta" gdje su se neki dobri ljudi okupljali da uživaju u slikama i, ono meni najbitnije, - da razgovaraju, da izmijene misli, da se šale. U tom nevelikom prostoru, uz slike, dešavale su se i druge seanse - koncerti klasične muzike, promocije novih knjiga, govorili su pjesnici i književnici, pa onda ciklus "Glumci među slikama".

Kada se za tu Galeriju čulo i dalje nego što sam to tada znao, počele su one budalaštine sa nacionalizmima. Naš odgovor na te gluposti, na tu agresivnost, bilo je predstavljanje svih nacionalnih kultura; u "Tizianu" su predstavljene i hrvatske, i srpske, i muslimanske i jevrejske kulturne vrijednosti, pokušavali smo pokazati da su te različitosti naše zajedničko bogatstvo koje nas u stvari veže. Izložba Ivana Lackovića - Croate i književnik Željko Ivanković, freske iz srpskih manastira i Miladin Lukić sa svojim slikama, Alija Isaković je govorio o Musi Ćazimu Ćatiću, a Munir Vejzović je imao izložbu, Jevreji su bili zastupljeni slikama Marine Tošić, a svoje veče je imao meni posebno drag David Albahari.

U "Tiziano" su dolazili violinista Stefan Milenković, režiseri Ademir Kenović i Emir Kusturica, glumice Nada Pani, Sena Mustajbašić, Slađa Bukejlović, Ibrica Jusić, književnici Dževad Karahasan, Nedžad Ibrisimovic, Kolja Mićević i mnogi drugi, ali je najviše, ipak, bilo slikara.

Ovaj me crtež podsjeća na to lijepo vrijeme, jedne večeri su u "Tiziano" došli "na sijelo" Dobrivoje Beljkašić, Vlado Vojnović i Ahmed Karić, profesori koji su generacije i generacije bosanskih slikara uvodili u tajne te umjetnosti,

Boško Karanović i Marko Krsmanović, profesori beogradske likovne Akademije, Vlado Puljić, mostarski slikar, pjesnik i bohem, Drago Handanović, skulptor, i Ilijas Kruškić, slikar iz Doboja. Nadalina je za mezu napravila tagaricu, specijalitet tog dijela Bosne, kao što to samo ona zna, uz koju je mostarska "žilavka" tekla kao mlijeko, ljetno veče puno prijateljske priče, vrckave duhovitosti i opuštenosti.

U jednom trenutku krišom sam nacrtao na komadu papira profesora Beljkašića, pa da se ne "provalim" među slikarskim vukovima, crtež sam prvo pokazao dobrom čika Vladi Vojnoviću. On je taj moj crtež gledao, gledao, pa reče: "Dobrivoje, vidi - pa ovaj crta bolje od tebe".

Shvatio sam, normalno, to kao šalu, a onda su svi iz svojih torbica izvadili blokove i počeli crtati one oko sebe.

To veče smo u toj veseloj atmosferi napravili improvizovanu izložbu portreta, svako je poklonio svoj crtež onome koga je crtao, a ja sam, evo, sačuvao ovaj od meni dragog slikara.

Te lijepe večeri sve je bilo potaman, samo su mi falila dvojica velikih prijatelja - slikari Jadranko Durmić i Munir Vejzović, jedan je bio sa svojim slikama u Bruxellesu, a drugi u New Yorku. Nisu morali poslije donositi ispričnice za izostanak, meni je bilo drago da su obojica uspjeli "tamo daleko", a sva trojica smo i prije i poslije toga ionako proveli dosta burnih večeri.

Kad razmišljam o njima dvojici ne mogu a da me ne nasekira fatalnost provincijskog duha. Njih dvojica su odrasli u Doboju, diplomirali na Akademiji u Zagrebu, imali izložbe u poznatim svjetskim centrima, ali eto - Munir Vejzović je tek u "Tizianu" imao prvu izložbu u svom rodnom

gradu. Zagreb mu je dao stan, dao atelje, mogućnost otvaranja izložbi, ali sa rodnim gradom je zapinjalo, po lošem dobojskom običaju - odavdje si, potraži šansu drugdje, ovdje uspijevaju samo oni koji dođu.

Jadranko Durmić je morao živjeti po Europi (hvala Bogu što je), njemačko udruženje slikara ga je poslalo da otvori izložbu u New Yorku, ali u Doboju nije bilo šanse ni za stan ni za atelje. Kada su i jedan i drugi imali izložbe u "Tizianu" nisi se mogao okrenuti, ljudi su čekali i pred ulazom da bi mogli ući i pogledati slike.

Evo, na stolu mi je i sačuvani katalog sa otvaranja Vejzovićeve izložbe. Kao domaćin u katalog sam napisao: "Nakon New Yorka, Pariza i inih svjetskih likovnih metropola, prva samostalna izložba Munira Vejzovića u rodnom Doboju, kazuje nam da se autor definitivno odvojio od procesa kojim je htio determinirati prostornokonceptualne sekvence u elementima likovne strukture, to je sada već umjetnost koja ima snagu iskustva vlastitog ishodišta. Posebno što nas može obradovati na ovoj izložbi ulja i akvareliranih grafika je "povratak slici", čija je kompozicija racionalna i znalačka, ali to nisu neoromantične slike "vjerne" motivima, to je umjetnost znatne intelektualne razine i urbanog nerva, čija senzibilnost donosi jednu ozbiljnu, ponekad sumornu, čak i dramatičnu umjetnost. Umjetnik nije ispunjen dilemom kako riješiti pitanje umjetnosti, on umjetnošću rješava dileme svijeta u kojoj ta umjetnost nastaje, svijeta kome i on pripada. Njemu je umjetnost moćno oružje za uspostavljanje komunikacije sa univerzalnim individuom, on želi uspostaviti sa njim isti kod, ovoj "hardware" eri udahnuti humanizirani refleks, želi, jednostavno, udahnuti ljubav. Vejzovićev potez kistom, njegov crtež,

može se slobodno reći, imaju korijen u najplemenitijoj tradiciji klasičnog slikarstva, ali on ne robuje memoriji umjetnosti, on snagom svog slikarskog individualiteta klasiku pretvara u avangardu. Insistirajući na poruci humanog, ova umjetnost često prelazi u sferu čulnog, ali blaga erotska nota nikada nije trivijalna. Glavni subjekt afirmacije iskonskih vrijednosti je žena, kod Vejzovića žena je pokretač kosmosa, žena je muzika, nježnost, erotika, pribježište ljepoti, žena je trijumf ljepote nad prozaičnošću, dobrote nad zlom, života nad smrću..

Svojom samosvjesnom likovnom izražajnošću slikar nam kroz svoj estetski stav, u stvari iznosi i svoj filozofski credo prema životu. A to je, vjerujem, najsuptilniji zadatak umjetnosti."

Uspomene i poneki drag predmet na stolu, sjećanja na neko doba koje se nikada neće ponoviti.

Bio sam poslije rata u tom lijepom prostoru. Vrata mi je otvorio čovjek koji je "oslobodio" moju roditeljsku kuću, pa i Galeriju, sada u jednom dijelu Galerije drži auto, a u drugom popravlja stare veš-mašine, ni dan danas mu ne pada na pamet da izađe. Razumijem ja njega, šteta da auto propada na snijegu i mrazu, "Zastavina" autolimarija nije baš najboljeg kvaliteta, a i veš-mašine se moraju opravljati (ionako je i suviše prljavog veša izašlo na vidjelo). "A ti si se snašao", kako mi reče. Ima on i svoju kuću koja je osposobljena za stanovanje, ali neće čovjek natrag u selo i u "Alijinu državu", pa to ti je. Uostalom, od popravljanja veš-mašina ljudi imaju koristi, a ko ima koristi od slika, muzike, literature, pa još i od glumaca? Samo oni uvrnuti, ili šalabajzeri takoreći, što ne popravljaju veš-mašine pa žive kao ostali normalan svijet.

Putovanje željeznicom

Putovao sam željeznicom iz Innsbrucka u Zagreb, ne znam jesam li se vozom vozio ili sam se vlakom vlačio, jer, kažu, da se iz Bosne u Zagreb putuje vozom, a vraća vlakom, svejedno, to putovanje me je vratilo u neko prošlo doba kada se kod nas po ulasku u vagon odmah vadila pečena kokoš, makar putovanje trajalo samo dva-tri sata, i kada se iz Sarajeva u Dubrovnik na ljetovanje putovalo garavim "Ćirom" do Čapljine, pa onda od Čapljine šinobusom preko Popova polja, klaka-klaka, do Dubrovnika, i sve to za dvanaest do četrnaest sati vožnje. Gužva, sretan si ako u hodniku nađeš mjesto da u čučećem položaju zaspiš naslonjen na vreću za spavanje, ali kad je čovjek mlad nema te dlake koja će mu smetati.

Sad gužve nema, kad kupiš kartu dobiješ i svoje mjesto, a i šansu da uživaš u vožnji. Ja sam uživao u Austriji gledajući krajeve kroz koje smo prolazili. Mogao sam ja i do sada uživati u tome, brda, rijeke i doline imaju lijep običaj da nigdje ne mrdaju i da su uvijek na istom mjestu, ali sam ja do sad putovao autom, a malo je teže da uživaš razgledajući brda i doline dok ti je volan u rukama. Ovako, sjediš, gledaš i uživaš, neko je drugi zadužen da vodi računa o krivinama i kočenju, pa rahatluku nigdje kraja nema.

Ono što me je uvijek zbunjivalo i oduševljavalo u isto vrijeme je čistoća prostora kroz koji prolaziš u Austriji. Za čistoću po gradovima zadužene su i plaćene čitave ekipe ljudi, pa ti ispadne normalno što su gradovi, a i sela, čisti "kao apoteka", ali kad gledaš šume, livade, puteve, rijeke, pored kojih prolaziš željeznicom (ili auto-putom) baš te zbuni ta urednost. Da se ubiješ ne možeš vidjeti strnjiku, smeće, gomile bačenih starih šporeta, frižidera, dijelova automobila. Kad ovdje gledaš obale rijeka ili potoka, nigdje onih silnih nylon kesa kojima su se ogrnule sve rijeke u Bosni i Hercegovini.

Pokušavao sam da budem makar malo rodoljub, pa da za ono silno smeće diljem lijepe nam Bosne, i one kese što kao novogodišnja dekoracija ukrašavaju granje po obalama naših rijeka, nađem opravdanje u ratu, kao - trebalo je glavu sačuvati, preživjeti, ko će u takvoj situaciji još gledati na estetiku okoliša i prostora, kad ono - sjetim se da je tako bilo i prije rata, a i sam sam imao fini običaj da, recimo, opušak od cigarete frknem na pola trotoara. Takvi smo.

Hajde što smo mi takvi, ali što su oni ovakvi kakvi su, pitam se, pitam.

Mislim da je odgovor vrlo jednostavan, - malo se radi o nekakvoj tradiciji, a više je riječ o nečemu što se zove pravna država. Da ja živim u Bosni i imam sreću da radim, pa zaradim, recimo, 500 KM, pa da znam kad frknem onaj opušak na trotoar da ću platiti kaznu 200 KM, da ću, ako pičim Titovom ulicom u Sarajevu stotinu kilometara na sat, kao što je to sada običaj, pa me radar snimi i to zadovoljstvo od brzine platim 500 KM, onda ću sigurno dobro razmisliti šta ću sa tim opuškom (ili nylon kesom), onda ću voziti brzinom koja je predviđena, pa ću stati sa autom čim

primijetim da pješak ima samo namjeru da pređe pješački prelaz, a kamo li ako je već na tom prelazu.

Možda će neko reći - vidi rodoljuba što navija za policijski teror a nama treba demokracija. Tačno, nama treba demokracija, ali Boga mi, treba nam i policija, ako ništa da nas povremeno podsjeća kako smo mi najkulturniji, najciviliziraniji, najuredniji, najtolerantniji. U duši naravno, što to nismo i na djelu, krivi su, vjerovatno, međunarodna zajednica, Zapad, Vatikan i Tito, jer mi smo cvijeće rosno, takoreći. (Eto, sjetih se da ima i jedan cvijet koji se zove smrdan - ali on nema veze sa nama, kako bi mogao imati).

Nego, da se vratim mojoj avanturi što se željeznicom zove. Uhvatio sam sebe kako sam i ja sljedbenik manije onoga na šta si bio upućen u životu, pa kao što svaki krojač odmah primijeti ako ti fali dugme na sakou, obućar gleda jesu li ti pete na cipelama izlizane, a neuropsihijatar u svakome čovjeku vidi slučaj koji treba analizirati, tako sam i ja gledao gradove i sela pored kojih smo prolazili. Sela su veoma interesantna, posebno ona u Tirolu, ćudljiva alpska priroda sa svim nepogodama, dugim sniježnim smetovima, utjecala je i na arhitektonsku formu kuća - pod jednim krovom su dio za stanovanje ljudi, ali i štala sa stokom. To me je onda podsjetilo na neke moje posjete Njemačkoj, gdje su mi se kuće činile vizuelno hladnim, bez imalo privlačnosti u odnosu na austrijske. Onda sam vidio da je razlog u tome što svaka austrijska kuća, pogotovo seoska, ima po čitavoj dužini fasade velike, široke balkone ili terase na kojima su žardinjere sa cvijećem, uz rafiniranu kombinaciju materijala - kamen, drvo i bijelo obojena malterisana fasada.

Dvorišta oko kuća su puna uredno podšišanih travnjaka, a ono što štala nije podalje od kuće u kojoj se stanuje, nije

nikakav problem, sve je toliko čisto da ti ispadne i normalno što je sve pri ruci, s tim što za tu čistoću treba puno truda koji oni ne žale, a morate mi vjerovati na riječ, na velikoj većini kuća, na onim dijelovima gdje bude stoka, na prozorima su i čiste zavjesice.

U kupeu je bilo nekoliko Austrijanaca koji su sjedeći na udobnim sjedištima čitali cijelo vrijeme. I ja sam, po običaju, ponio nešto za čitanje, ali pogled kroz prozor je bio isuviše uzbudljivo štivo za ovu priliku. Atmosfera kao u kamernom teatru, sva konverzacija se svela na dvije riječi molim i hvala. Tišina koja mi je i odgovarala.

Nakon dva sata vožnje Austrijanci su izašli, uz obaveznu želju za mojim lijepim daljim putovanjem, a onda su ušli drugi. Nisu ni sjeli, znao sam da su naše gore list. Bučni, veseli, razgovorljivi, odmah su nudili pivo, cigarete, kekse koje su vadili iz torbi, kao da se znamo godinama. Tišina je izašla sa onim Austrijancima. Hladni teatar se pretvorio u kupe u kome se među nepoznatim ljudima u trenu uspostavlja prijateljska komunikacija.

Onaj što je sjeo do mene bio je bosanski Hrvat iz Posavine. Sve sam saznao o njemu a da ga ništa nisam pitao - i da je skupa sa muslimanima branio svoje selo, i da je sada u Zagrebu, i da ima troje djece, i da se prije tri godine razveo od žene poslije šesnaest godina braka, da se sada plaši novoga braka jer ne želi novo razočarenje, ali eto, ljetos je upoznao "jednu našu" koja radi u Austriji, razvedena je ali nema djece, vesela je, nije kao njegova bivša, nekako mu je lijepo s njom pa svaki vikend trkne iz Zagreba u Austriju do nje, lomi se, fina je, kaže, nije kao ona njegova bivša, ali i ta bivša je u početku bila fina, šta sad da radim - pita me.

Svako nosi svoj križ, prijatelju, za to ne pitaj nikoga, osim svoj instinkt i svoje srce, u toj igri razum i smišljena

računica su pogrešne karte, znam samo da je čovjek na dnu kad je sam - odgovorio sam mu.

Prazne pivske limenke i ambalažu od keksa su spremili u torbe, nisu ih bacili po podu kupea. Bio sam obradovan.

Naši ljudi koji nisu hladno učtivi i civilizirano besprijekorni kao oni što su izašli iz kupea prije njih, ponašali su se kao što su i navikli, - prijateljski sa nekim ko im je do tad bio nepoznat, neuštogljeno, ali i po zakonima koje uspostavlja pravna država.

Znači - može. Ali zašto naš čovjek u Austriji praznu pivsku limenku spremi u torbu da bi je poslije stavio u kontejner, a u Bosni je frkne na trotoar kojim ljudi prolaze? Biće da je zbog demokracije, ali onako kako je mi shvatamo.

Kad smo već kod demokracije, pričao mi je jedan poznanik iz Bihaća, koji ovdje radi već duže vrijeme, kako je pred rat, negdje u okolini Bihaća bio jedan tip koji nije bio u baš najboljim odnosima sa milicijom (tad nije bilo policije, nego "milicija trenira strogoću"), bilo mu je duša da hapi (ili što bi Hercegovci rekli - jami) nešto što nije njegovo, pa je zbog krađa počesto bio u zatvoru. Kad je u Bosni krenulo demokratsko višestranačje, on se po svom instinktu lagodnog života uvalio u vladajuću stranku koja ga i zaposli - znate li gdje? U miliciju (!!!) Čak ga kao "aktivistu" postave za šefa smjene. Kad je tako nekom prilikom dežurao, dođe mu mještanin sa žalbom da mu je jedan njihov zajednički poznanik, inače vrlo blizak šefu smjene, ukrao neke stvari.

"Šta je, šta se žališ", reče mu 'šef', "pa sad je demokracija".

Pa se neko sad čudi sto Bosni nikako da krene. Kao da i mora kad imamo demokraciju, blago nama.

Razduživanje opanaka

Oduvijek sam volio razgovarati sa ljudima koji su spremni na dijalog i koji imaju šta reći, tužno je ako čovjek sebi uobrazi da sve zna i da mu je sve jasno, pa mi razgovor sa ljudima koji znaju, koji normalno razmišljaju (a šta je to "normalno"?) uvijek dođe kao dobitak.

Upoznao sam, nedavno čovjeka za koga se može reći da je po nekim mojim mjerilima sasvim u redu, tehnički obrazovan, ali se sasvim dobro snalazi i u nekim društvenim oblastima, pristojnog odgoja, govori par stranih jezika. Ne znam koliko je to za ovu priliku bitno ako kažem da je Banjalučanin i Srbin, da je rat proveo u Aziji radeći stručne tehničke poslove za jednu europsku firmu koja sarađuje sa Biroom u kome i ja radim. Spreman je saslušati i drugačije mišljenje, na moje zadovoljstvo nisam stekao dojam da je nacionalno ostrašćen, ali...

Po njemu, Bosna nema šansu ni perspektivu, Hrvatska i Srbija će se oporaviti, ali Bosna teško, zajednički život je vrlo upitan, može se svesti možda samo na neke ekonomske i interesne odnose, zločine su pravili svi, a odgovor na pitanje kvalitativne i kvantitativne odgovornosti za sve to, nisam mogao saznati...

Pa ako jedan tako pristojan i obrazovan čovjek razmišlja na taj način, šta je onda sa onim neobrazovanim i nacional-

no popaljenim primitivcima - pitao sam se. (Pita se vrli pitac, opet.)

Čitao je taj moj novi poznanik i ove tekstove koje pišem ne stavljajući mi neke veće zamjerke po onom rezonu da svako ima pravo na svoje mišljenje, jedino, kao sitnicu, stavio je primjedbu na moj odnos prema papanima i grmaljima koje sam spominjao u nekoliko tekstova.

"Nisu ljudi krivi što su se rodili na selu, ne možeš birati gdje ćeš se roditi, ispada da su oni krivi za sve ovo, trebalo bi prema njima imati fleksibilniji odnos" - njegovo je glasno razmišljanje.

On sam, sigurno, nije ni grmalj ni papak, pa me je to navelo na razmišljanje jesam li to ja ipak pretjerao, pogotovo što sam čuo da su neke prave Sarajlije, koji su i rat proveli u svom gradu, kao znak dobrog ukusa i neke društvene superiornosti, izbjegavali i spominjati termine papak ili grmalj.

Mislim da se ovdje radi o nečemu što majstori zovu - zamjena teza - jednostavno, meta i tema mojih razmišljanja nisu seljaci, ljudi koji su došli sa sela u grad, u pitanju je nešto drugo.

Istina, taj odnos prema seljacima, taj antagonizam između sela i grada postoji odavno, nisam ga ja izmislio. Čitao sam nedavno u jednom sarajevskom časopisu tekst Dragomira Gajevića o tom problemu, u kome autor grebe malo dublje ispod površine, pa tako ja saznajem da su gotovo svi značajniji gradovi u BiH nastali i razvijali se za vrijeme višestoljetne turske vladavine od XV do XIX stoljeća. U njima su, kaže autor teksta, živjeli, najvećim dijelom, pripadnici islamske konfesionalne zajednice i relativno mali broj pripadnika dviju hrišćanskih zajednica (pravo-

slavne i katoličke). (Koliko ja znam, bilo je i Jevreja). Za razliku od gradova, u selima BiH obitavalo je pretežno hrišćansko stanovništvo koje je bilo osuđeno da obrađuje zemlju što je bila u vlasništvu islamskog plemićkog staleža. Seljaštvo je bilo potlačeno i obespravljeno, snosilo je prevelike feudalne obaveze, pa je nastala latentna ili otvorena mržnja prema plemstvu te je oduška nalazila u hajdučiji, ustancima i bunama.

Ali nije samo to, jer islamsko plemstvo je njegovalo i megalomansku svijest o svojoj "rasnoj" (?) superiornosti nad svim ostalim staležima, bili su oholi, nadmeni, uobraženi, prezirali sve druge ljude. Ali, selo su i svi gradski staleži (vojnički, klerikalni, činovnički, trgovački, zanatlijski) prezirali, ugnjetavali i iskorištavali, čak je i crkva nametala veće dadžbine seljacima nego gradskim vjernicima - kaže autor. Ta mržnja je "inspirisala" hrišćansko seljaštvo u svim ratovima tokom minulog stoljeća da barbarski razara gradove u svojoj zemlji, čime se ovaj stalež svetio gradu, svjesno ili nesvjesno, za sva tlačenja, stradanja i ponižavanja na koja je bio osuđen u prošlosti, zbog klasne i kastinske diskriminacije, - piše Dragomir želeći, valjda, da ja to shvatim prave uzroke, razloge i korijene silnih razaranja i bosanskih gradova.

Dobro, u mom neznanju, ja sam mislio da se rasna superiornost može osjećati u odnosu na drugu rasu a ne na stalež, pa da prihvatim i to da su za sve krivi age i begovi, jer već sam pisao o tome da su Turci u Bosni ipak bili okupatori koji su eksploatirali hrišćansko stanovništvo, ali me onda zbuni jedan musliman, Hasan Kikić se zvao. U svom, možda najboljem djelu "Bukve", on piše o jadu i čemeru bosanskog sela Kokine i problemima koji taru to selo. Za

one u gradu Kokine su "najgora pogan", ali zato i Kokine ne mrze grad ništa manje.."Prokleta općina i prokleti grad i prokleti građani i gospoda i panduri i šikucija i filancija" - kunu seljaci, a rješenje, zna se: "dok god opanak sam sebi ne počne suditi, nema ti pravde čojku siromahu".

Pa eto, baš se taj primjer lijepo uklapa u onaj analitički Dragomirov tekst od maloprije, moglo bi se reći, samo stvar je u tome što Hasan Kikić u svom romanu piše o muslimanskom selu, Kokini su muslimani, pa ispada da problem odnosa grada i sela ipak nije odnos mrskih nam zavojevača prema ugroženim, obespravljenim i golorukim hrišćanskim seljacima.

Tema kojom sam se povremeno bavio je - upitanost retrogradnim mentalnim sklopom ljudi koji svoje navike, svoj agresivni pogled na svijet nastoje nametnuti sredini u koju dođu.

Moj Rodni Grad je u odnosu na Sarajevo provincija, pa kada sam ja poslije gimnazije došao u prijestonicu da ganjam neku nauku, nije mi padalo na pamet da u novoj sredini uspostavljam svoje provincijske navike, znao sam da su šanse za to potanke. Ne mogu ja sad Innsbruck oboriti s nogu pjevajući "Kad ja pođoh na Bembašu", ne samo zbog toga što nisam od nekog pjevanja (bije me loš glas) nego i, recimo, nastojanjem da Tirolce ubijedim kako je to najljepša pjesma prema kojoj su sve njihove pjesme talašika. Tješi me što ipak ima podosta naših ljudi koji su skužili stvar od početka, pa su dobrodošli i u Innsbruck, i u Paris i u London, rade i ponašaju se normalno, kao sav ostali normalan svijet, a da nisu ništa izgubili od svog individualiteta i nekih svojih korijena.

Kada je Izet Sarajlić nedavno u Italiji dobio prestižnu nagradu za literaturu "Alberto Moravia" (iako živi u Sarajevu) sigurno mu nije ni pomoglo ni odmoglo njegovo porijeklo i mjesto rođenja (a rođen je, eto slučajno, u Mom rodnom Gradu), i za njega je važilo staro pravilo - ako si pravi, ako si dobar, a pogotovo ako si u nečemu najbolji, onda nema zime, svugdje si domaći igrač.

Književnik Marko Vešović je rođen u nekom crnogorskom selu, Bogu iza nogu, došao je u grad, u Sarajevo, i sada je za mene kultna osoba, čovjek prema kome osjećam maksimalno poštovanje, da ne kažem patetično - divljenje.

Te odnose je najbolje opisao baš Marko Vešović riječima: "Kad sam došao u grad, prvo sam se razdužio sa opancima". I onda je sve u redu. Jer biti papak i grmalj, nije pitanje porijekla i zavičaja, nego tog agresivnog i retrogradnog mentalnog sklopa, ja sam poznavao više papaka koji su rođeni baš u tom Mom Rodnom Gradu, a upoznao sam i neke koji su se rodili u Sarajevu, a ako ćemo mak na konac, ponekad se upitam nisam li i ja jedan od njih, ko zna, o sebi ti nije suditi, to mogu samo drugi.

U ogromnom broju slučajeva, sredina u kojoj čovjek živi (ako želi da živi u njoj) bila je jača od njega samog, sva mudrost neke harmonije tih odnosa sastojala se u mjeri prilagođavanja, integriranja, što ne mora podrazumijevati i asimilaciju koja će zatrti čovjekov individualitet i njegove korijene, čega se u podsvijesti plaše oni za koje mi spočitava moj novi poznanik.

I ja sam sada, kao nekad Marko, došao u novu sredinu, sa drugim običajima, navikama, drugim kriterijima vrijednosti, pa čak i drugim jezikom, ali mogu rahat reći da ni u jednom trenutku nisam osjetio grč otpora prema toj novoj

sredini, niti te sredine prema meni. Pravila igre se znaju, pa ko voli nek' izvoli, ja sam njima zadovoljan, nema iznenađenja, sve se zna, znam da mi ni jedan susjed Austrijanac neće reći da mi je ime pogano kao što mi to jedan reče u Mom Rodnom Gradu.

Trudim se, ali i pored najbolje volje ponegdje zapne (nisu ni Austrijanci savršeni), ima nekih stvari koje ne mogu da svarim i na koje se poteze navikavam. Recimo, na flaši ulja kojim se kuha jelo u mom domaćinstvu fino piše "Cholesterin frei" što sam ja protumačio da u ulju nema masnoće. Ulje bez masnoće? Jah! Pa da je samo to, i jogurt je bez masnoće, u mlijeku ga skoro i nema, ali ono što me skoro pa boli, to je da imaju i bezalkoholno pivo (!!). Brate, što je previše, previše je.

Pa šta ću ja onda tu, kad je sve tako naopako - pitaće neko. Ipak, ne mogu se ljutiti na Austrijance, nisu oni tako loši, imaju oni ulja svih vrsta i punomasnog mlijeka i jogurta, a dobrog, pravog piva imaju nebrojeno vrsta. Kud uz to još i nas trpe kakvi smo muhanati i ters.

Smjena u parku

Zadivljujuće je to koliko je ljudski mozak kompliciran mehanizam, on, između ostalog, pretpostavljam, određuje i nivo ljudske pameti. Trebalo je, istina, da prođe nekoliko hiljada godina od formiranja tog ljudskog mozga da bi on skontao, recimo, - točak; poslije su došli i drugi rezultati ljudske pameti - parna lokomotiva, automobilski motor, rakete za lansiranje vještačkih satelita, a da ne govorim o nečemu što mene obavezno baca u nevjericu, a to je - kompjuterska tehnika čiji je sastavni dio i ovaj internet. Kako se onda nećeš diviti toj pameti? Samo, velika je šteta što i ta ljudska pamet ima neke svoje limite, da ne kažem granice, jer da je pamet idealna i savršena, valjda bi se pronašli lijekovi za neke, za sad, neizlječive bolesti od kojih umiru neki dragi i dobri ljudi, a ne bi bilo loše da se izmisli i neki napitak koji bi produžio ljudski vijek. Kako na ovom svijetu ipak vlada neka ravnoteža, za razliku od ljudske pameti koja je limitirana, ljudska glupost je očaravajuće bezgranična i beskrajna.

Eto, kad su ono po Sarajevu rokale granate sa okolnih brda, u parku između "Svjetlosti" i Ekonomskog fakulteta stajale su biste, poprsja, bosanskih književnika. U pola najveće granatne frke biste su skinute i nestale.

Da li su to uradili idioti kojima je smetalo to što književnici nisu bili iste nacionalnosti, ili je to uradio neko pametan bojeći se da neka granata ne gruhne nekog našeg književnika, sada nije ni bitno, bitno je da se sada, šest godina poslije rata neko iz ove nove vlasti sjetio da biste treba vratiti tamo gdje im je i mjesto, u park, među ljude i djecu.

Upriličena je, kao što je to i red kod normalnih ljudi, i odgovarajuća svečanost, okupili se ljubitelji umjetnosti i umjetnici da to obilježe, u park su se vratili Ivo Andrić, Mehmed Meša Selimović, Branko Ćopić, Mehmedalija-Mak Dizdar, Skender Kulenović, Rodoljub Čolaković, Isak Samokovlija, ali jedna bista nije vraćena (?). Veselinu Masleši zabranjen ulaz u park. U čemu je problem?

Kako smo sada, uz rat i poslije rata, iz faze socijalizma uletjeli u blagodeti kapitalizma, ovaj novi sistem kao jedno od glavnih pravila igre uspostavlja svetinju privatne svojine.

Šta sad to ima veze sa vraćanjem biste Veselina Masleše u park? Pa da vidite i ima, jer taj park, po novim pravilima igre, pripada Dioničarskom društvu "Svjetlost", a to je ona firma koja je još prije rata (a valjda i sada) izdavala knjige koje smo svi čitali. Gospoda iz "Svjetlosti" koja posluju u tri zajedničke firme "Svjetlost" d.d., "Svjetlost" komerc d.d. i "Svjetlost" Sars d.d. ne znam zbog čega, skontala su da ako je to njihovo zemljište imaju pravo da biraju čija će sve bista stajati na dijelu rodne grude koja pripada njima, pa je Veselin Masleša dobio crveni karton, zauzvrat, da društvu u parku ne bi falio jedan član, oni bi da tu postave bistu Abdulaha Jasenkovića.

Pokušavam da odgonetnem zašto su se momci iz te zemljoposjedničke firme okomili baš na Maslešu. Prvo što mi

je, griješnom, palo na pamet - da nije možda što je Veselin po nacionalnosti Srbin, pa, kao, ne mora se kao takav baš šepuriti u centru Sarajeva. To odmah pada u vodu kao netačna teza, jer su se bar Sarajlije, u velikoj većini, htio to neko priznati ili ne, ipak pokazali najtolerantnijim u pitanju nacionalnih odnosa. Branko Ćopić i Rodoljub Čolaković su Srbi pa eno ih u parku, ne smetaju. Šta je onda? Što baš Abdulah Jasenković, a ne Veselin Masleša? Hajd' znaj.

Onda sam počeo uporeĎivati ovu dvojicu. Veselin Masleša je bio bosanski revolucionar i publicist koji je gimnaziju završio u Banjoj Luci, pravo i ekonomske nauke studirao u Zagrebu, Frankfurtu i Parisu, jedan od najobrazovanijih marksističkih intelektualaca, pa je između dva svjetska rata bio proganjan i zatvaran, u partizane je otišao 1941. godine, da bi poginuo na Sustjesci 1943. godine. Desetak godina poslije njegove pogibije izdata su mu sabrana djela u tri dijela, uglavnom ekonomskog, sociološkog i političkog sadržaja, od čega sam ja, nažalost, samo ponešto pročitao, a i to površno i neozbiljno, izuzev onoga "Književnost i kultura" što je privuklo moju pažnju.

Mogu se ja sada slagati ili ne slagati sa njegovim načinom razmišljanja (pogotovo oko pitanja "Mlade Bosne") ali ja ga akceptiram kao progresivnog intelektualca čiji su nazori obilježeni vremenom u kome je živio.

Sad onaj drugi čija bi bista trebala stajati na Maslešinom postolju - Abdulah Jasenković. Odmah u startu da kažem da ništa od tog gospodina nisam pročitao, a u mom neznanju, pojma nemam je li šta i napisao. Onda mi, u nekom maglovitom sjećanju kao da iskrsne to ime sa zadnjih korica nekih knjiga gdje stoje imena izdavača, a eto, možda i to nije tačno. Nisam nešto sad raspoložen da padam u oča-

janje što sam u životu propustio priliku da se upoznam sa djelom i likom gospodina Jasenkovića, niti me on interesira u tom mom životu, ali sam siguran da ni Abdulah nije kriv zbog cijele ove frke oko postavljanja i nepostavljanja spomenika.

Problem nisu oni koji se postavljaju, nego oni koji postavljaju. (A, jasne li rečenice.) Ni jadan Veselin nije kriv što se našao u društvu pravih književnika. Nije kriv ni Rodoljub Čolaković, čije sam "Zapise iz NOB-a" davno čitao i koji su možda značajni samo kao dokument o jednom vremenu (šta fali, kad je i Winston Churchill za svoje zapise i sjećanja dobio čak i Nobelovu nagradu), a čija je i "Kuća oplakana" diskutabilan literarni kvalitet, jer nije ni on, kao ni Veselin, sam sebi pravio bistu i postavljao je u park.

Svako doba i svako vrijeme u historiji ima svoje arbitre koji određuju kome će se dizati spomenici, i to tačno kome pojedincu, time ustvari ti arbitri posredno žele vječni biljeg za same sebe, biljeg za ideju ili sistem koji im je dao šansu da mogu arbitrirati i odlučivati i o kamenim poprsjima, ali više o živim ljudima.

Jesu i Veselin i Rodoljub bili obrazovani intelektualci, pogotovo za doba u kome su živjeli, ali su ipak Andrić, Meša i društvo iz parka za njih nedostižni u strasti što se literaturom zove, ali eto, arbitri iz onog vremena su odlučili da i ova dvojica dane i noći provode u parku u zavidno dobrom društvu.

Kada bi se mene pitalo, a ne pita me se, ovoj dvojici, ako su već za spomenike, trebalo je naći u startu drugi park, neki posebni za revolucionare, jer je činjenica da je njihova zajednička ideja bila borba protiv fašizma, a to se, ipak, mora poštovati, a ne među ljude koji su iz jednog drugog

filma. Ovako, ako su već tu bili pa i kao simbol jednog vremena kroz koje smo prošli, neka tu i ostanu, ne treba ih dirati, jer i taj odabir imena koja će biti naša književna reprezentacija tog vremena, manje govori o tim pametnim ljudima a više o nama, pa nekim naknadnim intervencijama i "ispravkama" nećemo moći zaboraviti onu "Ogledalce, ogledalce, kaži mi..." I sad dolazi ova frka sa Veselinom. (A Rodoljub zemljoposjednicima ne smeta, k'o biva, on je dobar bar kao pola Samokovlije).

Rekoh već, ljudska glupost je beskrajna, pa ako je već načinjena jedna glupost, zašto je onda ponavljati, zašto je sad na isti, ideološki način, na koji je Maslešina bista i postavljena, sada skidati? Je l' to sad Abdulah rame uz rame sa Andrićem, ili je razlog nacionalni, idejni, stranački, rodoljubivi, patriotski ili sportski (disciplina - bacanje prašine u oči)?

Nemam ja ništa protiv Abdulaha, neka mu se digne spomenik na pola Baščaršije, ali imam protiv ove bahate osionosti kojom neko sebi uzima pravo arbitriranja.

Ne bi me čudilo da se nađe neka budala kojoj će smetati i biste Voje Dimitrijevića i Miće Todorovića pred sarajevskom Likovnom akademijom, a ja, kakav sam, još bih im pridodao i bistu Braće Dimitrijevića, Vojinog sina, kad može da "visi" u pariškom Louvre-u, što ne bi mogao stajati pored obale Miljacke, samo njegov "problem" je u tome što je čovjek još živ, a i dobro se drži, pa će morati pričekati.

Lavlja narav

Po horoskopu, rođen sam u znaku Lava. Kako je Lav simbol snage, moći i dominacije, moglo bi to čovjeku i imponirati, ali kada sam ja u pitanju negdje se, očito, potkrala greška. Od početka, što će reći - od malih nogu.

A u vrijeme tih mojih malih nogu bio je jedan lijep običaj da se slavi dan radničke klase - Prvi maj. Bila je to prilika da se rano ujutro (zvalo se to "uranak") ode negdje u prirodu, i uz hladno pivo lagano okreće ražanj sa jagnjetinom, po čitav dan uz pjesmu i veselje, da bi se završilo prejedanjem i mahmurlukom, a bila je to i prilika da sebe ubjeđujemo kako je lijep život kada je radnička klasa na vlasti, to jest narod, to jest mi.

Sada iz ovog vremena naknadne pameti, to sve može izgledati brehtovski apsurdno, ali ja ne mogu a da ne priznam kako mi je u tim prilikama bilo lijepo. Osim jedanput kada se ispostavilo da sam ja ipak pogrešno rođen u znaku Lava.

Moj otac je, tako, pred jedan Prvi maj napravio jednu od svojih rijetkih grešaka. Odlučio je da kupi od ovčara janje i da ga mi "odhranimo". Taj mjesec dana pred praznik, oko kuće je bila bašta sa travom, kukuruz budžasto a i mlijeko u susjedstvu pojeftino.

Jeste, sve je O.K. ali kako sam ja bio u predškolskom dobu, a jagnje ni toliko, prijateljstvo između nas dvoje je buknulo na prvi pogled, Bekan je (tako sam mu dao ime) imao krupne pametne oči, repić kojim je vrtio kad se igra, čisto bijelo krzno i neodoljivu potrebu da se mazi i igra. Kud ćeš više. Koje smo dječije ludorije nas dvojica izvodili, to nije normalno. Po čitav dan.

Naveče je majci bilo potrebno truda da mi objasni kako je jagnje jako draga i fina životinja, da je biti prijatelj sa jagnjetom isto tako fino, ali da noću ono ipak ne može u krevet, nego da mu je mjesto u dvorištu. Hajde ti onda zaspi, jer ko će dočekati jutro da bi se igra nastavila. Bio je to mjesec dana mog djetinjstva koga sam se često znao sjetiti.

A onda je došao dan uoči Prvog maja, otac je pozvao komšiju Marka, koji je bio tome vješt, da zakolje Bekana, a ražanj je već bio spreman. Marko mi nije bio drag još od prije, radio je u komunalnom preduzeću, pa je zimi hvatao djecu koja su se sanjkala na strmim gradskim ulicama koje su vodile sa Čaršije u ravnicu, a sad još i ovo. Pobjegao sam nani, majci moje majke, koja me tješila da će mi kupiti drugo jagnje, ali utjehe nije bilo, da neko zamijeni mog Bekana nije bilo šanse. Nije bilo šanse ni da ja odem na "uranak", bio sam u suzama nekoliko dana, a čak sam u međuvremenu čuo odvratan komentar "da je meso bilo jako ukusno", što je bio vrhunac mog očaja.

Trebale su proći godine i godine da se to zaboravi pa da se navrati na jagnjetinu u Busovači ili kod Jablanice u kanjonu Neretve. Eto kakav sam ja Lav, ni "L" od Lava.

Ali zato, oduvijek je bilo ljudi koji su žudili za lavljim sjajem i naravi. Eto, na primjer, čuveni engleski kralj Richard (1157.- 1199.) koga su zvali Lavlje srce. (Kakav Lav, strašan Lav.) Sjećam se davnih filmova o njemu kao hrab-

rom, neustrašivom, pravednom i sve resto što ide uz prijesto. Engleski kralj koji nije znao riječi engleskog jezika (francusko porijeklo i djetinjstvo) i koji je za svoje vladavine proveo svega pola godine u svom kraljevstvu. Što tako malo? Pa, volio je dotični gospodin lavljeg srca da ratuje i putuje, pa je, između ostalog, jednom prilikom odriješio kesu za jedan turistički aranžman pod popularnim nazivom "Križarski rat", koji nudi putovanje od Engleske brodovima Sredozemnim morem, dolazak u Palestinu i Jerusalem, sa razgledanjem i rušenjem gradova u toj zemlji, inclusive krvavo masakriranje lokalnog stanovništva. Richard je bio jako zadovoljan tom svojom turističkom avanturom, pogotovo što tada u Svetoj zemlji nije bilo Jasera Arafata ("nema frke, nema rata, bez Jasera Arafata") da mu priredi lokalnu folklornu kamikaze igranku.

U povratku engleskoj kući, Richard je odlučio da promijeni turu, kako je već razgledao obale Sredozemlja, odlučio je vratiti se kopnom, a sve u stilu - "upoznaj Europu da bi je više volio". Pošto je Austrija (evo nas na mom terenu) oduvijek bila turistički interesantna, Richard nije mogao odoliti a da ne prođe baš kroz tu ljepotu.

Peh. Jadan Richard nije znao (kad ti je loš turistički marketing) da je Austrijom tada drmao jedan opak tip koji nije bio baš impresioniran što engleskog kralja zovu Lavlje srce, pogotovo što se taj austrijski vojvoda i sam zvao Leopold. A kad na latinskom jeziku rastaviš to ime "Leonis" što znači Lav, i "pol", što znači - uistinu, onda je sve jasno, zna se da će Lav koji je to uistinu, zavrnuti uši lavu koji to u stvari i nije.

Tako je Leopold fino objasnio Richardu da on nema ništa protiv toga da se ovaj zove Lavlje srce, ali, pošto je ušao

u njegov posjed, da bi izašao iz njega i produžio u Englesku, moraće platiti otkup od čije se cifre finom Richardu zanebesalo.

Pretpostavljam kako je tekao njihov razgovor: "Kako ću to platiti, po Bogu brate Leopolde, kad sam se istrošio putujući u Svetu zemlju?"- kukao je Richard.

"Kako nemaš, a 'ratni plijen' iz Palestine, a imaš i kraljevstvo, koliko znam Engleska nije baš zemlja u tranziciji kao neke, i nije ni siromašna" - odgovorio je dobar domaćin.

"Ali Engleska je daleko, dok ja javim, dok to stigne proći će vremena, a ja moram pod hitno kući jer mi i rođeni brat Jovan Bez Zemlje radi o glavi, hoće moju krunu i moj prijesto".

"Engleska jeste daleko, ali ja imam jednu finu osobinu da budem strpljiv i čekam - rekao mu je Leopold - pa dok otkup ne stigne ti možeš lijepo razgledati austrijske prirodne ljepote, a to sa krunom i prijestoljem je tvoj problem koji mene ni malo ne uzbuđuje" - završio je priču Lav koji je to uistinu.

Tako je strašni, hrabri i slavni Richard Lavlje srce proveo dvije godine u Austriji, ali ne kao Lav, jer bio je tu već jedan - Leopold, nego kao Zec. Kad je otkup konačno stigao, Leopold je pošteno pustio turistu iz Engleske koga su tek tamo čekale glavobolje, valjalo mu je namiriti onaj otkup, smiriti mangupe koji su trzali na prijesto i krunu, a još i ratovati po Europi. Bilo je to previše za tipa koji je bio sve samo ne Lav, da bi mu muke prekratili neposlušni vazali iz Limuzena kada je poginuo u borbi sa njima.

A kakvi su lavovi u stvari, moglo se vidjeti nedavno u jednoj TV dokumentarnoj emisiji. Negdje u džungli lavica

je usvojila mladunče od antilope (!!?). Baš tako, usvojila ga. Vjerovatno nije mogla imati svoje mladunče, proradili majčinski instinkti i - usvojila mladunče od antilope. Kako je sama jako dobro znala zakone džungle, to mladunče je bilo sladak zalogaj za sve barabe iz njegove bliže i dalje okoline, pa se lavica sva posvetila brizi da ga pazi i sačuva. Nikome nije dozvoljavala da priđe mladunčetu, pogotovo lavu, samo je antilopa, majka tog mladunčeta, imala privilegiju da priđe i podoji svoje dijete. Kako, pretpostavljam, nisu govorili istim jezikom, lavici je bilo teško da objasni malom antilopčetu da miruje dok ona nešto ulovi za hranu ili dok ode da pije vode, tako da je danima bila i bez jela i bez vode. Lav je u hladovini mrtav hladan posmatrao tu predstavu, samo bi ponekad mrdnuo repom da otjera muhe. Jadna lavica, kad više nije mogla izdržati, poslije nekoliko dana otišla je da pije vodu. Kad se vratila, lav je i dalje ležao bez uzbuđenja u hladovini, samo je, dok je lavica otišla do vode, - pojeo mladunče od antilope.

Komentar mog ženskog djeteta bio je za mene porażavajući: "Eto kakvi su muškarci!". Da bar reče: "Eto kakvi su lavovi", ne bi me to diralo, jer znam da sam zabunom svrstan među lavove, ovako sam ostao bez teksta.

Tako je to u životu, neko će gladovati da sačuva mladunče, a neko će ga pojesti, neko će se igrati sa mladunčetom, a neko će ga pojesti, neko će glumiti snagu i moć, a neko će to imati. Jedino što znam da to što sam ja rođen u znaku Lava, izgleda da se neko šalio, uz napomenu da se Jovan Bez Zemlje, Richardov brat, ipak dočepao krune i postao engleski kralj. Pa ko je sad tu lavljeg srca i naravi?

Kad sam nepošten

Vjerujem da nema čovjeka koji ne zna tačno objašnjenje riječi - poštenje. Čak će to ilustrirati sa više dokaza, pa i upoređivati sa riječju suprotnog značenja i sadržaja - nepoštenje. Ta druga riječ - nepoštenje, obavezno ispada ekskluzivitet nekoga drugog, samo ne onog koji ti objašnjava značenje te dvije riječi, jer, ona prva riječ, naravno, rezervirana je za njega samog.

Sjedeći tako u mojoj omiljenoj kafani ovdje u Innsbrucku, u koju pored Austrijanaca i ostalih bjelosvjetskih turista navraćaju i naši ljudi, jer gazda je Bosanac, Ćamil moj prijatelj, slušao sam priču nekih naših momaka, na tapetu je bio naš čovjek iz Bosne koji ovdje živi i radi, a vozi auto marke Jaguar.

"Nema šanse da je kupovina takvog auta stvar poštenja, uostalom, ko danas pošteno može imati milion, a kamo li više" - bio je komentar jednog od njih.

Slučajno, poznajem obojicu, i onoga što vozi Jaguar, a i ovoga što sumnja u poštenje onoga za volanom. Vozač Jaguara ima svoju privatnu građevinsku firmu ovdje u Austriji, tri sina koji od jutra do mraka, skupa sa ostalim radnicima rade ovaj izuzetno težak posao, bila kiša, bio mraz, bilo jarko sunce. Za oca ne znam kad se uspije vidjeti i porazgovarati sa njihovom majkom a sve od silnih oba-

veza i jurcanja za poslom. Sve što su uradili bilo je bez reklamacije, a Austrijanci imaju lijepi običaj da dobro plate kvalitetan rad, zato babo nije otkinuo od usta svojim sinovima da bi kupio Jaguar, nekoliko džipova i ostalu mehanizaciju za posla. Sinovi se ubiše od rada, ali bogami imaju i oni.

Ovoga drugog, koji ima svoj komentar oko Jaguara, viđao sam u toj kafani kad god bih navratio, često sam imao priliku čuti njegovu priču o njegovim doživljajima u Casinu, a tamo je često odlazio. Nije mi jasno od čega je plaćao piće u kafani i odlaske na rulet u Casino jer nije imao stalni posao. Nije imao stalni posao, ali imao je komentar o poštenju, komentar iz ugla nekoga kome su rano ustajanje na posao i rad po cijeli dan nezamislivi, možda će i on nekada u Casinu "ubosti" veliku lovu pa i on voziti Jaguara, onda će to, valjda, biti pošteno, jer svako uzima pravo na svoju varijantu poštenja.

Jedna varijanta poštenja me, onomad, i razveselila i rastužila, nije to bilo u toj kafani, još je bio rat u Bosni pa se ljudi trudili da dokažu svoje rodoljublje, ovako odavde, daljinski, pa jedan reče i ovo:

"Eto, ja mislim da moje poštenje i moj obraz ne mogu doći u pitanje, jer ja ovdje u Austriji radim preko trideset godina, i penziju sam stekao, a na računu u banci imam samo da platim stan i da se prehranim."

"Halal vera, Munevera", vidi se da čovjek nikada ništa nije ukrao, nije bio ni ratni profiter, znači - bio je pošten. Ali to njegovo isticanje svog poštenja bilo je u kontekstu dokazivanja kako bi on trebao ući u rukovodstvo organizacije koja je sebi uzela ekskluzivitet rodoljublja, a tu se, između ostalog, podrazumijeva i organizacija prikupljanja

pomoći za Bosnu. Nisam ja ni na trenutak posumnjao u poštenje tog čovjeka, ali ako on za čitav život nije stekao ništa, onda se tu ne radi o samom poštenju, nego o nesposobnosti i smotanosti, a on bi, jadan, još i u rukovodstvo. Pa me poslije jedan pitao a što to ja neću ni u kakvu organizaciju ni stranku, kad u njihovoj stranci ima toliko poštenih ljudi. Hvala.

Ne znam zašto, kada se pomene ta riječ - poštenje, uvijek se sjetim nekadašnje parole - "Radnici, seljaci i poštena inteligencija'". Znalo se ko je poštena inteligencija, ali dugo nisam mogao dokučiti zašto su neki svrstani u nepoštenu inteligenciju, da li zato što nisu htjeli da pišu soc-realističke romane, slikaju soc-realističke slike, komponiraju samo rodoljubive marševe, ili jednostavno, razmišljaju svojom glavom, trebalo je da prođe vremena da poslažem sve kockice i vidim o čemu se radi, da je to bio jedan od "bisera" onog vremena. Vrijeme se srećom mijenja, ali "biseri" ostataju, možda je drugo pakovanje, ali problem je isti.

Eto, u ono ratno doba, u društvu Bošnjaka (zadesio sam se tu iako sam ja Bosanac), povela se priča o intelektualcima, zaključak je bio da su i srpski i hrvatski intelektualci stali uz svoje nacionalne stranke, samo su se muslimanski intelektualci, sa nekoliko izuzetaka, ogradili svojim ponašanjem od "svoje" nacionalne stranke, a po toj priči i po tom društvu, i od svog naroda, što je, je li, krajnje nepošteno, kako rekoše.

Tada mi jedan iz tog društva, valjda da me "ubode", reče: "Bolje je biti neobrazovan a pošten, nego intelektualac a nepošten".

"Sasvim si u pravu, prijatelju", odgovorio sam mu, "ta ti je na mjestu, ali ima i ona druga - bolje je biti intelektualac a pošten, nego neobrazovan i nepošten".

Nije me ni malo čudilo što su poslije izbjegavali da sjednu u moje društvo, ne zato što bih se ja trpao u intelektualce, suviše cijenim pametne ljude da bih sebi uobrazio kako i ja spadam u njihovo društvo, nego što sam bio nepošten, nisam htio u stranku koja je tvrdila da samo ona brani Bosnu i narod. A da sam pošten, možda bih sada imao vilu u centru Sarajeva i na visokoj ogradi oko nje kićaste metalne ruže. U inat svima. ("kićaste" - od riječi koja se na njemačkom jeziku piše "Kitsch", a podrazumijeva neukusno, bezvrijedno djelo što se sladunjavim uljepšanjem nameće kao umjetnost i osvaja malograđansku publiku).

Poštenje je jedna od determinanti termina - moral, ali ne znam da li postoje još dvije riječi koje posjeduju takav elasticitet, takvu mogućnost različite interpretacije, objašnjenja i opravdanja, kao te dvije riječi. Svaki svoj postupak, pa i onaj koji odudara od onoga šta su poštenje i moral, ljudi znaju braniti upravo tim odrednicama.

Čitam nedavno u "Oslobođenju" da nam zastupnici u najvišim državnim organima BiH nisu zadovoljni. Ne čudi me, nisam ni ja zadovoljan situacijom u Bosni, recimo, meni jedna draga osoba koja živi u Sarajevu, koja je čitav radni vijek kao diplomirani ekonomist radila veoma odgovoran posao, rat provela u Sarajevu, sada živi sa penzijom od 250 KM. Kada se zna da je u jednom entitetu prosjek penzija 140 KM (što znači da ima i manjih), lijepo je čuti kako naši političari nisu zadovoljni tim stanjem i da će uložiti sve napore i snage da se to poboljša. Jeste, ali oni su nezadovoljni nečim drugim, naime, zastupnici u domu Parlamenta, a i u domu naroda Parlamenta primaju prosječno, mjesečno (kako su novinari izračunali) 1.600 KM, što im je - malo (!). Pa se bune (!). Čak je jedan iz rodoljubne stranke

tužio (koga?) zbog neisplaćenog toplog obroka (!), jedna dama (iz iste stranke) koja dolazi na zasijedanja u Sarajevo, ne može nigdje prenoćiti osim u hotelu Holiday Inn.

Pa hajde da se vratimo onoj riječi - moral. Ja mislim da ljudi koji se bave politikom, koji odlučuju o vitalnim interesima neke države ili naroda, trebaju biti odgovarajuće i plaćeni za taj veoma odgovoran posao. Sasvim je u redu da funkcioneri u Austriji, Švedskoj, Engleskoj, imaju velika primanja dok im traje mandat, još nisam čuo da je neko iz tih zemalja imao primjedbe na primanja svojih političara, jer svi dobro žive. I ljudi koji rade, i penzioneri. Može sultan Bruneia imati kadu sa zlatnim slavinama kad mu narod živi u izobilju. (Bog dade muslimanima na tom otočju naftu, a Bosni dade muslimane, ali ne i naftu, šteta).

I znam ja za to da funkcioneri koji vode moju zemlju žive kao fukare, ja sam za to da budu dobro plaćeni, da imaju i taj posebni topli obrok, da svi spavaju u hotelu Holiday Inn, ali samo pod uvjetom da su to i zaslužili, da se to osjeti i "na terenu". A kako rade, znamo, da nije onoga što naredi Petritsch, Europa bi bila dalje nego što je i sada. Formalnopravno, posjetioci sjednica Parlamenta imaju pravo da traže što im pripada, postoje pravilnici i statuti, postoji zakon u kome sve piše šta je čije, ali nigdje ne piše da li nekoga treba da bude stid što se njegovo jednovečernje baškarenje u krevetu Holiday Inna plati 140 KM, onoliko za koliko hiljade obitelji u BiH žive čitav mjesec, a mnogi nemaju ni toliko. Neću pitati je li to pošteno, zna se zakon i šta kome pripada. Uostalom, "svi smo mi pošteni, samo nas dušmani nakiljaju" - što reče jedna kurava.

Skitnica i princeza

Nisam bogzna neki majstor za latinski, ali mi je taj jezik veoma drag, preko njega čovjek može da skonta kako smo svi mi tek prolazni trkači kroz avanturu što se život zove, da ništa ne počinje sa nama, da se sve to već dešavalo, i život i smrt, i ljubav i zločin, i rat i očaj, i plemenitost i ljudska bijeda. Već odavno, već odavno.

Pa kad dođeš u situaciju da te zdrma prognanički grč, onda ti kao utjeha može doći ono šta su govorili mudri Latini, ništa ti se ne može desiti kroz šta oni nisu već davno nekada prošli. Kao da su mislili baš na moj belaj kad napisaše: "Vagabundum nuncupamus eum, qui nullibi domicilium contraxit habitationis" (Skitnicom nazivamo onoga tko nigdje nema stalnog prebivališta). Baš tako. A šta sam drugo nego skitnica i vagabund svo ovo vrijeme bez stalnog prebivališta ili adrese. Na mojoj adresi, u mom krevetu, u mojoj fotelji, u mojoj kuhinji, desetak godina živio je neko koga i ne znam, čuo sam da imaju svoju kuću, zemlju, stoku, ali negdje na brdu, a oni bi u grad. Pa u moje.

Onda se ja opet vratim Latinima, a oni kažu: "A piratiset latronibus capta dominium non mutant", što znači da stvari koje otmu gusari i razbojnici ne mijenjaju vlasnika, što opet, po meni, znači da nema otimačine i "ratnog plena", nego ako neko nekome nešto na silu otme, uzme ili mu se

uvali u stan, mora to sve fino vratiti onome čije je to. I da vidiš, pogodiše, znaju mangupi Latini o životu puno više od mene, i konačno....

Konačno, vraćen mi je stan. Stan je na istom mjestu, u istoj zgradi, na istom ulazu, samo je adresa druga - Đenerala Draže.

Za gospodina Mihajlovića su nas od pionirskih dana učili da je to bio neprijatelj, a eto sada se ispostavlja da je to heroj koji ima svoje ulice i svoje spomenike. Circulum vitae, od Caligule, a i prije.

Sjetilo me sve to na jednog poznanika Simu, kao mlad otišao je u partizane, penziju je zaradio kao oficir JNA, pa da bi prekratio penzionerske dane, motao se oko Komiteta i SSRN-a gdje je bio u nekim "tijelima" i komišijama koje su širile bratstvo i jedinstvo u stilu "Titovim stazama revolucije". Kada sam u maju 1992. godine saznao da je Moj Rodni Grad oslobođen, bio sam poslije toga četiri mjeseca u njemu prije nego što sam morao otići na "privremeni život" u Austriju. U tom periodu, jednog dana, sreo sam poznanika Simu koji mi nije izgledao baš zabrinjavajuće zabrinutim. Kako se počesto trudim da neke deprimirajuće situacije bar malo razblažim, pozdravio sam ga sa "Smrt fašizmu", da ga malo podsjetim na njegovu svijetlu tradiciju. Zastao je kao ukopan i reče: "To je bilo nekada, a samo budale ne mijenjaju svoje stavove i mišljenja". I produži dalje. Pa da, ko je meni kriv što sam ja budala, Simo najmanje.

Kada sam ganjao neke administrativne obaveze oko vraćanja stana, opet sam sreo Simu. Čovjek se stvarno obradovao kad me vidio, skoro da me zagrli i poljubi.

"Jesi li se vratio konačno?" upita me ne čekajući odgovor, pa nastavi "jesi, to je dobro, opet će biti sve kao što je bilo i prije" - skoro bez daha odrecitova Simo svoju radost.

"Mnogo toga moj Simo, skoro ništa, neće biti kao prije" - odgovorih mu.

"Kako neće, mora biti" - skoro začuđeno reče moj dobri Simo.

"Bio si ti u pravu, samo budale ne mijenjaju svoje stavove i mišljenje" - završio sam naš susret, žurio sam po neke takse i biljege.

I uganjam ja sve to, takse, formulare, potvrde, izjave, kao što i odgovara svakoj pristojnijoj birokraciji, potom Stambeno, Elektrodistribucija, smeće, voda, i na kraju odem u Poštu da bih prijavio i telefon. Tu me službenica primila kao najrođenijeg, odmah, s pika mi se obraćala na "ti", ali ja sam po starom i dekadentnom austro-ugarskom običaju nju ipak persirao, vjerujući da me je ona zamijenila sa nekim ko je njoj jako blizak još od vremena dok su ovce čuvali.

Na kraju je upitah: "Molim Vas, recite mi hoće li ostati moj stari prijeratni broj telefona, ili ću dobiti novi broj?" "Znaš šta, moraću pitati tehničare, pa bi najbolje bilo da za jedan sat nazoveš ovaj moj službeni broj, pa ću ti ja reći" - posavjetova ona mene.

"Eh, sad tu ima jedan mali problem - ja ću zabrinuto - znate, gospođa Ruža, kad je nedavno iseljavala iz MOG stana u koji je uselila "u toku ratnih dejstava", odnijela je sve MOJE stvari, pa i telefonski aparat."

"Pa normalno, kad neko odlazi iz stana ponese i sve stvari"- reče službenica valjda da me obavijesti i eventualno utješi.

"Ne znam ja draga gospođo je li to baš normalno, znate, kad sam ja odlazio iz svog stana nisam na traktoru nosio sve svoje stvari, nego sam u kesama ponio nešto veša, par fotografija, dokumente i jednu knjigu" - završio sam našu priču.

E, pa nemojte sada pomisliti da je u ovoj priči sve tužno i ružno, eto, na primjer, moj poznanik Simo nije morao kupovati novi telefon, pa ni stvari, sve mu je na broju, sve ima. Ipak, čini mi se da mu nešto nedostaje, da mu fali, možda je to ono "Titovim stazama revolucije" kada je bio "glavni". Ili možda neki ljudi koji su sada sasvim drugačiji.

Ali, srećom, nije samo meni "gajba" vraćena, i Aco je dobio ključeve. Kako, koji Aco? Pa Aco - Aleksandar Karađorđević. Istina, kod njega nisu ključevi od stana, "gajba" je malo veća, čitav dvor, i to Beli dvor, beo kao beo sneg, dobro, možda je na nekom ćošku malo garav od NATO-vih "eksplozivnih sredstava", ali Dvor se još uvijek jako dobro drži, čime sam ja jako zadovoljan. Pa iako mu je taj prostor za stanovanje i ostale aktivnosti mnogo veći od mog, ne bih se mijenjao sa njim ni za živu glavu, jer kad je Aco (oprostite - Aca) dobio nazad u svoje vlasništvo Beli dvor, na leđa su mu natovarene takve brige, da ja to, jednostavno, ne bih mogao podnijeti. Jer kako kaže njegova cijenjena supruga princeza Katarina: "Biti princeza je jako teško, to su samo obaveze i obaveze". Pa da. Doduše, njoj će biti malo lakše, jer za svog supruga kaže: "Fascinirana sam njegovom čvrstom ljubavlju i brigom za naš narod. On je svima nama dar od Boga. Uvek je iznad politike, narod mu je na prvom mestu".

Eh, sad, pitam se - koji narod? Kad su njegovog djeda Aleksandra poodavno teroristi upucali u Marseillu, njego-

ve zadnje riječi, kažu, bile su: "Čuvajte mi Jugoslaviju!". Izgleda da oni iz pratnje to nisu dobro čuli, a ni potomcima nisu prenijeli poruku kako treba, tako da je sad pitanje kojom bi to Jugoslavijom Aca mogao da vlada (i da se brine za narod, naravno).

Dobro, da sad ne sitničarimo, nije važna veličina teritorija koja bi bila pod krunom Karađorđevića, meni je važnije šta je Aca pitao Katarinu pred njihovu svadbu.

"Kad sam se udavala", priča princeza Katarina "on me je pitao da li sam spremna da budem majka njegovoj djeci i majka njegovom narodu". Apsolutno romantično, što reče onaj u filmu. Kao u "Esmeraldi".

Pretpostavljam da Princeza nije imala problema sa prvim dijelom pitanja jer je imala neka iskustva, iz prvog braka već je imala dvoje djece, ali biti majka čitavom narodu, da neće biti malo previše. Ja sam roditelj dvoje djece pa mi puna kapa, a biti majka milionima i brinuti se da ti djeca budu zdrava, da se ne prehlade, da ih vodiš u obdanište, upisuješ u školu, kupuješ odjeću i obuću, a vole i da pojedu, brineš da ne počnu uzimati drogu ili da se ne okrenu kriminalu, sve su to brige koje drmaju i oca i majku.

Jadna sad majka Katarina, baš mi je nešto žao, ali šta ćeš kad se sama prihvatila tako teške i plemenite obaveze.

I još me nešto brine kad su njih dvoje u pitanju, radi se o tome da ih ama baš niko ne razumije (osim evo, izgleda, mene). Naime, iako Princeza govori grčki, engleski i francuski, a služi se i španskim, nije računala na onu: "Govori, bre, srpski, da te ceo svet razume". Kako gospođa ne zna baš taj srpski jezik (a i njenom dragom mužu podobro zapinje taj isti jezik), to je, priznaćete, pravi razlog za moju brigu. Danima sam razmišljao kako bi se mogao riješiti taj

problem (vidi, skitnica rješava probleme jedne Princeze), pogotovo što Princeza zbog silnih obaveza (briga o narodu i tome sl.) nema jednostavno vremena da stigne još i srpski da uči.

I nadođem ja. Kako je gospođa Katarina - Grkinja, maternji jezik joj je grčki, a kako je ona "Majka" srpskom narodu (tako joj je rekao muž, a ona njega jako poštuje i sluša), što se sav srpski narod ne bi lijepo potrudio pa počeo da uči maternji jezik, što u ovom prirodnom slijedu stvari znači - grčki. I vuk sit (ali ne Vuk Karadžić) i ovce na broju.

Baš bi to bilo fino, mogu samo zamisliti - kad nauče grčki, kako bi Živadinka iz Jagodinu sa uzbuđenjem čitala Homerovu "Ilijadu" i "Odiseju", a Radoica iz Petrovac na Mlavu bi sa ponosom recitirao Ovidijeve stihove, a poslije bi na tenane sa komšijama raspravljao o Aristotelovoj knjizi "Nikomahova etika". Šta fali kad su i mojim mudrim Latinima uzor bili baš - stari Grci.

Jugonostalgija

Stan mi je, već rekoh, vraćen, sad ga treba i otkupiti pa da od nosioca stanarskog prava budem unaprijeđen u vlasnika, znači - opet potvrde, takse, šalteri, redovi pred šalterima, ali nema ti druge. Tako, pred trafikom, dok sam kupovao "republičku taksu" čujem iza leđa: "Pozdravljam umjetnika".

E, jebi ga sad, još mi je i to trebalo, prvo, što ne mislim da sam umjetnik, a drugo, što mi se tako obraćao uvijek neko kome je nešto trebalo, pa k'o biva, kad mi tako laska ne bi bio red da mu odbijem bilo šta da traži.

Kad sam se okrenuo trebalo mi je par sekundi da odmotam film unazad ne bih li se sjetio face koja mi se obraća. Deset godina ostavi traga na ljudskim licima, ali ovaj puta taj trag je bio malo dublji. Jedva ga prepoznadoh, Čedo, nekadašnji mangup sa korza i gradskih ulica, bila je to nekad simpatična faca, redovno je dolazio da nas gleda kad smo igrali mali nogomet, posebno uživajući u tome kad smo njegov brat i ja provlačili bekovima loptu kroz noge.

Čak je nekako uspio postati i nastavnik "fizičkog vaspitanja" izbivajući negdje za poslom, ali je često dolazio nazad, među njegovu "raju" gdje je vodio glavnu priču.

Sada je to bio drugi čovjek, ostario, krezav, masne kose, bolestan sa otvorenim ranama ali "pod gasom", odmah mi

je rafalno odrecitirao svoje jade; - žena i dva sina su otišli u Ameriku, ostavili su ga, "ne jebu me dva posto", ima neki stan u Beogradu u kome sad živi, u Takovskoj ulici, iz kuće u Bijeljini (?) mora iseliti (otkud mu ta kuća nisam trebao ni pitati), a sad je u prolazu, ide u Turbe da ganja svoj stan u kome je živio prije rata kao nastavnik.

"Tamo sam se i borio za Jugoslaviju, nema Juge na kugli zemaljskoj, bio sam na prvoj borbenoj liniji - reče mi s ponosom - razvaljivali smo ih, a kako bi i moglo biti drugačije kad smo mi Srbi nebeski narod, zapamti to". Taman kad sam to zapamtio, on nastavi: "Znaš, moram u Turbe zbog stana, fale mi dvije marke, ti si uvijek bio raja, znam da ćeš mi dati."

Da prekratim ovu ružnu priču i susret od koga mi je bilo muka, dao sam mu te dvije marke koje je on popio u prvoj kafani.

Dvostruko promašen čovjek. Prvi put, njegovom srećom, promašilo ga u rovu dok se "borio za Jugoslaviju", a drugi put promašen u životu. Ima tu izgleda i treći promašaj - ono za šta se, kaže, borio. Osim žene i sinova, ostao je i bez Jugoslavije, od neki dan i nje više nema ni na papiru, samo u nekim prisjećanjima.

Kad u ovo vrijeme razgovaraš sa nekim od nacionalnih rodoljuba, pa se ispostavi da u nekim detaljima ne razmišljate na isti način, odmah ti zalijepi usta etiketom da si jugonostalgičar, dešavalo mi se to. A jesam li?

Moj problem je u tome što sam Jugoslaviju shvatao kao geografski, a ne nacionalni ili politički pojam, kao geografski prostor u kome su živjeli neki meni dragi ljudi. U Ljubljani su živjeli Bostjan Hladnik i Duška Pockajeva, pa sam se ja, i kad bih prolazio kao neznanac ulicama Ljublja-

ne, osjećao kao kod kuće. O Zagrebu da i ne govorim, tu sam svakako bio domaći, čak i živio u njemu neko vrijeme, u Paraćinu i danas živi moj veliki prijatelj Peda, Budva i Miločer su mi bili moji, u Makedoniji nisam nikoga znao, ali odatle je bila Blagorodna, što je bilo sasvim dovoljno da i taj kraj bude domaći.

Onda je došlo vrijeme kada su neki mangupi, kojima je nacionalnost zanimanje, došli na svoje, željni odmjeravanja snaga tražili su da se svi izjasnimo ko je ko. Kako ja nisam bio vjernik, a muslimana ima i u Iranu, i u Libiji, i u Maroku, ja sam napisao i potpisao - Jugosloven, jer Bosanci ni do dana današnjeg nisu priznati. Jednog dana su mi zakucali na vrata (da su bar zakucali, lupali su i rukama i nogama, a zvono radi), bila su trojica (čuvene "trojke"), sa "belim orlovima" na čelu.

"Šta si ti?" - bilo je prvo pitanje umjesto pozdrava. "Je l' po zanimanju?" - pokazah ja svoju poslovičnu znatiželju.

Onaj što je postavio pitanje za sekundu stade, pa će: "Slušaj ti, nemoj ti mene da zajebavaš, jer bi mogao ostati bez tog svog jezika da više nikada ništa ne kažeš, a uz jezik idu i uši i nos, nego odgovaraj šta si po nacionalnosti!"

Pred tako ubjedljivim argumentima šta ćeš drugo, pa mu ja pokazah neki dokument u kome piše da sam Jugosloven, kao da sam znao da se moj poznanik Čedo borio na istoj strani sa ovom trojicom za Jugoslaviju, kad će on: "To - Jugosloven, to možeš poderati, to je izmišljena nacija, po imenu vidim da si balija, a balije nisu ljudi".

Šta je bilo poslije ne bi bilo fino da govorim zbog "održavanja dobrih međunacionalnih odnosa", a i inače se trudim da zaboravim sve što mi se ružno dešavalo u životu, život

je suviše kratak da bih sebi dozvolio luksuz da se opterećavam detaljima koji mogu pokvariti neko lijepo poslijepodne.

Tako se na najljepši mogući način raspršila moja ljubav sa damom koja se odzivala na ime Jugoslavija. Osjećao sam se kao neko ko je zaljubljen u lijepu djevojku, a koja poslije darivanog cvijeća i priče o poeziji odlazi u krevet sa drugim. Rogonja.

Ali, kako ljubav nije paradajz-sos, sjeti me to ponekad na onu staru pjesmu kad majka kori sina Dimitrija što ga žena vara, a jadan Dimitrije odgovara: "Ako majke, ako majke, barem je ubava".

I šta sad nakon te ljubavi? Znam da je samo sarma dobra kad se podgrije, od podgrijane ljubavi čovjeka može želudac da zaboli, ja ću ipak ostati kod svog geografskog poimanja nečega što je imalo i šire značenje. Sa Peđom iz Paraćina bih se uvijek rado vidio, Budva je i dalje prelijepa ali ništa ne fali ni plažama u Španiji i onima duž sjeverne Afrike. Zagreb ima i dalje svoj kulturni šmek, ali bi ga ipak bilo neozbiljno uspoređivati sa nekim gradovima u Europi koji su mi sada geografski bliži.

Kažu - "klin se klinom izbija", možda neka nova ljubav, eto, Bosna na primjer, lijepa k'o lutka? Ne dolazi u obzir, - ljubavne veze nisu dozvoljene između onih koji su krvno vezani.

SADRŽAJ

Da li lavovi izumiru? 7
Lahko je Avdagi, on sve zna? 10
Dnevnik iz 2010. 14
Svi moji predsjednici 19
Čudna neka sorta 24
Sarajevo, ljubavi moja 28
Ameri i okupatori raznih vrsta 31
Mora da su partizani krivi 36
Je li zapelo kod Boga ili kod ljudi 39
Lijevo, desno 44
Intelektualci po glavi stanovnika 50
O tempora, o mores! 55
Ah ta vlast, ah ta slast 59
Bili smo... 64
Love story 68
Prijatelji stari, gdje ste? 74
Šampioni i patuljci 81
Grmalji i tradicija 85
Mandragola od muke 90
In vino veritas 93
(Zlo)upotreba vjere 99
TV serija 105
Živjeti u dvorcu 110
Zastave 116
Vrijeme kočničara 121

Ima l' nade za nomade? 129
Grad kao sudbina 135
Gdje sam to? 142
Napeto stanje 148
Galerija 153
Putovanje željeznicom 158
Razduživanje opanaka 163
Smjena u parku 169
Lavlja narav 174
Kad sam nepošten 179
Skitnica i princeza 184
Jugonostalgija 190